

ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА

ВОБРАЗ БІТВЫ І ВОБРАЗ ЖНІВА

130 гадоў назад пачалося паўстанне пад кіраўніцтвам К. Каліноўскага

З самага пачатку паўстанне Кастуся Каліноўскага было асуджана на паразу: шляхта і сяляне, узброеныя косамі ды палюнічымі стрэльбамі, — супраць рэгулярнай арміі Расійскай імперыі. З якога боку ні глядзі, тыя, хто ў студзені 1863 года кінуў выклік чорнаму двухгаловаму арлу, маглі спадымацца толькі на цуд. Альбо на Бога. Але цуду не адбылося, а Бог трымаў нейтралітэт. Паўстанне было асуджана яшчэ і таму, што ў Варшаве і Вільні людзі па-рознаму разумелі перамогу, ішлі змагацца за розныя мэты, хоць і пад адным сцягам. Дзеячы з Варшавы марылі адкруціць кола гісторыі на сто год назад, Каліноўскі і яго паплечнікі глядзелі на сто

год наперад. У Варшаве марылі аб адраджэнні шляхецкай вольніцы Рэчы Паспалітай, Каліноўскі ж бачыў у гістарычнай перспектыве дэмакратычную федэрацыю вольных народаў — беларусаў, жмудзінаў, палякаў. Нават калі б уявіць немагчымае: у 1863 годзе землі колішняй Рэчы Паспалітай вырваліся з кіпцюроў двухгаловага арла, — для беларусаў і жмудзінаў гэта сталася б не перамогай, а толькі этапам у барацьбе. Бо, карыстаючыся слабасцю нацыянальных рухаў на Літве (у Беларусі і Жмудзі) палякі абавязкова ўсталявалі б тут свой лад. Белы арло нічым не лепшы за чорнага. У гэтым лічвіны ўпэўніліся ўжо ў XX стагоддзі, калі Польшча, прыдбаўшы незалежнасць, перш-

наперш рушыла свае войскі на абшары Беларусі, Украіны, Жмудзі.

Вось што пісаў пра польскую палітыку ў 1919 годзе Кастусь Езавітаў: «Нягледзячы на яўную відавочнасць сваіх брудных намераў, палякі так спрытна павялі справу падрыхтоўкі грамадскай думкі ўсіх краін да неабходнасці аднаўлення Польшчы ў межах 1772 г. і ўявілі ў зман ледзь не ўсе народы. Яны пачалі з таго, што на працягу 126 год на ўсіх перакрываючых і плошчах Еўропы і нават Амерыкі на чым свет стаіць лялі Расію, і настойліва прывіталі думку пра тое, што палякі «зусім не тое, што рускія варвары», што палякі адзіны славянскі народ, які засвоіў усю вышнюю еўрапейскую культуру, што палякі з'яўляюцца носьбітамі ідэі свабоды, роўнасці і брацтва».

Слабое веданне гісторыі славянства і поўнае невуцтва ў этнаграфіі, а таксама страх пе-

рад хутна растучай Расіяй прымуслі ўсе народы Еўропы, якія бачылі ва ўсіх буйных сталіцах рускія сцягі, думаць пра аднаўленне Польшчы, перашкоды для Расіі ў наступленні на Запад. Пра беларусаў, літоўцаў і украінцаў з прычыны слабага развіцця нацыянальнага іх жыцця Еўропа не ведала. Калі адраджэўцы нацыянальны рух, палякі сустрэлі яго ваража, як «халопскі рух», і перад Еўропай асвятлялі гэты рух, як чыста польскія».

Здрадай Польшчы трэба тлумачыць і паразу Слуцкага збройнага чыну ў 1920 годзе. Палякі не падтрымалі абаронцаў Беларускай Народнай Рэспублікі, хоць мелі такую магчымасць. Бо не жадалі бачыць Беларусь дзяржавай.

Калі польскія шавіністы трактвалі паўстанне Каліноўскага

як «халопскі рух», а самога Кастуся лічылі за здрадніка і «лічвіна-сепаратыста», дык іх расійскія калегі разглядалі паўстанне, як «польскае». Бо нельга ж было прызнаць, што беларусы паўсталі супраць «старэйшага брата».

1863 год дагэтуль не адлюстраваны як належыць ні ў гістарыяграфіі, ні ў мастацтве Беларусі. Але ўжо ёсць арыгінальныя творы, дзе паўстае праўдзівы вобраз герояў-паўстанцаў. Сёння мы друкуем работы маладога скульптара Геннадзя ЛОЙКІ «Прысяга паўстанцаў» і праект помніка тым слаўным дням: косы, прылады сялянскай працы і зброя паўстанца, сабраныя ў сноп. Вобраз бітвы і вобраз жніва.

Асэнсоўваючы мінуўшчыну, мы рухаемся наперад. Шануючы памяць дзядоў, будзем лепшы свет для нашых дзяцей.

Пётра ВАСІЛЕУСКІ.

ЭКСПЕРЫМЕНТ

Алесь АДАМОВІЧ: «А «ўся краіна» ці помніць сябе, ці ачысцілася назусім, сорамам і раскайваннем, ад тых дзён і начэй, калі мышы, абліваючыся слязьмі, душачы адно аднаго, хавалі кіпцюрастага ката, — калі мы, сіроты, без Сталіна засталіся».

СТАРОНКІ 3, 14—15

МАКСІМ ГАРЭЦКІ І НАШ ЛЁС

Анкета «ЛіМа» да 100-годдзя з дня нараджэння класіка беларускай літаратуры.

СТАРОНКА 5

ВЯРТАННЕ ДА КУПАЛЫ

Вінцук КАВАЛЕНКА: «Рэжыму патрабаваліся класікі, якія служылі б ідэалагічным апраўданнем існавання сацыялістычнай дзяржавы. Зразумела, што Купала з выразна акрэсленай сацыяльнай тэматыкай многіх яго твораў, з ідэяй разняволення беларускага сялянства найлепш падыходзіў да гэтай ролі. Трэба было толькі ачысціць яго творчасць ад «нацдэмаўшчыны» і «адраджанізму».

СТАРОНКІ 6—7, 12

«МАЕР»

Апавяданне Уладзіміра СЦЯПАНА.

СТАРОНКІ 8—9

«...ТРЭБА РАДАВАЦЦА

ТАМУ, ШТО ЁСЦЬ»

Гутарка Жаны ЛАШКЕВІЧ з мастацкім кіраўніком Акадэмічнага тэатра імя Я. Купалы Валерыем РАЕЎСКІМ.

СТАРОНКІ 10—11

НАСТАЛЬГІЯ... ПА ЭЛІТАРНАМУ

«Дзіцячы альбом» П. ЧАЙКОўСКАГА на музычнай сцэне.

СТАРОНКА 11

МОЙ ШЛЯХ ДА БЕЛАРУСІ

Сповідзь лімаўскага чытача.

СТАРОНКА 16

Кола Дзён

Пятнічнае жыццё ў краіне на гэтым тыдні развівалася па нарастаючай. 19-га студзеня распачала работу чарговая сесія Вышэйшага Савета Беларусі, 20-га — адбылася сустрэча міністраў замежных спраў краін СНД, 21-га — сустрэліся міністры абароны, сёння, 22-га студзеня, адбудзецца, нарэшце, сустрэча кіраўнікоў дзяржаў СНД, якая некалькі разоў адкладвалася. Такі намыслены падзеі тыдзень не дазволіў не толькі кіраўнікам Беларусі С. Шушкевічу і В. Кебічу, але і кіраўнікам іншых дзяржаў Садружнасці прыняць удзел у цырымоніі з выпадку ўступлення на прэзідэнцкую пасаду Біла Клінтана. У Вашынгтон на ўрачыстасці паехаў... каардынатар рабочай групы СНД Іван Каратчэня. Маўр зрабіў сваю справу, маўр можа... адпачываць?

ПАДЗЕЯ ТЫДНЯ

У Вільні аднавіла сваю дзейнасць забароненае польскімі ўладамі ў 1937 годзе Таварыства беларускай школы. Старшынёй таварыства абрана Лілея Плыгаўка. «ЛіМ» спадзяецца, што беларускі ўрад дапаможа таварыству акрыяць і стаць на ногі, забяспечыць беларускамоўныя школы і класы, якія будуць створаны на этнічна-беларускіх землях, падручнікамі і дапамогаю літаратуры, як гэта робіць урад літоўскі ў дачыненні да сваіх сусайчыннікаў.

НАВІНА ТЫДНЯ

Міністра замежных спраў Беларусі П. Краўчанку прыняў у Парыжы Генеральны сакратар ААН Бутрас Галі. У час сустрэчы былі абмеркаваныя праблемы Чарнобыля і пытанні ўмацавання адносінаў паміж Беларуссю і ААН. П. Краўчанка запрасіў Бутраса Галі наведаць Беларусь.

СУСТРЭЧА ТЫДНЯ

У дзень адкрыцця сесіі С. Шушкевіч сустрэўся з групай калгаснікаў і рабочых саўгасаў Мінскай вобласці, якія прыехалі на плошчу Незалежнасці пратэставаць супраць прыняцця закона аб прыватнай уласнасці на зямлю, супраць, як патлумачылі ім кіраўнікі гаспадарак, якія і арганізавалі аўтобусны ваяж у Мінск, роспуску қалгасаў. Тым часам у Мінску ў Доме літаратара сабраліся фермеры. У іх — свае праблемы.

АДМЕТНАСЦЬ ТЫДНЯ

З 18 студзеня прадпрыемствам гандлю забаронена праводзіць несанкцыянаваны абмен расійскіх рублёў на разліковыя білеты Нацыянальнага банка Беларусі. Для такога абмену ва ўсіх гарадах Беларусі адкрыты спецыяльныя пункты, і праводзіць гэтыя аперацыі цяпер можна толькі тут. Урад рэспублікі забараніў вываз беларускіх грошай за межы краіны. З сабою можна ўзяць суму не большую за тры мінімальныя аклады, пры ўмове, што грошы за межамі Беларусі не будуць абменены. Расійскія рублі можна вывозіць вольна, у неабмежаванай колькасці.

НЕВЕРАГОДНАСЦЬ ТЫДНЯ

Ужо сёлета пачне эксперыментальную здабычу золата на Беларусі навукова-даследчае геалагічнае прадпрыемства «БелГЕА». Пра гэта гаварылася на шостых штогадовых чытаннях, прысвечаных памяці прафесара Канстанціна Лукашэвіча, якія адбыліся ў Акадэміі навук Беларусі. У перспектыве — стварэнне акцыянернага таварыства па здабычы на Беларусі тытану, кобальту, цырко-нію...

СЮРПРЫЗ ТЫДНЯ

Брэсцкі аэрапорт стаў... міжнародным. Дакладней, не аэрапорт, а неба над Брэстам. Літоўскі ўрад запатрабаваў ад краін СНД, найперш, вядома, ад Расіі, плаціць валютай за выкарыстанне паветранага прастору, і авіятары СНД знайшлі сякеру пад лаўкай — стварылі новы «калідор» на Запад над Беларуссю. Беларусы зноў «выручылі», мала думаючы пра вынікі гэтай акцыі. Тым часам аэрапорт у Віцебску закрыты зусім. Няма керасіну і адменены два апошнія рэйсы: у сталіцу СНД і былою сталіцу СССР.

ЗДАРЭННЕ ТЫДНЯ

У Магілёве, у адной са сталовых, выяўлена фальшывая 100-рублёвая купюра Нацыянальнага банка Беларусі. Самадзейны мастак намалюваў яе фламастарами на белай паперы. Калі беларускі грошы падрабляюць — значыць, яны сталі падрабнымі.

КУР'ЭЗ ТЫДНЯ

Па жаданні жыхароў Докшыцкі раён жыве па сваім мясцовым часе (былым летнім), паведаміла «Чырвоная змена». Суверэнізацыя, як і праказвалі вядомыя палітыкі і палітолагі, пашыраецца.

«ПУБЛІКАЦЫЯ» ТЫДНЯ

Артыкул народнага дэпутата Рэспублікі Беларусь Леаніда Прывалава і палкоўніка запаса Васілія Баранава ў «Народнай газеце» пад назвай «Беларусь, Расія, БНФ» (20 студзеня). Адказваючы на стрыманы і аргументаваны артыкул З. Пазняка «Беларусь, Расія, СНД» (14 студзеня), аўтары, абвінавачваючы лідэра БНФ у аплёўванні Расіі, гэтак аплявалі Беларусь, яе гісторыю і народ, што застаецца толькі сказаць дзякуй «Народнай газеце» за плюралізм і «свабоду» слова. Разумеам «усю цяжкасць» умоў, у якія пастаўлена сваім статусам «Народная газета», але ці не час рэдакцыі вызначыцца і займаць сваю лінію, а не «пляваць» пачаргова направа і налева?

З НАГОДЫ

ЗНОЎ — КЛОПАТ ГРАМАДСКІ

Набліжаецца слаўная дата ў жыцці нашага народа і нашай краіны — 75-ыя ўгодкі ўтварэння БНР. З гэтае нагоды ў канферэнц-зале Дома літаратара сабраўся аргкамітэт па правядзенні свята. За знакамітым авальным сталом тым вечарам, 19 студзеня, можна было бачыць В. Быкава (прэзідэнт Эгуртавання беларусаў свету «Беэкаўшчына»), Н. Гілевіча (старшыня ТБМ імя Ф. Скарыны), З. Пазняка (лідэр БНФ), акадэміка Р. Гарэцкага (прадстаўнік АН Беларусі), В. Зуёнкі (старшыня Саюза пісьменнікаў Беларусі), многіх іншых вядомых пісьменнікаў, навукоўцаў, прадстаўнікоў дэмакратычных партый і руху,

культурна-асветных і патрыятычных таварыстваў, работнікаў друку. Адметна, што сярод уваральнікаў аргкамітэта былі і кіраўнікі вядомых акцыянерных таварыстваў А. Палюховіч («Дайнова») і Я. Грыб («Кросны»). Была створана рабочая група аргкамітэта на чале з М. Купавам, якая будзе весці ўсю падрыхтоўчую работу па правядзенні свята ў Мінску і ў рэспубліцы, а таксама рэдакцыйная камісія, якая зоймецца падрыхтоўкай дакументаў аргкамітэта — звароту да народа Беларусі і інш. Абмеркаваны прыкладны план юбілейных мерапрыемстваў: мяркуецца правесці навукова-тэарэтычную Акадэмію, шэсце з мітынгамі

ля гістарычных мясцін Мінска, урачыстую вечарыну, выставы, канцэрты.

Вось так. Зноў, як і год, два і тры назад, клопат аб адначэнні ці не самай слаўнай і дарагой падзеі ў нашай гісторыі бярэ на сябе грамадскасць. А што ж дзяржаўныя структуры? Чаму ім, як прагучала ў адной рэпліцы ў часе пасяджэння аргкамітэта, і не сніцца такі клопат? Няўжо яшчэ і сёння некаму трэба тлумачыць і даказваць, што без Беларускай Народнай Рэспублікі, утворанай 25 сакавіка 1918 года, не было б ні колішняй БССР, ні сённяшняй Рэспублікі Беларусь? Што пачатак сапраўднай нашай незалежнасці — там, у памятным, гістарычным для нас 1918 годзе? Выходзіць, што — трэба тлумачыць, даказваць, даводзіць. Дакуль, спадарове?

Н. К.

Заіру Азгуру споўнілася 85 год. Звычайнага чалавека можна было б павіншаваць з тым, што ён проста дажыў да гэтага ўзросту. Заір жа Іскавіч не проста жыў. Ён працаваў, плён ягонай працы яшчэ доўга будзе асэнсоўвацца крытыкамі, культуролагамі, гісторыкамі мастацтва. Адно відавочна: месца сваё ў гісторыі беларускай культуры ён займае трывала і на праўду, і яго ніхто не возьмецца аспрэчваць. Заір Азгур — гэта эпоха. Мне вельмі імпаануе тое, што мэтр беларускай скульптуры не ідаецца ў іранічнасці, не перакрэслівае зробленага ў маладосці: не адмаўляецца ад твораў, якія іншы мастак адсунуў бы ў далёкі кут май-

старні ці прыкрыў бы анучай. Мае творы — мае жыццё, а вы маладзейшыя, мяркуюць, яно гэта было жыццё, які быў час, — нібы гаворыць мастак. Час трагічны і супярэчлівы. Гледзячы на творы Азгура, я думаю не столькі пра зробленае ім, колькі пра нерэалізаванае. Бо такі быў час...

Пётра ВАСІЛЕУСКІ.

Здымак гэты зроблены ў майстэрні З. АЗГУРА 15 студзеня, у дзень яго 85-годдзя. Мастаке вшчуоць калегі, прадстаўнікі кіраўніцтва рэспублікі.

Фота С. ЛУК'ЯНАВА.

З ПОШТЫ ТЫДНЯ

З КАГО ВОЗЬМЕМ ПРЫКЛАД?

Барацьба беларусаў за захаванне сваёй самастойнасці, культуры, за адраджэнне мовы, дзяржаўнасці будзе, напэўна, доўгай і цяжкай. Будзем прасіць Бога, каб болей народ наш не нёс ахвяр, каб розныя Чыкіны з натоўпам ачмураных люмпенаў не ўчынілі свой крываваы шабаш, бо збіраюцца і надалей будаваць утопію — сацыялізм. Ці ж не досыць нам канцлагераў, Курпатаў, жабрацтва і ямы, куды нас давалі «верныя леныцы»? Прыклады барацьбы другіх малых народаў за сваё адраджэнне даюць падставы на поспех. Увесь беларускі народ, незалежна ад нацыянальнасці, павінен усвядоміць, што яго свабода, добрабыт, годнасць, самабытнасць могуць быць захаваны толькі ў вольнай незалежнай дэмакратычнай Беларусі, дзе яшчэ не зніклі традыцыйны дэмакратыі і цяргімасці.

Рух за адраджэнне ірландскай мовы, праўда, не даў спадзяваных вынікаў. Англіійская мова апанавала ўсе сферы жыцця Ірландыі. Для абароны ірландскай мовы была створана грамадзянская арганізацыя «Гальская ліга». Супраць гальскага руху выстаўлялася многа розных доказаў, адным з якіх быў той, што адраджэнне ірландскай мовы «недадасць ні

шэлага ні ў адну ірландскую кішэню». Ці ж гэта да болю не знаёма зараз нам, беларусам, калі былі партыйныя функцыянеры крычаць з экрану тэлевізараў ды палос газет, што ад адраджэння беларускай мовы «каўбасы больш не стане». Ірландскі рух не дасягнуў мэты толькі таму, што прыняў канцэпцыю двухмоўнасці: «ірландскую для сэрца і сям'і, для поля і паселішч, для думкі, для розуму і душы нацыі, англійскую для іншага выкарыстання, так, напрыклад, пры гандлёвых зносінах і да т. п.»

Дык вось, браткі беларусы, давайце будзем думаць усе разам. Ці мы пойдем па шляху братняга чэшскага, яўрэйскага, венгерскага ды іншых малых народаў свету, што абаранілі сваю мову, самабытнасць, культуру, дзяржаўнасць, альбо возьмем прыклад з Ірландыі.

Суседнія і далёкія народы свету аказалі беларусам гачэсную велізарнейшую маральную падтрымку — прызналі Рэспубліку Беларусь як незалежную дзяржаву. Акажуць і эканамічную. Справа будзе залежаць толькі ад нас. Ці будзем мы выходзіць на плошчу Незалежнасці з каўбаснай псіхалогіяй люмпенаў, як выходзілі і палкаліся настаўнікі з паграба-

ваннем, каб сп. Кебіч напоўніў іх кішэні «зайчыкамі»? (Хоць пры галапіруючай інфляцыі ўсе роўна не напоўніш.) Ці выйдзем з адказнасцю свядомага грамадзяніна за лэс мовы, народа, дзяржавы, культуры, з патрабаваннем роспуску былых дзяржаўных структур, карумпіраваных чыноўнікаў, з патрабаваннем структурнай перабудовы сельскай гаспадаркі (гэта ж сусветны сорам, каб Беларусь купляла ў Польшчы бульбу), прамысловасці, з патрабаваннем затрымаць раскраданне маёмасці рэспублікі рознымі мафіёзнымі кланамі.

Любы прадстаўнік нацыянальнай меншасці, які пражывае ў Беларусі, які шануе мову беларусаў, звычаі і культуру, які знайшоў прытулак і ежу на нашай зямлі, выклікае дз сябе зваротную павагу і любоў беларусаў. І кожны, хто б ён ні быў, хто патрабуе надання рускай мове на Беларусі статусу другой дзяржаўнай, — ці то дэнацыяналізаваны беларус, ці то ачмураны «чыкінец», ці то рускамоўны «брат» з «Памяці» альбо «Славянскага сабора», ці то былы партыйны функцыянер у беларускім парламенце, ці то праімперска выхаваны афіцэр, — не варты нашай павагі.

Мікола СЛАУЯНАУ,
настаўнік-пенсіянер.
г. Белаазёрск.

ЭКСПЕРЫМЕНТ

1.

Канец 40-х гадоў... Сакратар ЦК рэспублікі, першы, мусіць пакінуць свой высокі пост і прасторны кабінет: нейкі штуршок, зрух адбыўся ў наменклатурнай пірамідзе, і ён злятае долу. Кінуўся да сейфа, каб не пакінуць якіясьці кампраматы, а ключ... куды падаеўся ключ? Усхваляваны, пад стол палез, там галава да галавы, сутыкнуўся з «сакратаром па ідэалогіі», вясёлым таўстуном — памагае шукаць прапажу. А між тым ключ— у яго кішэні, у такога пярэчэ-гаманлівага, «душа нарсохрыст», Івана Васільевіча. Сцягнуў на ўсякі выпадак — лепшы падарунак новаму начальству: сакраты, а калі трэба, то і галава папярэдніка.

Іван Васільевіч вёў ва ўніверсітэце курс, і, вядома ж, «І. В. Сталін аб літаратуры». Любіў распядаць дзверлівым першакурснікам, як быў партграм у маскоўскім Саюзе пісьменнікаў («на членскіх білетках многіх вялікіх, калі ласка, і мая рука»), але асабліва яму падабалася гісторыя, як аднаго вядомага літаратуразнаўцу «ўгаворваў», уломваў: «Я ў турму яго, а ён—назад, я яго—туды, а ён—адтуль!»

Не хоча, значыць, варажнеча!

Лічылася, што такіх спраў саромецца не след: літаратуразнаўца ж той быў «каспапіт».

70-я гады... Мы з Васілём Быкавым выйшлі з новага будынка Беларускага Саюза пісьменнікаў, прыкідаем, як, на чым дабрацца нам да яго дамоў. Раптам нам зага аддзела культуры ЦК прапануе сваю машыну. Гэта што!—сам жа пабег яе шукаць. Хоць і наш брат пісьменнік, а ўсё-ткі ЦК, нейкі нязвычай. Вярнуўся разгублены: як у ваду канула машына, разам з вадзіцелем. Вечарам мы пачулі: ён ужо не працуе ў ЦК КПБ. Тут разгадка раптоўнага знікнення чорнай «Волгі». Вадзіцель, адно працуў, дунуў у гараж. Не палічыў патрэбным свайго нядайняга гаспадара хаця б дамоў адвезці. Помста зусім лёгкайская. Ты начальнік — я дурань. Але калі ўжо не начальнік... Псіхалогія ў духу «рэфе-адальізму». (Вызначэнне, вычытаннае ў кніжцы Аляксандра Мікалаевіча Якаўлева «Абвал»). «Новы чалавек», якога «партыя новага тыпу» ляпіла па вобразу і падабенству сваіх багоў, аказаўся ўсяго толькі новым узнаўленнем пана і лёка. У выварным сучленні. «З аднаго боку» — пан, і яшчэ які! З другога—ён жа, але да чаго ж лёкай! Можна, бачылі, помніце, як надзьмуты сакратар Ленінградскага абкома «наш савецкі Раман» (калі ехаў па «паўночнай сталіцы», усе машыны зганялі набок) па-лёкайску ў плечыка пацалаваў Леаніда Ільіча ў дзень чарговага ўзнагароджання генсека — тэлевізар буйна паказаў гэту дзею ўсёй краіне.

Ну, а «ўся краіна» ці помніць сябе, ці ачысцілася на зусім, сорамам і раскаяваннем, ад тых дзён і начэй, калі мышы, абліваючыся слязімі, душачы адно аднаго, хавалі кіпцюрастага ката, — калі мы, сіроты, без Сталіна засталіся. Ледзь не паўкраіны аціхла ў лагерным чаканні за калючым дротам: каб жа не выкараскаўся, людзёрца! А другая палавіна — браты, сёстры, дзеці, унукі, маці тых зэкаў — у той жа час людзёрцу аплакавалі.

Дык у што ж нас абярнулі? І на што разлічваць, не ачысціўшыся? Сашкрабем брыду з уласнае душы пад надрыўны лямант «новых чырвоных», што моцна пакарычывелі, ключычкі назад у клетку, за «калючку» — вунь як яны стараліся ў Канстытуцыйным судзе. Смех і грэх!

Зрэшты, смяяцца вучыліся і даўно ўмелі ў часы зусім не вясёлыя. Дасціпны Грыша Бярозкін, што адседзеў сваё часкова і за дзёрзкі язык, нейкі прыйшоў на працу і перад супрацоўнікамі часопіса «Нёман» разыграў такую сцэнку: спыніўся перад партрэтам Булганіна і давай маршалу-прэм'еру гаварыць дзёрзкасці: «Ты ж бог! Плянучы і тупіць! Што глядзіш, хіба не так!»

Атрымаўшы асалоду ад эфекту, нядаўні «зэк» растлумачыў сваю храбрасць: радыё паведаміла, што гэты дзеяч ужо зняты. Смялей, мышы!..

2.

Грамадства складаецца з розных пакаленняў — дзівоснае спалучэнне вопыту і памяці мільёнаў людзей розных узростаў і біяграфій. Вось сёння васьмідзесятнікі (разам з сямідзесятнікамі) бязлітасна «распранаюць» шасцідзесятнікаў за ўсе іх ранейшыя ілюзіі, асабліва за імкненні, спробы ачалавечыць бесчалавечную Сістэму. А тыя, хто яшчэ маладзей, глядзяць і на нашых крытыкаў — апанентаў як на выпаняў. Увогуле банальная гісторыя «бацькоў і дзяцей». Але ў нас гэта яшчэ і праблема «смажанага пеўня» — каго клоніць мацней, а каго яшчэ клоніць, у свой час. «Певень» нас расудзіць.

І ўсё-ткі не абыдзем увагай і гэты бок нашае сучаснасці. Няўжо сапраўды шасцідзесятнікі такія былі «рамантыкі», наўняны «ленінцы» і да т. п.?

А калі і здаралася, выяўлялася часам, ці было ўсё так адназначна і проста?

Вось што мне некай падумалася — калі ўпершыню пачуў пра бунт на караблі палітрука Сабліна Валерыя Міхайлавіча. Чалавек адной толькі прамоваю па радыё ўзбунтаваў большую частку каманды супрацоўданага карабля «Старажава» і вырашыў (папраўдзе рамантыкі!), што ўдасца тое ж самае прарабіць і з цэлым горадам, з Ленінградам, а затым — і з усёй краінай. Варта адно прад'явіць ультыматум Палітбюро і заклікаць народ забастоўкамі, выступленнямі падтрымаць тых, хто гаворыць праўду. Такая акцыя, ілюзія, магла мець месца толькі ў краіне, дзе на працягу дзесяцігоддзяў людзі думалі адно, а чулі і гаварылі зусім другое. Варта некаму ўголас сказаць тое, пра што ўдмалі ўсе, і... і вось атрымаем такую дзею і надзею самаахварнага маракі, таксама, дарчы, шасцідзесятніка. Падумалася: у палітрука Сабліна нешта агульнае ёсць з пісьменнікам — зэкам Салжаніцыным і фізікам-дысідэнтам Сахаравым. Гэта — іх гатоўнасць уступіць у барацьбу з Сістэмай адзін на адзін. Прычым дзіўна ў тых умовах надзей выйсці з паядынку пераможцам. Яшчэ ў 67 годзе Барыс Мажэаў, паведаміўшы мне таямніку задуму і працы свайго сябра Салжаніцына над «Архіпелагам», разам са мною пазахапляўся і падзівіўся «наўнасці» пісьменніка, які паставіў за мэту не проста дысідэнцкую кнігу стварыць, а нізручыць Леніна, ленінізм. Гэ-

та ў іх, ва ўсіх траіх, рыса агульная. Але і яшчэ адна асаблівасць, як мне здавалася, яна нешта растлумачвала. Міжволі спытаеш: а ці не таму яны гэтак ярасна ўступілі ў адкрытую бойку, што ўсе тры спачатку горача верылі ў гэты самы ленінізм, у самую ідэю, але прагнулі бачыць яе ў белым адзенні? А не ў скрываўленым кіцелі крамлёўскага ката.

А вось тыя (думаю, большасць шасцідзесятнікаў), хто адпачатку не палаў «ідэямі ўсеперамаганаснай рэвалюцыі», «ленінскай праўды», тыя не мелі і прычын, падстаў лічыць сябе абманутымі, запрананымі і таму менш схільныя былі, стаўшы відучымі, быць у званы. Галавою прывібаць ся-ну.

Адно каб не прагучала нотка перавагі: «цвярозых» над тымі «рамантыкамі», што адкрыта, з рагацінаю пайшлі на наменклатурнага зверга, не спалохаўшыся ні кіпцюроў, ні кльцоў КДБ. Не пра тое гаворка. А толькі пра тое, што сярод шасцідзесятнікаў былі і людзі дзеяння, і рамантыкі, і вельмі нават цвярозы скептыкі. Розныя былі. Ставала і прыстасаванцаў — нямала было і гэтых.

Калі чуеш, чытаеш пра «ілюзіі» шасцідзесятнікаў, міжволі на сябе прымерваеш, прыкідаеш: ну, а ты сам, як ты на ўсё глядзеш, успрымаў падзеі? Заспеў жа і 37-ы, і вайну прайшоў, і ўсе гэтыя вырашальныя з'езды партыі перажываў.

Нават ХХ з'езд асабіста для мяне не адкрыў нічога такога, пра што не ведаў бы: рэпрэсіі — дык у маёй заводскай Глушы з трох соцень рабочых-шклядуваў 83 аказаліся «польскімі шпіёнамі», ды ніхто ў гэта не паверыў, нават мы, школьнікі, а што датычыцца калгасаў, зверскага аграблення і даявядзення да галечы сялянства, дык пра гэта мы, партызаны, у вёсках наслухаліся, а ў мяне і маці з раскулачанай сям'і. Дзед з бабай, і дзяцкі з цёткамі ў далёкім Алдане золата «здабывалі краіне». Не, я быў нармальны савецкі школьнік, але пра ўсё пра гэта я ведаў. І гэтыя веды, вольна ці міжволі, але карктавалі ўдзяенне афіцыйнай прапаганды. Магчыма, таму і ў партыю не заманілі.

У нас на памяці гэтулькі ўсяго, што нішто, анікія «раскопкі праўды» і пазнейшых, ужо 90-х гадоў, дужа нечаканымі не былі. Ні праўда пра Катынь, ні змова Гітлера з Сталіным, патаемныя пратаколы Молатава — Рыбентропа і да т. п.

У надта помным для беларусаў і ўкраінцаў 39-м (уз'яднанне рэспублік з заходнімі землямі) такая сцэна разыгралася ў нашым доме. Мой бацька, увогуле апалітычны вясковы ўрач, за полуднем раптам выпаліў:

— Падзялілі з Гітлерам Поль-шчу!

Як жа схпіла яго наша мама за рукі, плечы, намагаючыся і яму самому, і дзецям унушыць, паказаць, што п'яны, сам не памятае, што кажа, цягнучы яго ў суседні пакой, каб адаспаўся. Не забыла нам з братам гнуць: «Каб нідзе ні-ні!»

Мы, шасцідзесятнікі, помнім, усе гэта перажылі самі. І нам часам няўцым, як можна не разумеем мы. Напрыклад, як было цяжка, складана, рызыкаўна нешта зрабіць ці не зрабіць, сказаць ці змаўчаць у

(Працяг на стар. 14—15).

П. КРАУЧАНКА перадае чэк дырэктару музея Ю. КАРАЧУНУ.

19 студзеня ў Дзяржаўным мастацкім музеі Беларусі адбылася цырымонія перадачы вылучаных ЮНЕСКА рэспубліцы грошай на рэстаўрацыю Мірскага замка. Чэк на 25000 долараў дырэктару музея Юрыю Карачуну перадаў міністр замежных спраў Беларусі Пётр Краўчанка. У сваёй прамове міністр падкрэсліў неабходнасць аховы і зберажэння помнікаў гісторыі Беларусі, бо самое іх існаванне сёння, калі Беларусь займае сваё месца ў сусветнай супольнасці незалежных дзяржаў, сведчыць аб старадаўняй традыцыі існавання беларускай дзяржавы і культуры. Наша краіна, якая стаіць ля вытокаў стварэння ААН і ЮНЕСКА, нарэшце мае магчымасць не толькі выплачваць свае склэдкі, але і атрымаць рэальную дапамогу ад міжнародных арганізацый, якія маюць за мэту захаванне агульначалавечай культурнай спадчыны.

У. ПАНАДА.

Ім стаяць побач са Скарынам

Працуючы над помнікам Першадрукару для Мінска, скульптар Алесь Дранец, чый праект прызнаны лепшым на рэспубліканскім конкурсе, прыйшоў да высновы, што помнік Скарыну будзе «жыць» у прасторы, толькі калі плошча перад будынкам Акадэміі навук будзе насычана скульптурнай пластыкай. Ідэя гэтая не новая. Яшчэ архітэктар І. Лангбард, аўтар праекта будынка акадэміі, меркаваў, што паміж калонамі будучы з часам устаноўлены скульптуры найбольш выдатных беларускіх навукоўцаў.

Узвядзенне помніка Скарыну будзе толькі першым этапам рэканструкцыі плошчы (магчыма, яна атрымае назву «плошча Францішка Скарыны»), а далей ёсць магчымасць рэалізаваць колішнюю задуму Лангбарда, зразумела ж, з карэкцыяй на наш час. Нацыянальны навукова-асветны цэнтр імя Ф. Скарыны правёў сацыялагічнае даследаванне па пы-

танні, чые постаці разам з постацю Першадрукара павінны ўпрыгожыць пляц (у адпаведнасці з архітэктурнай сітуацыяй такіх скульптур можа быць шэсць).

Па выніках анкетавання найбольшую колькасць галасоў «за» набралі Кірыла Тураўскі і Ефрасіння Полацкая. За імі ідуць Францішак Багушэвіч, Максім Гарэцкі і Браніслаў Тарашкевіч. На шостым месцы — Сымон Будны.

Менш галасоў набралі Янка Купала, Якуб Колас (мабыць, таму, што ім ужо ёсць помнікі ў Мінску), Мялеці Сматрыцкі і Васіль Цяпінскі.

Дырэкцыя Цэнтра далучаецца да гэтых вынікаў апытання і лічыць, што яны самыя прымальныя.

У блэйшы час праект рэканструкцыі плошчы Скарыны будзе прадстаўлены скульптарам Алесем Дранцом на разгляд.

П. В.

СУСТРЭЧА МІНСКІХ МСЦІСЛАЎЦАЎ

9 студзеня ў Палацы культуры трактарабудуўнікоў адбылася традыцыйная сустрэча мсціслаўцаў, што жывуць у Мінску. На сустрэчу прыйшлі людзі розных узростаў: ад патрыярха (якому 72-гі год) М. Пагарэлава да студэнтаў мінскіх ВУНУ. Усяго больш за 40 чалавек. Сярод іх былі дэпутат ВС Беларусі Алег Трусаў, мастачка Тамара Фралова, навукоўцы, настаўнікі, інжынеры, дзеячы культуры, працоўныя розных прадпрыемстваў горада Мінска. Хвілінай маўчання ўшанавалі яны памяць заснавальніка Мсціслаўскага зямляцтва ў Мінску, вядомага вучонага-гісторыка і

палітычнага дзеяча Беларусі Міхася Ткачова.

Успаміны пра родны горад, яго ваколіцы, зялёную Дуброву, ласкавую Віхру, прыгожую Лютню, гісторыю мсціслаўцаў, «якія не паміраюць на сваёй лаўцы», як нагадаў А. Трусаў, настаўнікаў, якія далі веды, навучылі павяжаць сябе і людзей, любіць свой родны горад, закранулі самую патаемную струну. Родныя песні, вершы гучалі на гэтай вечарыне. Было прынята рашэнне аб каардынацыі дзейнасці сяброў зямляцтва, аб кантактах з землякамі ў іншых гарадах, з родным Мсціславам.

А. КАРАЛЕЎ.

«...ПРАЎДА АДНА — ПРАЎДАЙ ЖЫЦЬ»

Як і ў паведамлялі ўжо ў першым нумары за сёлетні год, пастановай Прэзідыума Вярхоўнага Савета і Савета Міністраў Рэспублікі Беларусь прысуджаны Дзяржаўныя прэміі 1992 года ў галіне літаратуры, мастацтва і архітэктуры. Падобнымі ўзнагародамі, як вядома, лепшыя набыткі ў творчай дзейнасці адзначаліся даўно. Тым не менш, гэтыя прэміі, што не лішне будзе нагадаць яшчэ раз, — адметныя. Упершыню прысуджаны прэміі суверэннай, незалежнай дзяржавы. А яшчэ — лёс вылучаных работ вырашаў абноўлены Камітэт па Дзяржаўных прэміях Рэспублікі Беларусь у галіне літаратуры, мастацтва і архітэктуры, які цяпер ўзначальвае Ніл Гілевіч. Дарэчы, у сваіх ацэнках (гэта тычылася, дарэчы, і самога вылучэння) камітэт кіраваўся новымі палажэннямі аб Дзяржаўных прэміях. Вось чаму «ЛіМ», апублікаваўшы афіцыйную пастанову Прэзідыума Вярхоўнага Савета і Савета Міністраў Рэспублікі Беларусь і артыкул старшыні камітэта Н. Гілевіча «Важкі ўклад у мастацкую скарбніцу Беларусі», вырашыў аярнуцца да гэтай падзеі і прадставіць чытачам лаўрэатаў яшчэ раз больш падрабязна, прытым у самых розных формах і жанрах.

Першае знаёмства — з Сяргеем Законнікавым і Алесем Жуком. С. Законнікаў за кнігу паэзіі «Заклінанне» атрымаў Дзяржаўную прэмію імя Янкі Купалы. Кніга прозы А. Жука «Праклятая любоў» адзначана Дзяржаўнай прэміяй імя Якуба Коласа.

Сёння іх партрэты побач не толькі з гэтай прычыны. Выпадак, скажам шчыра, беспрэцэдэнтны. Дзяржаўнай прэміяй адзначаны пісьменнікі, якія разам працуюць — у рэдакцыі часопіса «Полымя» (С. Законнікаў — галоўным рэдактарам, А. Жук — ягоным намеснікам), да таго ж — сядзяць у адным кабінце. Нельга не згадаць і такую акалічнасць, што якраз у дні прысуджэння прэміі «Полымя» адзначала сваё 70-годдзе. «Полымя» — гэта лепшыя творы, старонкі беларускай паэзіі, прозы, публіцыстыкі, крытыкі і літаратуразнаўства. І ці ж не сімптаматычна, што тыя, хто ўзначальвае часопіс, самі паказваюць прыклад, як трэба пісаць.

«Заклінанне» С. Законнікава — гэта само дыханне нашага няпростага, у многім супярэчлівага часу. Лірычны герой паэта знаходзіцца на самых яго ростанях. Ён, безумоўна, наш сучаснік, але гэта не чалавек без роду-племени, а сын свайго народа. Пакрыўджанага, аднак здатнага ўзняцца з каленяў. Бо ўсё ж ёсць у яго па-

чуццё нацыянальнай годнасці, бо не забываецца ён пра ўласныя карані і вытокі:

За плячыма ў мяне —
курганы, валатоўні,
Плінфа звонная храмаў,
муры,
камяні...

Столькі смутку
і веры няломнае столькі
У дапытлівым поірку
строгай радні.

За плячыма паэта — боль перажытага. За яго спіной — крокі папярэдняга, крокі цяжкія і натруджаныя. Дзяды, бацькі, дзядзькі ідуць адтуль з небываючым ідуць у сны і ў сённяшнія будні. Гэтыя матывы асабліва адчувальныя ў трыпціху «Леса-павал», прысвечаным аўтарам памяці паэта Сяргея Ракіты (Сяргея Васільевіча Законнікава). Паэта і роднага дзядзькі, што назаўсёды застаўся на станцыі Сухаводнае:

Кінуў адчай —
на пасты нулямётны
Хлопцы пад чэргі пайшлі.

Загінулі, не вытрымаўшы пакут у сталінскіх лагерах: «Знік недзе тут і Сярожа Законнікаў, толькі імя маё — знак... Колькі было іх — лічы па сасонніку, вырас лясны маладняк». Іншыя іншую смерць выбіралі. Не маглі, не хацелі мірыцца з няпраўдай. Не хацелі, не ставала сіл трыццаць дзеля: «Вось Ігна-тоўскі ўзвёў курок нагана, ад

Алесь ЖУК.

кулі раптам гіне Чарвякоў... Іх постаці выходзяць, як з туману, каб жыць трывала ў памяці вякоў» (верш «Наган»).

Ды не толькі мінулае апякае душу лірычнага героя С. Законнікава. Сучаснае для яго — не менш трывожнае. Бо ў ім — Чарнобыль. Паэма «Чорная быль» быццам з пэставых нерваў саткана. Што ні радок — усплеск эмоцый, што ні раздзел — роздум над тым, як жывём і як жыць павінны. Жыць, каб Чарнобыляў пазбавіцца. Духоўных — таксама. Гэта залежыць і ад усіх, і ад кожнага нас паасобку...

«...Чаму сталася гэтак, што замест святла пад канец жыцця — пустая шэрасць перааранага поля?.. Навошта пракляты бог і маці, і яго любіць гэту зямлю, усё аддаць ёй, каб атрымаць толькі шэрань, якая бясконца, ад якой не ўратавацца тым, што заплюшчыш вочы? Гэта ўжо разважае, уважвае перажытае галоўны герой апавесці А. Жука «Праклятая любоў» Ян Кулеш. Роздум, таксама надзіва сугучны нашаму часу, калі ці не кожны пераацэньвае тое, як жыў дагэтуль. Вось і Кулеш прыходзіць да доволі сумнай высновы: аказваецца, многае б маг-

Сяргей ЗАКОННИКАУ.

ло быць інакш. Не пашанцавала, яшчэ як не пашанцавала яму. «Пабіты, ледзь душа ўцеле», вярнуўся з вайны, а быў жа зусім юнаком. Прыдбаў як быццам і небагу для вёскі прафесію. І павагай, аўтарытэтам карыстаўся. Павагай? Але ж ці толькі ў гэтым асабістае шчасце? Хіба заробіў яго высокімі вытворчымі паказчыкамі і дасягненнямі? Роспачна Кулешу, калі азіраецца назад. Балюча, бо хоць і жыў не горш за іншых, не жыццё было гэта, а звычайнае існаванне. Каб кавалак хлеба мець і нешта да яго, а астатняе? «Што толку з таго, што пайшоў на трактарыста, што зарабляў увесь век? Аказваецца, шчасце не заробіў. Шчасце, быццам ад бога: альбо ўдаецца, альбо не. Гэта як каму пашанцуе».

Новая апавесць А. Жука, як і яго папярэднія творы (найперш апавесці «Халодная птушка» і «Палыванне на Апошняга Жураўля»), пра тое, як чалавек павінен быць чалавекам. У любых абставінах. Зрэз жыцця Яна Кулеша — гэта жыццё і многіх з цяперашніх ветэранаў, якія, як высветлілася, застаюцца непрыкаянымі.

Аўтар «капае» глыбока. Псіхалагізм у творы аднолькава

моцны ці тычыцца гэта людскіх характараў, ці аналізу падзей. У рэшце рэшт, падобнымі якасцямі вызначаюцца і новыя апавяданні А. Жука, аднаго з самых прызнаных нашых майстроў у галіне «малага жанру». Ён і пачынаў з апавяданняў, на якія адразу ж звярнулі ўвагу такія аўтарытэты, як Янка Брыль ды Міхась Стральцоў.

Паэтычная кніга С. Законнікава і кніга прозы А. Жука — у многім блізкія. Абодвух аўтараў па сутнасці хвалюць аднолькавыя праблемы. Праблемы маральнасці, духоўнасці, чалавечнасці. Пра гэта хораша скажаў заключнымі радкамі паэмы «Чорная быль» С. Законнікаў:

Ёсць праўда адна —
праўдай жыць,
Няхай і суровай,
і горкай...
У небе над намі
стаіць,
Як зніч,
палыновая зорка.

Яшчэ раз вінцуем Сяргея Іванавіча і Алеся Аляксандравіча з высокай урадавай ўзнагародай і зычым ім новых творчых поспехаў!

З ПОШТЫ «ЛіМа»

РЭЛІГІЯ І РЭАЛЬНАСЦЬ

Апошнім часам справы веры цікавяць нават тых, каму раней гэта не прыходзіла да галавы. Былія камсамольцы, ціякі клеркі, учарашнія старшыні калгасаў і цяперашнія парламентарыі... Святароў сёння бацьчы у прэзідыумах, дэлегацыях, на рэпрэзэнтацыях і канферэнцыях усіх узроўняў.

Сярод прыхільнікаў нацыянальнага адраджэння і беларускай размовы пра дух і веру вядуцца, аднак, вельмі практычна і па-гаспадарску: а якая ж канфесія для нашага адраджэння выгадней? Не краючы пакуль гэткага утылітарызму, пералічым асноўныя пункты гледжання на справу.

Першая група адраджэнцаў схілілася да уніяцтва як да «нацыянальнай беларускай веры» — галоўнае ўва ўсім уніяцтвае, аказваецца, толькі тое, што гэта заўжды была «наша вера», а вось пасля яе скасавання ў 1839 годзе і пайшлі нашы беды. Няхітрая логіка падказвае, што калі уніяцтва адраджэцкі, то беды аўтаматычна будуць скасаваныя.

Другая група адраджэнцаў схілілася да каталіцтва, аргументуючы тым, што беларускі каталіцызм мае багатыя і даўнія традыцыі, што нельга блыцець нацыянальнасць з веравызнаннем і называць каталіцызм «польскай верай» і што каталіцызм як сістэма светано-

глядаў вельмі мабільны, еўрапейскі ды самы лепшы ў часы набліжэння Беларусі да Еўропы і цывілізаванага свету ўвогуле. І тут ёсць логіка: калі ўжо мы еўрапейскі народ, то і вера павінна быць еўрапейскай. А хто не зразумее, то мы яму яе не навязваем.

Трэцяя група адраджэнцаў, быццам апаніруючы такому каталіцкаму аргументу, гаворыць, што праваслаўе ёсць самая старая вера на гэтых землях, што падаўляючая большасць беларусаў ёсць праваслаўныя, а што царква называецца «руская» ды не знае другіх моваў паза царкоўна-славянскай, дык на гэта былі палітычна-гістарычныя ўмовы, а калі яны змяніліся, то зменіцца і царква. Нельга толькі хацець усяго сію мінутку — з часам будзе і сепраўдная аўтакефалія, і свае патрыятычныя ды беларускамоўныя святары, і ўсё астатняе...

Гаворка ідзе хутчэй пра мову — а не пра веру. І гэта вельмі сумна, бо калі мова дзяржаўная, то якая дзяржава — такая і мова. І чаму царква і касцёл павінны мяняцца менш марудна, чым марудзіць дзяржава?!

Што ж тычыцца ўплыву рэлігіі на становішча перадусім маралі грамадства і асобнага чалавека, чым, зрэшты, вера адрозніваецца, скажам, ад

дзяржаўных законаў, то адчуць такі ўплыў можна праз некалькі пакаленняў. Цікавае да рэлігіі сягоння — гэта хутчэй вонкавая цікавасць да ўсяго новага, чаго раней не ведалі ці забылі. І справа тут не толькі ў саветызацыі ды дэбілізацыі «всёй страны». Калі ўжо нямецкі ксёндз Я. Дрэверман, прафесар тэалогіі, піша, што на Захадзе чалавек сягоння звязаны з касцёлам толькі вонкавым абрадам, але не духам, то што ж гаварыць тут!

Падсумоўваючы, трэба сказаць, што найцяжэйшая справа на шляху духоўнага адраджэння ёсць не адсутнасць святароў і святых, не адсутнасць дзяржаўнай палітыкі ў адносінах з царквой і касцёлам, але праблема новай евангелізацыі Беларусі. Так, новай евангелізацыі, а не адраджэння хрысціянства — цяперашняга сітуацыя так змянілася ў параўнанні з той, што была перад 1939-м ці 1914 годам, што гаварыць толькі пра вяртанне, аднаўленне, адраджэнне будзе памылкай. Больш таго. Змяніўся цэлы свет вакол нас, уся гэта Еўропа, куды хочацца прыйсці і быць прынятым і прыхільнікам нацыянальнага адраджэння. І таму ўспрэчка, чыя канфесія больш карысная для Беларусі, якія святары адкуль прыязджаюць, хто ад каго павінен аддзяліцца і калі «перай-

сці на мову», губляецца не менш важнае: якімі будуць адносіны верніка і святара, абрадам ці духам будуць яны звязаны між сабой?

І касцёл, і царква шмат перажылі. У наскрозь каталіцкай Італіі часоў нацыянальна-вызваленчай рэвалюцыі 1848—1870 гадоў касцёл пачаткова не прыняў аб'яднанне незалежнай Італіі — дзе пасіўна, а дзе і актыўна. Тады быў прыняты шэраг антыклерыкальных законаў: выдалены з Рыма сам Папа, выслана з краю каля двухсот біскупы, тысячы ксяндзоў, асабліва пацярпелі кляштары... І было два выйсці — альбо царпець і спадзявацца, што вернецца даўні час, альбо прыставацца да новага, не да новай улады, але да новага часу, новай рэальнасці.

І вось што пісаў у тыя гады адзін з выдатных каталіцкіх дзеячаў кс. Ян Боска: «Калі ў нас адбіраюць зямлю, мы павінны пашукаць іншыя крыніцы існавання. Калі абкладаюць падаткамі, мы павінны плаціць падаткі. Калі патрабуюць ад святароў дыпламаў, нашы ксяндзы павінны атрымліваць адукацыю лепшую за універсітэцкую. Канфрантацыя нічога не дасць — трэба толькі зразумець, што сягоння азначае «аддай Богу богава, а кесару кесарава». Мы павінны выходзіць і верніка, і адначасова грамадзяніна Італіі...».

Час паказаў, што гэта магчыма. Што можна змяніць многае ў самім касцёле, але для гэтага неабавязкова «новая Рэфармацыя» — значыць, новы

раскол, спрэчкі ды парахункі. Не толькі тут, на Беларусі, вернікі і святары перажывалі цяжкія часы — варта было б паглядзець на свет: як там людзі даюць сабе рады? А пакуль што тут, ды і не толькі тут, выглядае інакш.

Ніхто ўжо не памятае, колькі праваслаўных царкваў ёсць на Украіне: дзяльба і справядлівасць (у сэнсе: дзяльба) засланілі ўсё астатняе. Сумна чытаць, што пакуль у Калкуце маці Тэрэза ратуе дзяцей у бедных і брудных кварталах, у Ірландыі ці Польшчы біскупы заклапочаны адным: што рабіць з тымі абортамі? Таксама клопат пра дзяцей, ды не зусім таксама... А калі ўжо чытаеш, што ў Талачыне праваслаўныя б'юцца за абразы не з ўладаю, а паміж царквой і царквой, — зноў дзяльба і справядлівасць? — то не хочацца ісці да такога храма.

Справядлівасць людская не мяняе свет: толькі перакручвае праз дзяльбу яшчэ раз — і правы бок аказваецца ліхім, а ліхі правым. Свет пакрысе мяняе Божа справядлівасць, калі яна ёсць...

А спрэчкі за царкоўную і касцельную мову, — зноў дзяльба! — не ўзвышаюць дух. Аказваецца, гэтая «праблема» вырашана ў цывілізаванай, як цяпер модна казаць, Італіі сто гадоў таму. Па-нашаму гэта гучыць так: святары абавязаны выходзіць і вернікаў, і грамадзян Беларусі. Богу богава, а кесару кесарава.

Алесь ЧОБАТ.

1. Калі і пры якіх абставінах адбылося ваша знаёмства з прозай Гарэцкага?
2. Што ў яго асобе і творчасці падаецца вам вызначальным, сугучным сённяшняму дню, блізкім вам асабіста?

Жыццё і смерць

Кнігі падчас як талісман каханых — захоўваюць, утрымліваюць водар нерастрачанага і нявылітага пацужця.

Той колішні двухтомнік прозы Максіма Гарэцкага сярэд не надта адмыслова аформленых вокладак беларускай кнігі нашай вясковай бібліятэкі вылучаўся саліднай ёмістасцю і нейкай непраўдападобнай раскошай. А яшчэ — саладкавата свежым пахам друкарні. Не дзіва, што рука сама пацягнулася да кнігі, нават проста так, з-за дапытлівай цікаўнасці, як да прыгожай дарагой цацкі.

А потым я нёс яе назад, непрачытаную і на чвэрць, і тайны страх раз'ядаў душу за гэ-

ты грэх. Я баяўся, што праніклавая бібліятэкарка праз шкельцы сваіх акулераў угледзіць грэх і дакорна кіне галавой. Так і запомніўся праз гады той першы том першага збору твораў М. Гарэцкага — талісманам, пахам і страхавітай тайнасцю граху.

Пазней, падчас уступных экзаменаў, я яшчэ раз падставіў Кнігу пад грэх: увёў у пералік сучаснай літаратуры. Экзаменатар паправіў: Гарэцкі — не наш сучаснік. Цяпер, зводдаль часу, бачыцца мне, што рацыі не мелі мы абодва...

М. Гарэцкі і сёння не падаецца мне, найперш у лектарскай практыцы. Ён не кладзецца ў схемы, не расфасоўваецца

па лагічных шуфлячках, якія зграбна можна паставіць перад студэнцкай аўдыторыяй. Ён неяк інтэлігентна і надта мякка выкоўзаецца — ён прагне жыцця.

Жыццё і смерць... Вось і прамовілася слова, якое атажамлівае постаць М. Гарэцкага з беларускай літаратурай.

Трагічная парадаксальнасць беларускай літаратуры хіба ў тым і заключаецца, што яна, беларуская літаратура, увесь час, усю гістарычную дыстанцыю — наколькі можа ахапіць вока — ішла ў абдымак са смерцю. Ніколі, як гэта бывала ў іншых, нашай літаратуры не праграў «упадак». Над ёй няёмка ракавым праклёнам ві-

сеў змронны прывід смерці. Смерць падпільноўвала, шукала зручнага для расправы моманту і скрозь XVI, і скрозь XX стагоддзё. А літаратура ачуньвала і пускала новыя ўчэпістыя атожылькі. Адвечнае балансаванне на мяжа быцця і нябыту сфармавала не толькі яе стаічны характар, яе трагічна-аптымістычны пафас, але і здзіўляючую рашучасць пазіцыі. Яе самасвядомасць, што асабліва выразна акрэслілася ў пачатку XX ст., была гэткай светавызначальнай, якой толькі і можа быць самакрытычная свядомасць народная.

М. Гарэцкі ўваходзіў у яе наўздзіў ашчадліва і карэктна: «І трэба сказаць беларусу...» І разам з тым жартуліва-задзірыста: «Беларус—гэта Хомка, што веры не дае». Так, убачыць Хомку, памятаючы пра пачэсныя Літоўскія метрыкі, ёсць вышэйшая ступень у размежаванні зусім не сінанімічных паняццяў: услужэння і слугавання свайму народу. І ўсе гэтыя Хомкі, Антона Жабоны, цёмналесцы, асмолаўцы цясняцца і штурхаюцца, і з гістарычнага «далёку» просяць і моляць, глядзяць у вочы невымоўнай малюбо адчайнага і праклятага, пакутнага і такога сапраўды беларускага пытання: за што?

Дэмакраты — у тым ліку і перадавая расійская дэмакратыя — часогыя тут не дабіралі. Расійская дэмакратычная літаратура пытанне ставіла іначай: «што дзелаць? хто виноват?» І нешта цёпленька-саноўнае было ў гэтым пытанні, як бы з барскай пасцелі выгукнутым. А. Няжрасаў, які падараваў све-

ту воблік «высокорослого беларуса», назіраючы аднойчы, як «секлі жанціну кнутом, крестьянку молодую», усяго толькі «размышлял» «у парадного подъезда». То не яго секлі, і нават не сястру, а куды больш далёкую родзічку—сястру Музы. Несумненны паклон той Музе, што заўважыла і прачула боль прасталюдзіна. Але—дыстанцыя вялікая.

Пытанне «за што?», гранічна сцісла сфармуляванае М. Гарэцкім першапачатковай назвай «Ціхай плыні», не толькі скарачае эмацыянальную дыстанцыю, яно наскрозь працінае літаратуру, утвараючы, фармулюючы інакшую запэўняльную тэму, нязнаную дагэтуль. Фатальная сіла, што так сляпуча вяла Хомку, ды й іншых герояў Гарэцкага, выштурхоўвала іх з жыцця, змушала амаль згаслымі іскрынкамі свядомасці хапацца за жорсткую рэальнасць няўцямным «за што?». І тым аказвалася роўнавялікай праз тысячгагоддзі хіба што фатальнай пакары антычнай трагедыі, дзе багі і неба самахоць дыктавалі людзям законы сваёй боскай імперыі. Моц антыкі была ўдыхнута ў пластычна-апавядальную журбу М. Гарэцкага.

І калі за ім, за Гарэцкім, гэткае тоўшча культуры, я зноў прыгадаваю строгага экзаменатара на ўступных іспытах. Яго вопыт аказваўся больш даस्कаным: прызнаваць М. Гарэцкага сучаснікам — пачэсна, але права гэтае трэба яшчэ сцвердзіць.

Ігар ЖУК.

г. Гродна.

Даводзіцца даказваць аксіёмы

1. Маё знаёмства з Гарэцкім пачалося з таго, з чаго шмат у каго завяршылася. Недазе, можа, у 1980 годзе з чарговай вандроўкі да Бабулі (так мы з сябрамі дзеля канспірацыі называлі ў лістах ды тэлефонных размовах зэльвенскую самотніцу Ларысу Геніюш) разам з «Расійска-крыўскім слоўнікам» Вацлава Ластоўскага я прывёз у Полацк кніжку без вокладкі і дзвюх апошніх старонак. Гэта былі крамольныя «Дзве ду-

шы». Такім чынам з прапаршчыкам Абдзіраловічам выпала сустрэцца раней, чым з салдатам Лявоном Задумам або «скрыўджаным жыццём Кацючком Зарэмбам», што складаў сваёй Ганнацы чулівыя лісты, якія ўзгаджаюцца Сяргею Дубаўцу, калі ягоны закаханы Антон з аповяду «Вера ў сябе» будзе ў новай культурнай сітуацыі пісаць да Вяргіні.

«Астаюся любя», — канчела

свае пісьмы «няцэннаму другу» Ганначка. Гэтыя самыя словы часта стаялі пад лістамі пісанымі да мяне Анатолям Сідарэвічам, — у тыя часы, калі ён яшчэ не рэдагаваў «Грамаду», а зачытваўся «Гісторыяй беларускае літаратуры» Гарэцкага і, натхніўшыся, раз-пораз атрасаў з жывых класікаў і падкласікаў бронзавы пылок.

2. Летась «ЛіМ» змясціў ліст перакладчыка з Аўстрыі Фердынанда Нойрайтара «Белару-

сы паўсталі з еўрапейскай традыцыі...» Назва допісу аксіёматычная, але мы жывём у краіне, дзе штодня даводзіцца даказваць не толькі тэарэмы, але і аксіёмы. Калі казаць пра беларускую літаратуру першай паловы XX стагоддзя, дык найлепшымі доказамі таго, адкуль «паўсталі беларусы», стала творчасць двух Максімаў — паэта і празаіка, што былі ў адначас і бліскучымі публіцыстамі ды літаратуразнаўцамі.

Вызначальным, сугучным сённяшняму дню ды блізкім асабіста ў асобе і ў творчасці Гарэцкага мне найперш і бачыцца ягоная еўрапейскасць ці, калі хочаце, сусветнасць. Мне цікава ўявіць, як запіскі «На імперыялістычнай вайне» чытае аўтар рамана «Развітанне са зброяй» або аўтар рамана «На заходнім фронце без пераменаў». Здаецца, сабраўшыся ўтрох за столікам парьжскае кавярні, яны мелі б пра што пагаварыць.

Уладзімір АРЛОУ.

«Не адракацца, не быць здраднікам...»

1. Упершыню з твораў Максіма Гарэцкага я пазнаёміўся амаль дваццаць гадоў назад, калі ў наш інтэрнацкі пакой трапілі «Віленскія камунары». Потым, ужо працуючы ў школе, атрымаў у падарунак на нейкае свята зборнік «Чырвоныя ружы». Хоць кніга была на рускай мове, гэта не перашкодзіла зацікавіцца твораў, узнікла жаданне прачытаць іх на мове арыгінала. Як і ўсякі забаронены плод, які салодкі вабілі «Дзве душы», пакуль не натрапіў на іх, перазнятых на ксераксе. Чатырохтомны збор твораў хоць і даваў адносна шмат, але быў няпоўным, пазабавленым некаторых істотных рэчаў, пра што ў свой час справядліва пісала крытыка.

2. Асоба Максіма Гарэцкага ўвасобіла ў сабе памкненні і трагізм ягонай эпохі. Чалавек, які пачаў шлях у літаратуру ў нашаніўскі перыяд, з энтузіязмам успрыняў «будаўніцтва беларускага дома» ў 1920-я гады, і быў пазабавлены Радзі-

мы, а потым і трагічна загінуў у 30-я, стаўшы ахвярай «інтэрнацыяналістычнага» камуністычнага малоха. Гарэцкі папоўніў сабой бясконцы шэраг пакутнікаў за права «людзьмі завацца».

Значнае месца ў творчасці Максіма Гарэцкага займае тэма нацыянальнага адраджэння. Герой ягонай прозы шукаюць шлях да народа, каб разам з ім працаваць дзеля людскога шчасця. У апавяданні «У лазні» Клім Шамоўскі пакутліва думае: «Беларусь, Беларусь, чым ты была і чаго ты, во, даждала?» — звінела ў адным бая. «І што з табою будзе?» — пльыло ў другім. І знаходзіць адказ: «Але ж не адракацца, не быць здраднікам, а любіць, шанаваць родную Бацькаўшчыну павінен, даўжан...» Письменнік балюча перажываў прыніжанасць і забітацць сялянства, якое іншаземныя «дабрадзеі» за доўгія стагоддзі прывучылі да таго, што сваё, роднае з'яўляецца «ніжэйшым», пазабавілі

гістарычнай памяці.

На жаль, за дзесяцігоддзі, прайшоўшы з часоў Гарэцкага, яшчэ больш стала як на нашай зямлі, так і ў суседзяў людзей, нахталт апісанага ў «Пабожным мешчаніне», які «страшна не любіў «хахлоў», «жыдкоў», палякоў і «палячкоў», разумеючы пад апошнімі беларусаў. І варта было сказаць яму, што яго любімы святы таксама па паходжанні беларус, як той успрыняў гэта варожа і перанёс на асабістыя ўзаемаадносіны. Ад такой каротцы нам даядзецца яшчэ доўга ачышчацца, таму што яна пранікла ва ўсе ўзроўні грамадства, у тым ліку і ў вярхоўную ўладу, дзе зараз патрабуюць узаконіць дзяржаўнасць другой мовы, і як п'яны ад плоту, не могуць адзіцца ад былога «старэйшага брата».

Найбольш поўна нацыянальная тэматыка раскрыта ў апавесці «Дзве душы». Адным з герояў апавесці з'яўляецца і

Іван Гаршчок, «Карпавіч», мамах-растрыга, а потым рабочы, які пасля кастрычніцкага пераворату быў пасланы партый у родны край наладжваць бальшавіцкі лад жыцця. І вось гэты дэнацыяналізаваны Гаршчок расстрэльвае, катуе, залічваючы ў вольны час свае мазгі гарэлкай. Абдзіраловіч у час знаходжання ў ягонай п'янай кампаніі адчувае, як быццам нешта бруднае і жудаснае наліпае на яго. Мне здаецца сімвалічным апісанне сцэны пахавання забітага Гаршчка ў канцы апавесці, калі «чорны мурашнік людзей з чырвонымі штандарамі, з грознымі напісамі рынуў па вуліцы». Вось гэтае «рынуў» і было інтуітыўным прадчуваннем письменніка няёмальнага наступу сляпой сілы бальшавіцкага таталітарызму, якая потым зацягнула ў свае жорны лепшыя сілы нацыі.

Тэма Бацькаўшчыны, якая не страціла актуальнасці і цяпер, прысутнічае і ў «Віленскіх ка-

мунарах», але там яна прыглышана некаторымі ідэалізаваанымі момантамі. Не варта ўсётакі забывацца, што раман пісаўся ва ўмовах ссылькі, з рэлікам на цензуру. Відаць, таму ў ім і трапляюцца такія месцы, як згадка пра «нацыяналістычныя» ўхілы Цёткі.

Уражвае ягоная «Камароўская хроніка» — летапіс і энцыклапедыя жыцця сялянскага роду. Творы Максіма Гарэцкага пазабавлены павярхоўнага, «свеенірнага» этнаграфізму, а характарызуюцца веданнем унутранай сутнасці беларускага фальклору аж да нацыянальнае міфалогіі ўключна.

Блізкай сучаснаму чытачу павінна быць і філасофская заглыбленасць, аналітычнасць пісьменніка, праблема пошуку героямі вышэйшага сэнсу свайго жыцця, тонкі псіхалагічны аналіз. Герой твораў Максіма Гарэцкага думаецца не толькі пра кавалак хлеба, але імкнуча асэнсаваць з вышынні маральных пазіцый свае ўчынкы, сцвердзіць іх з духоўнымі каштоўнасцямі, вечнымі ісцінамі.

Эдвард ЗАЙКОўСкі, археолаг.

Уражвае ступень адкрытасці

1. Першая сустрэча з прозай Максіма Гарэцкага адбылася ў мяне ў войску. Дзіўна, але менавіта там і трапіліся яго «Запіскі салдата 2-ой Н-скай артылерыйскай брыгады Лявона Задумы «На імперыялістычнай вайне».

Я служыў у Расіі, у Маскве, і тое, як і пра што пісаў Максім Гарэцкі, мяне не здзівіла і

не ўразіла. Уласнае жыццё ў вайсковым асяроддзі (казарма, плац, палігон, вучэнні) падавалася, а можа, і было й больш жахлівым, жудасным, чым сама гора гора старонкі Гарэцкага. Зразумела, было і шмат агульнага, вызначальнага і ўласцівага для войска ўсіх часоў, але чытаць у войску пра войска — гэта, як чытаць у турме пра

турму: занятак, на маю думку, дзіўны...

Я адклаў тую кніжку і доўга, пасля першага няўдалага знаёмства, да прозы Гарэцкага не звяртаўся. А развагі нашых пісьменнікаў і літаратуразнаўцаў пра тое, што ён — класік, адзін з самых цікавых празаікаў, мяне не краналі, абыходзілі, бо менавіта па першым

знаёмстве я меркаваў аб усёй літаратурнай спадчыне пісьменніка.

Меркаваў — пакуль не сутыкнуўся з другімі твораў, пакуль не адбылася пераацэнка каштоўнасцяў.

2. Вызначальным і блізкім асабіста мне падаецца дваістасць асобы Гарэцкага-пісьменніка. Яго нейкі змушаны аптымізм і трагічнае ўспрыманне жыцця. Падабаюцца і здзіўляюць песімістычныя канцоўкі амаль усіх твораў, асабліва вялікіх. Прыцягвае аўта-

біяграфічнасць, хвалюе і уражвае тая ступень адкрытасці і праўдзівасці, з якой ён углядаецца ў сваё жыццё і па ім будзе літаратурны твор.

Тыя стыльовыя і жанравыя адкрыцці, якія зрабіў Гарэцкі, сёння пачынаюць плённа выкарыстоўвацца і распрацоўваюцца ў творчасці многіх маіх аднагодкаў, і гэта збліжае далёкага «хрэстаматычнага» пісьменніка з сённяшнім днём, з сучасным літаратурным працэсам.

Уладзімір СЦЯПАН.

ВЯРТАННЕ ДА КУПАЛЫ

гане», наогул не патрабуючы расшыфроўкі, бо нельга даць купалаўскай сімваліцы якое-небудзь адназначнае тлумачэнне. Адрознівае ад атмасферы таямнічасці, трывожнай недаказанасці, трагічных прадчуванняў. Атмасфера, якая і робіць пазмы Купалы такімі адметнымі, своеасаблівымі.

У творчасці беларускага паэта наогул вельмі многа «прахадных» сімвалаў, да якіх ён часта звяртаецца і якія не паддаюцца пэўнаму тлумачэнню, не маюць стабільнага значэння [курган, крыж, падарожнік, доля]. Сэнсавае нападзенне іх у кожным канкрэтным выпадку — рознае. Так і з сімвалам пажару, пажарышча. Гэта можа быць канкрэтна-бытавой з'явай («Ці знішчыцца ў пунцы пажарам...»), можа быць сімвалам помсты («Хай дымаць пажары // Тут і там крывава...»). Але найчасцей пажар — сімвал трагічных падзей у жыцці Айчыны, беларускага народа: «Завываюць ваўкі над курганамі, // Свет заліты крывавым агнём». Ці ў больш познім вершы «Вясна 1915-ага»:
...А грознымі пажарамі распачала слябу.
Пажарамі-зніштожаннем святую святя!

Гэта ўжо блізка да змрочных прароцтваў А. Блока: «От дней войны, от дней свободы — // Кровавый отсвет в лицах есть».

Тэма радзімы для Купалы — найважнейшая, і вырашаецца яна часам у надзвычай трагічным плане:

Так спіш, так жывеш мімаходам,
Мой край, як сцяпная магіла,
З сваім незвідным народам,
З патухшай і славай, і сілай.

Горкія словы, поўныя скрухі і адчаю... Менавіта так часта бачылася радзіма паэтам-сімвалістам. Вось праграмы верш зборніка «Попел» (1909) А. Белая, які пачынаецца так:

Довольна: не жди, не надейся —
Рассейся, мой бедный народ!

Аўтар малое карціну панавання разрухі і ўвасобленага ў міфалагічных істотах зла:
Где по полю Оторопь рыщет,
Восстав сухоруким кустом,
И в ветер пронзительно свищет
Ветвистым своим лоскутом...

І ў Купалы на родных прасторах — «балаванне» цёмных сіл:

Шыпяць, свішчуць па лугах
Вужы, скарпіякі,
А па стайнях, па хлявах
Лаяць ваўкалані.
Ведзьмы, совы, кажаны
Круццяцца, лятаюць,
На сваіх бацьчынных сынах
Залом заламляюць.

Верш рускага паэта канчаецца радкамі: «Исчезни в пространство, исчезни, // Россия, Россия моя!» Да такога трагічнага болу па Айчыне здольны дайсці і Купала:

Так званіце, не кідайце,
Дружыну сілкайце...
Хаўтуры ўжо сваё будзе
Беларусь спраўляці.

Зразумела, было б вялікай памылкай абсалютызаваць трагічныя бакі творчасці Купалы, не бачыць у той жа тэме радзімы светлага пачатку («ў народ і край свой толькі веру...»). І ўсё ж — які дзелькі сапраўдны Купала ад створанай у свой час міфічнай асобы ружовага аптыміста, што з надзеяй глядзіць у «рэвалюцыйнае далёка»!

РЭВАЛЮЦЫЙНЫ ДЭМАКРАТ Купала хаця і знаходзіўся «пад жыватворчым уплывам геніяльнага пралетарскага пісьменніка», але «не зразумеў сацыялістычнай тэндэнцыі ў развіцці рускай рэвалюцыі, не ўзняўся да ўсведамлення кіруючай ролі рабочага класа ў ёй (У. Івашын), а таму апыраўся ў асноўным на «рэвалюцыйнае сялянства (У. Карпаў). Так яшчэ ў 50—60-я гады лічылі беларускія даследчыкі, і гэтае меркаванне стварыла міф аб Купалу як аб выключна сялянскім паэце. І хаця ўжо ў першых артыкулах аб яго творчасці крытыкі адзначалі агульначалавечую значнасць і прафесіяналізм, нават артыстызм купалаўскіх вершаў і пазм (гл., напрыклад, артыкулы У. Самойлы, С. Папуяна ў «Нашай Ніне» за 1910 год), агульная тэндэнцыя захоўвалася і развівалася. Галоўным у спадчыне беларускага паэта лічылася тое, што ён імкнуўся «паказаць усю глыбіню сацыяльнага антаганізму, усю вастрыню супярэчнасцей паміж пануючымі класамі і сялянствам» (М. Лазарук), быў «барцом-рэвалюцыянерам» (Я. Мазалькоў). Першае, Купала не заўсёды так ужо вяроча ставіўся да пануючых класаў (узляцця хаця б шырока вядомую сёння пазму «На кучыню» ці цэлы шэраг вершаў: «Маладая Беларусь», «Навагодняя жаданні», «Дудар» і інш.) і нават заклікаў да грамадзянскай згоды: «Грамадзянская згода, супольнасць загосце, // Аж уцешацца прадзедаў цені і косці». Па-другое; і ў блізкаму рэвалюцыю, што дасць шчасце мужыку, пазт часам не верыў:

ЗАРАЗ У ПЕРЫЁДЫЦЫ многа пішуць аб той культурнай сістэме, што склалася за час існавання савецкай дзяржавы. На літаратурным сімпозіуме ў Норвіцкім універсітэце (ЗША) нават прынята пастанова аб стварэнні «энцыклапедыі савецкай цывілізацыі» — нечага нахштат «музеума» сацыялістычных каштоўнасцей, у якім будзе зафіксавана факталогія і міфалогія знікаючага свету. Трэба сказаць, што, мабыць, нідзе створана рознага роду міфаў не ішло так актыўна, як у літаратуры і ў галінах навук з ёю звязаных. У музеі савецкага літаратуразнаўства многа цікавых «камянеласцяў». Дзяржаве не былі патрэбны мастакі, кампазітары, пісьменнікі. Ёй былі неабходны куміры, ідалы, легенды.

У свой час казённая навука з зайздроснай энергіяй стварыла міф аб «першым пралетарскім пісьменніку» Максіме Горкім, які ўпарта ўздзімаўся ў сваёй творчасці да ззяючых вяршынь «сацэрэлізму» і ледзь не саматугам ствараў многанацыянальную савецкую літаратуру. Перад беларускімі навукоўцамі «старэйшым братам» быў пратаптан гасцінец, па якім яны не зарамудзілі рушыць. Пачынаючы з канца 20-х гадоў, ужо мала хто цікавіўся рэальным зместам класікаў беларускага Адраджэння. Навукоўцаў, непрадзятасць, проста жывая цікаўнасць у нашым літаратуразнаўстве сталі лічыцца ледзь не заганай. Усё замяніў славыты «класавы падыход». Мастацкія творы служылі «неістовым ревнителям» (тэрмін Ю. Лібядзінскага) «пралетарскай чысціні» ў літаратуры толькі падставай для палітычных абвінавачванняў ці — куды радзей! — апраўдання. Асаблівай «тонкасцю» і «зграбнасцю» навуковай думкі вылучаліся «працы» Л. Бэндэ: «Чалавецтва падзелена на класы, а класы маюць процілеглыя інтарэсы, класы вядуць паміж сабою барацьбу, агульначалавечы пункт гледжання ёсць прасте фікцыя, за якую хаваецца філістэр, падобны да пустой кішкі» («Маладняк», 1930, № 6, С. 159). У гэтым плане, лічыў крытык, «Ідэалы Купалы не выходзілі з рамак буржуазна-дэмакратычнай дзяржаўнасці». Вось так «вітаў» Бэндэ паэта ў артыкуле, прысвечаным 25-годдзю купалаўскай літаратурнай дзейнасці...

Усё ж рэжыму патрабаваліся класікі, якія служылі б ідэалагічным апраўданнем існавання сацыялістычнай дзяржавы. Зразумела, што Купала з выразна акрэсленай сацыяльнай тэматыкай многіх яго твораў, з ідэяй разнаволення беларускага сялянства найлепш падыходзіў да гэтай ролі. Трэба было толькі ачысціць яго творчасць ад «нацдэмаўшчыны» і «адраджанізму» (тэрміны вальгарна-сацыялагічнай крытыкі 30-х гадоў) і акцэнтаваць у ёй «рэвалюцыйныя» настроі.

ТАК НАРАДЖАЮСЯ галоўны міф — міф аб Купалу як аб **рэвалюцыйным дэмакрате**. Праўда, тут узброеныя класавыя тэорыі даследчыкі адразу адчулі «супраціўленне матэрыялу». Спадчына паэта, асабліва дакастрычніцкая, ніяк не хацела ўціскацца ў жорсткія рамы «рэвалюцыйнага дэмакратызму». Трэба было ўзяцца за аперацыю, вядомую яшчэ з часоў Пракруста, — тое-сёе скараціць. Ужо да канца 20-х некуды зніклі вершы «К зорам», «Кругаварот», «Бяседа» (глыбокі песнізм і безнадзейнасць), на думку пралетхультуцаў, «Адзін» («неразуменне свету і адзіноцтва»), «Папросту» («Ідэалізацыя феадалаўскага мінулага»), пазма «На кучыню» (тоё ж самае) — усяго каля 150 твораў.

Гэтае рэзанне па жывым было хоць і балючым, але вялікага плёну не дала. Ды і то сказаць: як можна выкрасліць у Купалы нацыянальна-вызваленчую ідэю, якой прасякнута яго творчасць? Давялося б скасаваць ці не ўсю купалаўскую спадчыну! А таму ў далейшым афіцыйная навука працавала больш тонка, падводзячы пад творы сацыялагічную базу. Замест нацыянальнага падстаўлялі сацыяльнае. Напісаў пазт пра тое, што беларус шукае свабоды, — значыць, змагаецца супраць эксплуатацыі чалавека чалавекам. Назваў паляка «ляхам», а рускага — «маскалем» — значыць, «меў на ўвазе... вядома ж, не палякаў і рускіх, а прыгнятальнікаў...» («Полымя», 1988, № 10). І ў 1988 годзе, рыхтуючы публікацыю забароненых купалаўскіх вершаў, Б. Сачанка быў вымушана «падводзіць» сацыялогію, апраўдваць за паэта!

Купала сапраўды ніколі не быў нацыяналістам. Вальгарны нацыяналізм ніколі не мае нічога агульнага з высокім мас-

тацтвам. Але гонар беларуса ён ставіў высока і не кідаўся ў абдымкі ні да заходніх, ні да ўсходніх «непрыяцеляў-братаў» (выраз Купалы).

Тое ж было з купалаўскім «песнізмам». Сустрэкаўся ў паэта верш, што называецца, аптымістычны — тлумачылі рэвалюцыйнымі настроймі, трапляўся «песністычны», трагедыйнага накалу твор — гэта ўжо быў уплыў рэакцыі. Пры гэтым нават не бралася да ўвагі, што і тое, і другое пісалася амаль адначасова, у адзін год, у адзін месяц. Ствараўся надзвычай зручны алгарытм, які і дазваляў цягнуць Купалу ў «сацыялістычны рэалізм».

Купала наогул з'яўляецца паэтам трагічнага светалогія (вымушана-аптымістычныя творы 30-х гадоў мы, зразумела, брэць у разлік не будзем). Звязваць напраму купалаўскі трагізм з «ноччу рэакцыі», нельга, але даволі часта ён сапраўды знітаваны з сацыяльнымі абставінамі жыцця селяніна, якія ўспрымаюцца паэтам як безвыходныя:

...У палацы п'юць, гуляюць,
Свеціцца агні;
Мяне ж з хаты выганяюць, —
Вось тут і жыві!

Здаецца, усё проста: процістаянне багата і беднаты, заклікі да барацьбы за сацыяльную справядлівасць («Людской расплаты ўжо над вамі // Тапор адточаны завіс») — гатовы паэт-рэвалюцыянер! Але для Купалы прыгнёт чалавека чалавекам, «эксплуатацыя» — толькі адзін з бакоў уладарання злога Лёсу, Року над людзьмі, адна з іпастасей панавання Д'ябла, Чорнага Бога ў свеце («З дзікіх багнаў, перавалаў // Выбрыў чорны Бог»).

Сны неспакойныя,
Нядолі поўныя,
Спаць не даюць мне ночамі,
Зданы спужаныя,
Зданы загнаныя
Цэлымі бачу палкамі.
(1905)

Так прызнаецца паэт ужо ў адным з першых сваіх вершаў. І ў далейшым тэма бязладдзя, адзіноцтва, нежадання жыць («Завялі думкі на расцвеце, // Душа жадае небыцця») будзе мець сваё лагічнае падоўжанне і развіццё, разам з тэмамі нацыянальнымі і сацыяльнымі. АБ гэтым сведчыць нават пралік пералік назваў купалаўскіх твораў: «Адзін», «Куды ні ўцякаю...», «Бываюць хвілі горкіх жалю...», «За што?», «З людзьмі» («Трудна, крывудна жыць на свеце...»). Усе пералічаныя вершы — «жалейкаўскага» перыяду, усе напісаны ў адным 1906 годзе, прычым хацелася б падкрэсліць, што гутарка ў іх ідзе не аб гаротнай долі беларускага селяніна (ад імя якога аўтар часта выступаў), а аб уласных, індывідуальных адносінах паэта да акаляючага жыцця. У 10-я гады эсхаталагічныя матывы ў паэзіі Купалы дасягаюць свайго «крэшэнда» (стварэнне такіх лірычных шэдэўраў, як «Снег», «Прыстаў я жыць...», «Пад крыжам», «Чалавеку» і многія іншыя).

Як ніколі Купала ў гэты час далёкі ад навазанай яму ролі «рэвалюцыйнага дэмакрата». У яго творчасці ідзе актыўны працэс стварэння своеасаблівай, глыбока арыгінальнай канцэпцыі чалавека і сусвету, адбываецца паглыбленне філасофскай думкі паэта, узрастае цікавасць да вечных тэм. Трагічнае становіцца неад'емным бокам светаспрымання Купалы, у вечнай барацьбе цёмнага і светлага пачаткаў прыходзіць жыццё:

Паланейся, развугляйся,
Змейны чорны Бог, —
Ты яшчэ з белым не зраўняўся,
Ты яго не змогі!

Але светлы пачатак далёка не заўсёды перамагае цемру. У драматычных пазмах «Адвечная песня» і «Сон на кургане» чалавек, пры ўсіх сваіх намаганнях да барацьбы, застаецца ў проигрышы. Ён не ў сілах разарваць «жалезнае кола» прадвызначанага:

І будзе так жыць і маліцца,
Сваёю няудачай хваліцца
Стварэнне жыцця — чалавек,
Аж ляжа ў зямельку навет!

Нават калі герой, як Сам у «Сне на кургане», мае духоўную моц, яна траціцца ўпустую, на заветама недасягалыня мэты. Як ні прываблівае само змаганне, які ні прыгожы чалавек у гэтым змаганні, злыбедныя сілы Кону, «нявідзімага Бога-Рока», даводзяць герояў да паражэння. «Усё ж бяспісен твой разум і знанне // Перад голасам духу начэй», — піша Купала ў вершы «Чалавеку».

Тэма раўнадушша ці нават варожасці Сусаецца да чалавечага існавання — наогул ці не галоўная тэма літаратуры рубяжа XIX—XX стагоддзяў. Мы звыклі ўспрымаем Купалу (як і іншых нашых пісьменнікаў гэтага часу) як мастака, што найперш вырашыў «унутрынацыянальныя» задачы, тым самым выключачы яго творчасць з сусветнага кантэксту. А між тым беларускі паэт быў сучаснікам таго, што ў Еўропе атрымала назву fin de siècle (скону стагоддзя), а ў Расіі — «рубяжу». Філасофія і літаратура гэтага часу напоўнены прадбачаннямі грандыёзных тэктанічных зрухаў у жыцці чалавецтва, прадчуваннямі глабальных катастроф. На слыху імяны Ніцшэ, У. Салаўёва, Розанова. На паліцах пецярбургскіх кнігарняў у 1910 годзе — Гаўптман, Метэрлінк, Ібсен, Пшыбішэўскі, Бадлер, Верлен, Салагуб, Брусаў, Бальмонт, Блок. Ці мог прайсці міма ўсяго гэтага Купала, не зацікавіцца тым, што літаральна лунала ў паветры? Зразумела, не. Мы, дзякуючы жонцы пісьменніка У. Луцвіч, дакладна ведаем аб адным факце ўздзеяння на беларускага паэта «новай літаратуры» — драмы С. Пшыбішэўскага «Снег» і стварэння на гэтай падставе арыгінальнага купалаўскага верша. А колькі было яшчэ такіх уплываў?

Наогул, мы часта несвядома прынімаем творчасць Купалы, акцэнтуючы яго роллю як «адлюстравачеля жыцця». Калі сучасныя даследчыкі прызнаюць і нават падкрэсліваюць дар прароцтва, уласцівы многім мастакам рубяжа стагоддзяў, — Л. Андрэеву, А. Рэмізаву, І. Буніну, Ф. Салагубу, А. Блоку, то чаму мы адмаўляем у гэтым генію Купалы, засяроджваючыся на «рэгістрацыі» ім з'яў рэчывасці ці мінулага? А між тым менавіта купалаўская творчасць прасякнута адчуваннем катастрофічнасці жыцця, смутнай трывогай за лёс чалавека і чалавецтва. У вершы «Знямога» паэт стварае малюнак хісткага, ненадзейнага існавання, пагражальнага для чалавека:

...Безнадзейна, бестрывожна,
Ціха, звана, асцярожна
Хаос гніяды ўе свае, —
Вара зелле-калатуху,
Пое, зводзе князю-духа,
Перадыху не дае.

Карціна набывае планетарны маштаб, атрымоўвае метафізічнае гучанне:

Гіты, захадзі крыляцца,
На адной таўкуцца кладцы,
Цэпра вабе глыбым дном;
Плача сонца маладое
Над планетай над старою,
Іскры сыплюцца цурком.

Чуйнасць паэтычнае думкі Купалы — надзвычайная, і менавіта яна надае многім яго творам трагічную афарбоўку. Той жа «Сон на кургане» сёння ўспрымаецца не як «вырашэнне надзённых грамадскіх праблем» (А. Макаравіч), не як панаванне «сіверу рэакцыі» (Я. Шахрахоўскі), а як прадказанне тых бед, што чакаюць беларускі народ у будучым. Пакутлівыя шуканні і сны, панаванне Чорнага і відмаў, раптоўны пажар у вёсцы, заблудзіўшыя паязджанне, нарэшце, надрыў і адчай гулянкі ў карчме — лапцужок сімвалічных вобразаў, які стварае атмасферу трывожнага прадчування чагосці немінучага і страшнага. Асаблівае роллю, на наш погляд, тут адыгрывае сцэна вясковага пажару. Пра многае гаворыць сам падбор персанажаў: дурнаваты падлетак, сляпя, вар'ятка з галавешкай замест дзіцяці на руках (успамінаецца звар'яццелая з дзіцем на руках у драме «Сляпяны» Метэрлінка). Ды і «нармальныя» вясковыя яўна не ў сабе, што відаць з іх учынкаў. Карціну далаўняе з'яўленне вясельнай дружны, якая, па сутнасці, прыбыла ў нікуды, заблудзіла ў прасторы і часе. Аўтар прыдае гэтаму сімвалу такое вялікае значэнне, што паўтарае яго ў сцэне «сватаўства» дурнаватага падлетка да вар'яткі. Гэта ўзмацняе ўражанне, што адбываецца нешта не тое, што жыццё шышло са сваіх рэк і ляціць у бездань. Ствараецца атмасфера чагосці незвычайнага — і жахлівага.

Спрабуючы расшыфраваць ідэю купалаўскага твора, крытыкі бачылі ў вяселлі «банкет рэвалюцыі» (М. Арочка, М. Лазарук), якому перашкоджіў «пажар рэакцыі». На наш погляд, такі твор, як «Адвечная песня», «Сон на кур-

Дзівіцца ўсё свет,
Што так гол Янук,
Дзіваваўся дзед,
Дасца дзіву ўнук.

Ці ў другім вершы: «Жаль, што вы
такія, праз свет пагарджаныя... Жаль,
што так жыцця ішчэ доўга вам будзе».

Цікава, што сам пісьменнік якую-не-
будзь палітычную накіраванасць сваёй
творчасці адмаўляў: «Дзе была палітыка,
я стараўся ў яе не ўмешвацца, добра
гэта ці дрэнна — не ведаю» (з ліста 13
лютага 1929 г. да свайго біёграфа).

І ўсё ж так званыя «рэвалюцыйныя»
творы ў Купалы ёсць. І менавіта на та-
кія вершы, якія «не спадабаліся царскім
цэнзарам» (Я. Шарахоўскі), згодна з
ідэалагічнай устаноўкай звярталі ўвагу
даследчыкі. Але гаворачы прапраўдзе: ці
могучы цікавы нашага сучасніка набора
штампаў пралетарскай паззіі з іх
«шайкамі тыранаў», «дэспатаў подлых»,
з «кайданамі», «нагайкамі» і «ланцуга-
мі»? Ці баяконцыя варыяцыі на тэму
«Што ж ты спіш, мужычок?». Што зро-
біць, кожнае пакаленне чытае класікаў
па-свойму, выбірае сваё. Не вабяць сён-
ня і купалаўскія «песні жалбы», якія
яшчэ В. Ластоўскі называў «няскладнымі
плачамі». Мабыць, і сам паэт усве-
дамляў бесперспектыўнасць «жалейка-
вых» настрояў і таму паступова павяліч-
ваў адлегласць паміж сабой і лірычным
героём-вяскоўцам. Нядобрым словам
даводзіцца тут памятнаму М. Горкага з
яго «мядзведжай» пахвалою Купалу і Ко-
ласу («прымітыўна-проста пішучы...»). Па-
эт сапраўды ішоў ад беларускага фаль-
клору, ад народнай песні, але прыйшоў
ён да выразна акрэсленай творчай іды-
відуальнасці, і бачыць у Купалу, пры-
намсі, Купалу 10-х гадоў, пераапанутага
селяніна — вялікага нацяжка.

Не трэба залішне даваць веры бела-
рускаму паэту, калі ён займаецца сама-
прыніжэннем («Я не паэта, о крый мяне
божа!»; «Няхай жа хоць будзе Янка Ку-
пала»). Гэты «не-паэт» можа ў любы мо-
мент абярнуцца «песняром і царом усіх
царэй», чый «дом — прыволле звёзднай
далі», чыя думка «як вецер, як птушка,
дзе сонца, дзе зоры». Больш таго, Ку-
палу ў вышэйшай ступені ўласціва «вы-
сока» хвароба сапраўднага, вялікага паэ-
та — асінсаванне свайго твора ча-
гашляху, як трагічнага, можа быць,
згубнага, але прадвызначанага, неабход-
нага народу, таго, з якога нельга ўжо
зварнуць. У вершы «Да песень»:

Хацеў бы вас, песні,
Значыся, пакінуць, —
Сілачкі ж мне мала,
Буду ўжо так гінуць.

Тое ж у вершах «Бываюць хвілі...», «З
маркотных думак», «Замышчыце, думы...»,
«Прарок». Гэта ўжо сітуацыя, калі «жыццё
і паззія зліваюцца ў адзін пякучы ка-
мяк» (А. Кушнер).

Зразумела, асабовы, індывідуальны
пачатак зусім не выключыць «сялянскай»
тэмы. Купала, як ніхто, змог зразумець
душу беларускага мужыка, «улезці ў
яго скуру». Але і тут далёка да ідыліч-
най карціны бескарэслівай любові і мар
аб шчаслівым жыцці. Народ у Купалы
такі, які ён ёсць, не ідэалізаваны. У вер-
шы «Старцы» зусім не замілаванне
«святасцю» жабракоў, а рэальная, жор-
сткая права жыцця:

Кожны прэцца ў лепша месца.

Гэй, малітвам, быццам бітвам,
Стар'ё аддалося,
А з-пад воку глядзяць, к боку,
Ці дадуць хто штось.

Намалаяваная сцена адразу прымушае
прыгадаць бунінскага «Мужычка»:
«Ельничком, березничком — где душа
захочет —//В Киев пробрается божий
мужичок». І ў Купалы, і ў Буніна «божыя
людзі» далёкія ад сучаснага ідэала, на-
малаяванага народнікамі:

...Сыты, а завидим белые холсты,
Подойдем с молитвою, глянцем на дорогу,
Сдернем, суем в сумочку — и опять
в кусты.

Паэт не закрывае вочы і на тое цём-
нае, злое, што ёсць у сябе. Ад гэтага—
паучыць горычкі і нават нейкай раздраж-
нёнасці:

Сеў, як той крыж на расстаі,
Спрод пушч і поля,
Злажыў рукі і чынае
Усё нейкай долі.

Апагею гэтых настроі дасягаюць у вя-
домым «Прароку», дзе ў адказ на па-
лымяную пропаведзь песняра гучыць
пытанне: «Па колькі ж нам далі чырво-
нае?//Калі мы пойдзем за табой?» У сва-
ёй злосці на цёмнату і забітасць мужы-
ка Купала здольны дайсці да пэўнай
крайнасці:

Няпраўда праўду аняла
І едзе людскі на спіне.
А чалавек — ком гною, сала —
Былдём, спянем жыве і гіне.

Гэтыя радкі нагадваюць славы верш
З. Гіпус: «Страшное, гоубое, липкое,
грязное...//Жесткое тупое, всегда безоб-
разное...//Рабское, хамское, гнойное,
черное...» Але чым мацней у кожнага
вялікага паэта прыступы мізантропіі,
тым больш адчуваецца цяга да ідэалу,
да сцвярдзення законаў любові і чала-
вечнасці. Купала смела дэкларуе: «Сцеж-
ку хутчэй ідэалам!» і сцвярджае іх не

розных узроўнях — ад канкрэтна-побы-
тавага («Янка Скурат», «Сцепа Жук») да
абгульнена-сімвалічнага («Яна і я»).
Калі ўжо гаворыць аб «рэвалюцыйнасці»
паэта, то гэта найперш прага «рэвалю-
цый духу», ці «князя-духа», як называе
яго Купала. Ідэалам становіцца чалавек,
які не адрываецца ад бацькоўскай зям-
лі, ад народнай плыні, але разам з тым
выяўляецца як асоба, увасабляе нацыя-
нальную годнасць:

Яшчэ ў калысцы я наўчыўся з песень
Аб гэтых блізкіх мне, сніць
Што роднай нівы, а месных тан мясцінах;
Што зоркі роднай ў сэрцы, я мільённая часціна;
Што Вацянаўшчыны я здабыў, мне іскрынка тліць.
Так Вацянаўшчыны я здабыў, мне іскрынка тліць.
Узрос з яе й чужых з яе, сабе без злосці,
Грудзьмі тулюсь к ёй, не скінуў косці,
Як да матчыных грудзей.

«Без злосці» да «касцей чужынаў» —
тут паэт у чымсьці нават процістаіць са-
мому сабе ў больш ранніх творах з іх
лейтматывам: «Крыўды галосыць://Паў-
стань і месціся!»

Сённяшняя палітычная сітуацыя ў краі-
не такая, што на пярэдні план выходзяць
купалаўскія творы з выразнай нацыя-
нальнай ідэяй. Што ж, гэта гістарычная
неабходнасць, але не хацелася б, каб
Купала стаў «нацыянал-камуністам» (С.
Станкевіч), як раней быў «рэвалюцый-
ным дэмакратам». Зразумела, што забар-
онення ў свой час творы беларускага
паэта вабяць сваёй свежасцю і надзея-
насцю, але з мастацкага боку ім уласцівы
ўсе недахопы «палітычнай» лірыкі —
рытарычнасць і мноства літаратурных
штампаў: «Звоны путаў», «крывавы
грош», «раз'юшаныя сатрапы», «стогны
турмы» і г. д. Хацелася б усё ж, каб
наш сучаснік больш звяртаў увагу на па-
філасофску глыбокія і мастацка даска-
нальны творы, скіраваныя на спасціжэн-
не карэнных з'яў рэчаіснасці, тайнаў ча-
лавечай душы.

**МІФ ТРЭЦІ: «У НАС НЕ МОЖА
БЫЦЬ МАДЭРНІЗМ!»** Гэты ло-
зунг, выкінуты некалі «Нашай Ні-
вай», быў падняты на шчыт у 50-я гады.
Тады, каб нека абараніць Купалу, Кола-
са, Багдановіча, Бядулю ад удару вуль-
гарна-сацыялагічнай дубіны, іх твор-
часць была аб'яўлена «цалкам рэалістыч-
най». Пазней, пачынаючы з гадоў «ад-
лігі», даследчыкі пачалі заўважаць у ку-
палаўскай спадчыне і романтичны стру-
мень. З гэтага перыяду творчасць бела-
рускага паэта разглядалася, па сутнасці,
у абмежаваным гэтым тэарэтычным
паняццям прасторы. Між тым, па-пер-
шае, самі гэтыя тэрміны лічацца нека-
рымі тэарэтыкамі ўстарэлымі (гл., на-
прыклад, артыкул А. Пяскова «Навошта
нам патрэбны «ізмы»?» у часопісе «Во-
просы литературы», № 11—12 за 1991
год). Па-другое, нагадаем яшчэ раз пра
эпоху, у якую развівалася творчасць
Купалы, на сучасныя яму магутныя лі-
таратурныя плыні. Ужо раўнеснікі паэта
па гэтай эпосе асцерагаліся зводзіць
творчы метады пісьменніка да якой-не-
будзь адной дамінанты. М. Багдановіч
бачыў у паззіі Купалы романтичны і
сімвалістычны пачаткі. М. Гарэцкі аха-
рактарызаваў купалаўскі стыль як «сім-
валічны рэалізм». Наогул, яшчэ ў 20-я
гады крытыкі часта пісалі (на жаль,
больш адначалі, чым даследавалі) пра
сімвалізм у творчасці Купалы, аб чым
сведчаць кнігі і артыкулы Я. Карскага,
А. Бебарэкі, Ц. Гартнага. Пазней, у 30-я,
сімвалістычны матывы ў купалаўскай
творчасці паслужылі матэрыялам для па-
літычных абвінавачванняў (Л. Бэндэ, А.
Кучар, М. Клімковіч). І ўжо пачынаючы
з 60-х дэвалювалася гаварыць толькі аб
«асобных рысах» мадэрнісцкіх плыняў у
спадчыне пісьменніка.

Перш за ўсё — што такое сімвалізм у
разуменні сённяшняга літаратуразнаў-
ства? Ясна, што не той страшны жупел,
на які валілі ўсе грахі «змрочнага дэ-
кадэнцтва». На думку сучасных тэарэты-
каў, сімвалізм не зводзіцца ні да дэка-
дансу, ні нават да мадэрнізму. Гэтая
складаная і магутная літаратурная плынь
зрэбіла вельмі многае для пад'ёму еўра-
пейскай культуры на рубяжы XIX—XX
стагоддзяў, стварыла «рэзныя вехі» рус-
скай паззіі. Яна аказала ўплыў на самых
розных пісьменнікаў той эпохі, і невы-
падкова ў сімпатыях да сімвалізму пад-
канец жыцця прызнаваліся такія розныя
мастакі, як Ахматава і Бунін, у свой
час ад яго вельмі далёкія.

Сімвалісты, абпіраючыся на дася-
ненні еўрапейскай (А. Шпёнгаўэр, М.
Гартман Ф. Ніцшэ) і расійскай (У. Са-
лаўёў, М. Бярдзязеў, Л. Штаў) ідэалі-
стычнай філасофіі, прапаведвалі «рэва-
люцыйны духу», якая павінна была папяр-
эднічаць рэвалюцыйным палітычным, зася-
роджвалі ўвагу на ўнутраным жыцці ча-
лавечай асобы і разам з тым марылі аб
сацыяльна-справядлівым уладкаванні
свету («Ідэя саборнасці»). Яны як ніколі
высока ставілі ролю мастацтва ў жыцці
грамадства, схілялі галаву перад золь-
насцямі мастацкага слова і, па сутнасці,

узnavілі на рубяжы стагоддзяў цікавасць
да вуснай народнай творчасці (Бальмонт,
Брусаў, Рэмзіаў). Усё гэта абвастрае ў на-
шы дні цікавасць да мастацкай і тэарэ-
тычнай спадчыны сімвалізму. Мала хто
сёння будзе аспрэчваць яго ўплыў на та-
кіх буйных беларускіх мастакоў, як М.
Багдановіч, З. Бядуля. Разам з імі можна
паставіць і імя Купалы.

Калі паспрабаваць апісаць змацяя-
нальныя ўражанні ад паззіі Купалы, то
на першы план выйдучы словы пры-
ўзнятасць, парэнье. Мы ўжо засяро-
джвалі ўвагу на духоўнасці, «ідэальнасці»
творчасці паэта. З гэтага боку ніяк
не выпадае назваць Купалу матэрыялі-
стам, чаго вымагае канцэпцыя «рэвалю-
цыйнага дэмакратызму». Наадварот,
многія творы беларускага паэта нясуць
на сабе выразны адбітак перавагі духу
над «коснай матэрыяй»:

Няма для духа вольнага граніцы, меры,
Дзе ён сягнуць не смеў,
Дзе ён не уздунаў;
У хаосе быцця, у цэме ўясветных з'яў,
Ён не ніштожыцца, ў сябе не губіць веры.

Скажам, пейзаж для Купалы — амаль
заўсёды адухоўлены, ён цікавы не сам
па сабе, а як змесцішча пэўных дум і
настрояў:

Недалёкі бор
Абярнуўся ў шум;
Цёмен, глух прастор,
Жудак, повен дум;
Павен ценяў, мар...
Штось трасе душой,—
Нейкі страх і чар
Ноч нясе з сабой.

У беларускага паэта нават можна су-
стрэць своеасаблівае «кантыянства» —
прызнанне непазнаваемасці свету для ча-
лавека.

«Свет неадкрытыя сілы,
Што людское ўсёзнанне прайшлі,
Гэтых сіл не пазнаць да магілы
Табе, думнаму цару зямлі.

Свет аказваецца «рэччу ў сабе», не-
дасягальным для чалавечага розуму. Тут
можна ўлавіць несвядомую (а можа,
свядомую?) палеміку з вершам Брусава
«Хвала чалавеку», дзе якраз уласціва
цэ ўсемагучасць «цара Зямлі»: «Ты сво-
ей рукой направишь//Бег планеты меж
светил...» Купала пры ўсёй сваёй веры ў
адраджэнне Беларусі можа аказацца ў
скептыкам. Прычыны гэтага скептыцыз-
му ўжо вызначаліся: яны ляжаць у фі-
ласофскай плоскасці, ва ўслаўленні ча-
лавека-барацьбіта і разам з тым — не-
магчымасці змагчы зло ў Сусвеце. У
гэтым плане паказальнай з'яўляецца тэ-
ма рэлігіі ў Купалы. Хоць яго цяжка на-
зваць «чыста рэлігійным» паэтам, Бог
часта прысутнічае ў яго творах, але
найчасцей у якасці, так бы мовіць, фар-
мальнага адрасату, да якога звычайна
звртаецца ў хвіліны скрухі і адчаю
герой-селянін ці сам аўтар («Хрыстос ува-
скрос!»; «Мая малітва»). З другога боку,
у паслярэвалюцыйны час Купала не ўда-
рыўся ў ваюючы атэізм, як гэта зрабіў
З. Бядуля. Паэта найбольш вабіў «сялян-
скі варыянт» веры з яе рэшткам паган-
ства («Заклятая кветка», «У купальскую
ноч» і іншыя), наіўнай паззіяй («божы
двор», «божы пасцель»), з верай у кан-
чатковую справядлівасць, у тое, што
«боская кара ўсіх мусціць спаткаць»:

Мы ўжо таго не забудзем,
Што нам пры вечным снананні
Усё, усё палічана будзе.

Хрысціянства ў Купалы натуральна
звязана з гуманістычным матывам дара-
вання ворагам: «Памаліся, старча, //За
людзей, за нелюдзей...» Ад гэтага — і
светлы пантэізм Купалы, здольнасць яго
лірычнага героя растварыцца ў акаляю-
чым асяроддзі («І вецер, і сокал, і я—//
Сыны адной долі-жыцця...») і абагулен-
не прыроды: «Малюся я гэтаму сонцу
на небе//І зоркам, што ночкай мігцяць-
ца». Асабліва поўна пантэістычны матывы
ўвасаблены ў пазэме «Яна і я», у якой
герой «змьяшаліся... з сонцам, з кветка-
мі, з травой». Мжа паміж зямным і
нябесным аказваецца надзвычай няпэў-
най, калі не умоўнай:

Богамі хай станем мы паміж людзьмі,
Нябеснага князямі міру!

Вобраз «Я» ў пазэме зноў-такі не пад-
даецца якой-небудзь адназначнай рас-
шыфроўцы. Гэта і дзяўчына, і Бацькаў-
шчына, і Душа Свету, «вечная жаночы-
касць», раствораная ў навакольных рэ-
чах і з'явах. Шматмернасць купалаўскага
сімвалу гаворыць аб скарыстанні сім-
валісцкіх традыцый, прысутнасці якіх у
паэме адначалі нават А. Луначарскі і
А. Фадзееў. Але кожнае падабенства
прадвызначае і адрозненне. Светаадчу-
ванне Купалы — натуральнае і па-філа-
софску спакойнае — у адрозненне, ска-
жам, ад напружанасці і напалу пошукаў
Прыгожай Дамы раннім Блокам.

На жаль, акаляючы свет дае паэту
падставу для сумненняў у справядліва-
сці божага помсылу. Адсюль — бунт
нявер'я ўжо ў першых вершах: «Ой,
сколькі б вы там ні пелі, //Нябожычкі не
ўскрэсне!» «Ані сэрца, ані бога...//Ну
жыццё, ну людзі!» — да такой сумнай
высновай прыходзіць Мужык у «Адвеч-
най песні». Багаборніцкія настроі нават
повыодзяць Купалу да жадання «З роў-

най меркай чакаць вечнага й небыцця, //
Заадно абымацца з анёлам і гадам» (па-
раўнаеца з вершам Брусава: «Хоць, год
всюдо плавала//Свободная ладья//И Го-
пода и Дьявола//Хочу пррславить я»). У
выніку той свет можа аказацца больш
прывабным і жаданым для лірычнага ге-
роя, чым гэты, поўны насілля і бед —
думка грахоўная для артадаксальнага
хрысціянства: «Спакой толькі ў дамаві-
не, //У дамавіне доля!». Гэтая ідэя паўта-
раецца ў лірыцы паэта нават з нейкай
дакучлівасцю: «Аж хоць кладзіся ў
магілу//І свету гэтага не бач» («З песня
а бітвах»), «...Бача, што толькі ў карчом-
цы//І ў магіле ён не плача» («Дзе ні вы-
леці з няволі...»), «І даў бы думам спаць
уволю//І сам бы спаў, навекі спаў» («Бы-
ваюць хвілі...»), «А прыйдзе бедаку//Над-
та трудненкі час —//Я ў магілу ўця-
ку» («З бяды і нуды»), «Так цяжка жыць
паміж жывымі//У магіле будзе мо' ля-
чэй» («На могілках»), «...Душа жадае не-
быцця» («Прыстаў я жыць...»), «Усё св-
ет для нас магільным сном» («Беззя-
мельныя»). Нарэшце, у «Адвечнай песні»
Цень Мужыка вяртаецца ў туну са сло-
вамі: «...Раскрыся нанова, магіла://
Страшней цябе людзі і свет».

Тут зусім відавочная пераклічка з ад-
ным з самых цёмных і яшчэ нядаўна
«праклятых» сімвалістаў — Фёдарам Са-
лагубам:

Смерць! я твой. Повсюду выжу
Чыну тебя — и ненавижу
Очарование земли...

У другім вершы: «Мы созрели//Для
могили, //Отдадимся могиле без спора...»
Сам Купала з цікавасцю да гэтага паэта
тайны не рабіў: «...захпіўся, што назы-
ваецца, сімвалістамі — Андрэевым, Са-
лагубам і інш., з польскіх — Пшыбышэў-
скім» (ліст да Л. М. Клейнбаўта ад 21.09.
1928 г.). Цікава, што ў каментарыях да
гэтага ліста ў купалаўскім Зборы твораў
аб Салагубе нічога не сказана (у
адрозненне ад Андрэева і Пшыбышэў-
скага), а само яго прозвішча надрукава-
на з дзюмою «л». Гэта адсылае чытача да
У. Салагуба, пісьменніка-рэаліста 40-х
—50-х гадоў XIX ст. і стварае пэўную
блытаніну. Зразумела, што Купалу заха-
пляў менавіта яго сучаснік, сімваліст Ф.
Салагуб, які ўспяў смерць — збаві-
цельніц ад мук жыцця, адзіноцтва і
ізаляванасці, чалавека ў акаляючым све-
це:

Жить с людьми — какое бремя!
Зачем же надо с ними жить?
Отчего нельзя все время
Чары деять, тихо ворожить?..

Вельмі падобна ў Купалы: «...А з
людзьмі так нека зімна, //Жудка, Божа
мой».

Трэба ўсё ж падкрэсліць і важную
асаблівасць, адметнасць купалаўскай
творчасці. У адрозненне ад Салагуба,
Брусава, неанатуралістаў Купала ніколі
не эстэтызуе смерць, не шукае ў ёй ней-
кай незямной прыгажосці. Што ж даты-
чыцца «варажбы», то таямнічасць, нявы-
казанасць, інфернальнасць, «тайнасць
жудкая» — адзін з улюбёных купалаў-
скіх матываў:

...Выходзе здань дзіўная з віру
І творыць варажбы свае.
Таемныя знакі рукамі
На ўсход і на захад кладзе...

Цені, здані трывала пасяліліся ў ліры-
цы паэта з самых ранніх твораў. Разам
з імі — цэлы пантэон «нечысціц»: ваўка-
лак, хохлікі, відмы, русалкі і г. д. Усё
гэта перайшло з даўняга мінулага і
існуе дзеля таго, каб калі і не пагубіць
чалавека, то збіць яго са шляху, ачму-
рыць і забытага. Нячыстая сіла, якая
ўвасабляе і сацыяльнае, і светавае, і
асабістае, «унутрычалавечае» зло, непера-
магальнае, яна непадзельна праваць
баль:

Лет тысячы з'ела няпаміць,
За богам узводзіцца бог,
Сто ўспелі праўд новых спаганіць —
Ніхто ваўналапа не змог.

Тэма пануючага вакол і ўнутры чала-
века Зла надзвычай характэрная для
«першага» пакалення сімвалістаў — для
З. Гіпус («Павукі», «П'які», «Усё наво-
кал») і асабліва — для Ф. Салагуба («Не-
датычкама», «Мы — паланёныя зверы»,
«Чортавы арэлі»).

Правіць усім кагалам і ў Купалы, і ў
Салагуба, як і заведзена, Д'ябал, Сата-
на, Чорт, Чорны Бог:

З чорным богам прад парогам
Сталі ў хвале, як кароны,
І пануюць — сначучы, плачучы
Цемнатворцы ў вечным боры.

Гэтак жа скачуць і рэдуюцца ад сваёй
улады над чалавекам цёмныя сілы, па-
мочнікі Чорта ў Салагуба: «Над верхом
темной ели//Хочет голубой...», «В те-
ри косматой ели//Визжат, кружась гурь-
бой...» Чорны прадвызначае трагічны
лёт героя са «Сну на кургане» гэтак жа,
ж Чорт кіруе жыццём чалавека ў «Чор-
тавых арэлях», гэтак жа, як ён даводзіць
да вяр'яцтва і зланыства галоўнага ге-
роя ў «Дробным нячысціку».

Панаванне і цёмрашальства Зла ў
акаляючым свеце прымушае Купалу
ўспрымаць яго па-сапраўднаму трагічна.
(Працяг на стар. 12).

НІБЫ ВАДЫ ГАЮЧАЕ ГЛЫТОК

Замкі і палацы, помнікі і храмы,
Як жа вас нягуста на маёй зямлі!
Час з усімі вамі пагуляў у драму,
Дзе другія ролі вам заўжды былі.

Дзе чужыя песні, там — другія ролі,
Вам сваіх апраца не давалі зноў.
І маркотна стынучь у халодным полі
Косці ваших верных маладых сыноў.

Ды праб'ецца сонца над маёй краінай
І зазьяе рунно малады мурог,
Дзе сваю лагоду назаўжды пакінуў
Для маёй старонкі ўсемагутны бог.

Няўжо цяпер камусьці трэба
Адчуць істотаю сваёй
Сасновы бор на фоне неба
І пошум крылаў за спіной!

Няўжо камусьці сэрца паліць
[Бо гэта не вярнуць назад]
Аб пацалунку першым памяць,
Што захаваў далёкі сад!

Няўжо і сёння на святанні
У празе ўвесь сусвет любіць
Дзяўчына ў ранішнім тумане
Пяшчотна слёзы стане ліць!

На лаціне, гордай і спрадвечнай,
Паляцеў харал да мудрых зор
На сусветны велічны прастор,
Дзе ўладараць толькі Бог ды вечнасць.

Раптам нешта сціснула душу
І задумаў я ў цішы суровай:
Вось укленчу зараз, папрашу
За свой любы край і наша слова.

Велічныя модлы База
Над халоднаю зямлёй...
І ўздываюць гукі з праху
Наш растрочаны спакой.

Пад аргана ўладны рокат
Правіць цэлы свет імшу.
І магутны дух прарокаў
Лечыць цела і душу.

Нібы акраец спечанага хлеба,
Нібы вады гаючае глыток,
Мне трэба мець вось гэты свет і неба,
Якіх не можа зразумець ніхто.

Пагавары са мной, калі навала
Забрала і патолі і спакой.

Каб сэрца ў адзіноце не стагнала,
Прашу цябе, пагавары са мной.

Калі маўчаць ужо не маю сілы
І радасці пакінуў за спіной,
І свет здаецца на краі магілы,
Прашу яшчэ: пагавары са мной.

Я памятаю, як душы карцела
Адацца праўдзе, мудрай і святой.
І ў ёй надзея светлая трымцела.
Ды ўсё прайшло. Пагавары са мной.

Пагавары са мной, пакуль я веру,
Што раптам ты нясмелаю рукою
У дзень шалёны мой адчыніш дзверы,
Каб быць у ім. Пагавары са мной.

У свет новых ілюзій, памылак і мар
Уцякаем ад жорсткасці, здрады і тлumu.
І мяннем сяброў, як мяннем парфуму,
І здываем настлы і звыклы цяжар.

І жаданнем памклівым і светлым гарым,
І ўпэўнена ў новай далі прастуем.
І не бачым, як гінуць старыя сябры,
І як нешта крычаць у адчай, не чуем.

Пахне ў хаце смалой і аерам,
Свечкі цёплае льецца святло.
Мы шукаем высокую веру
І ціхім шэпце завучаных слоў.

І ў самоце перад абразамі,
спасцігаючы раптам спакой,
мы душу амываем слязамі
і прызнаннямі здрады сваёй.

Адкрываемся ў думцы зацятай,
каб асмеліцца гучна сказаць:
мы настолькі цяпер вінаваты,
што нас можна судзіць і караць.

А з вакна ў нашы слабыя спіны,
наліваючы ў плечы цяжар,
пазіраюць маўкліва асіны
і лістоты асенняй пажар.

Ніколі завеі не бачыў такой.
Спялія, бы змеі, туга і спакой.
Стаіліся цені, заціхлі дажджы
І восень сканала на новай мяжы.

Ніколі завеі не бачыў такой.
А ты не кранула пяшчотнай рукою
Мой голаў, на скроні якога ўжо снег.
Што лёг, быццам шалік на мокрым акне.

Ніколі завеі не бачыў такой.
Нібыта ў прыродзе ізноў перакос,
Такі, як і ў сэрцы, што цісне ўначы,
Што болем пакутным бязгучна крычыць.

Ніколі завеі не бачыў такой.
А вецер мацнее, і снежны сувой
Сплятае надзеі, памкненні і сны,
Якім не адбыцца да новай вясны.

Ніколі завеі не бачыў такой.

Зноў лупіць дождж па падваконні,
І цемра стыне за вакном.
Твае халодныя далоні
Бялюць над маім сталом.

Дым цыгарэтны злы і горкі.
І быццам вечнасці ключы,
Яны, далёкія, як зоркі,
Мне ціха свецяць уначы.

МУЖЧЫНЫ розных узростаў,
апанутыя ў аднолькавыя, ко-
леру павуціны, піжамы, бяз-
мэтна тапталі пыльную шчаці-
ну травы. На сярэдзіне пля-
цоўкі, абнесенай пяціметровым парка-
нам-сеткай, ляжалі на ватуках саніта-
ры.

Высокага звалі Антонам, а маленька-
га з круглай лысай галавой і татарскімі
вачыма — Юзафам Іванавічам. Саніта-
ры палілі і зрэдку пакрыквалі на хворых,
калі хто падыходзіў да сеткі ці абпіраў-
ся на яе. Час ад часу Антон, бо быў ма-
ладзейшы, прыўзняўся на руках і аг-
лядаў тэрыторыю. Хворыя ахрысцілі яго
Варанам.

Калі хто не чуў ці не ішоў на яго пок-
ліч, то Варан лянёва ўставаў і няспешна
скіроўваўся да ахвяры. Ён набліжаўся
няспешна, рукі трымаў за спіною і неза-
доволенна круціў маленькай галавой на
дужай шыі.

— Крок ад мяне і страляю! Я не
Юзаф і доўга рэзмаўляць не буду.
Усё? — лагодна казаў санітар і рабіў
рэзкі рух тулавам.

Апавяданне

— Слухаюсь, пан доктар... — адказваў
хворы і спяшаўся прыкрыцца рукамі і
ўцягнуць галаву ў плечы, каб не агры-
маць кароткі ўдар.

Але сёння санітары былі добрымі.
Перад шпацирам яны выпілі па паў-
шклянкі спірту і рабіць рэзкіх рухаў ім
не хацелася. Антон распрануўся і паста-
віў шырокія плечы пад гарачыя промні
чэрвеньскага сонца. Юзаф Іванавіч лёг
на спіну і прыкрыў вочы белым каўпа-
ком.

Санітары пагаварылі пра тое, што
лепш — спірт ці віно, а потым, не да-
маўляючыся, вырашылі гадзіну адпе-
чыць.

Юрась Казюля прысеў за колькі кро-
каў ад агароджы, а потым лёг і падка-
ціўся пад сетку. Ён даўно заўважыў гэ-
тае месца — дзірку, зробленую рабочы-
мі, каб выкідаць траву. Потым разблы-
таў дрот, адагнуў сетку і выпайз за пля-
цоўку.

Адзін з хворых — маленькі дзядок
Гы-га — цікаваў за Казюлем. Калі той
выпайз за агароджу, дзядок падбег да
сеткі, пакратаў яе і пачаў размахваць
рукамі. Казюля спалохаўся. Ён паказаў
старому кулак, потым зрабіў уяўную
пятлю вакол шыі, звырачыў вочы, прыціс-
нуў указальны палец да вуснаў і надаў
жорсткі выраз свайму твару.

Дзядок спалохаўся, адбег колькі кро-
кеў, спусціў порткі і пачаў рабіць «па-
вялікаму».

Варан адагнаў з твару муху, якая на-
тужна гула і не давала заснуць, і з за-
плюшчанымі вачыма перавярнуўся на
жывот.

— Яшчэ кантавацца ды кантавацца, —
адказаў ён на мармытанне Юзафа Іва-
навіча і заснуў.

Юрась Казюля прапоўз быльнёгам і
скеціўся ў смардзючую канаву, якая вы-
цякала з абласной бальніцы і несла ка-
налізацыйныя сцёкі. Канавай Юрась Ка-
зюля гадаўся да ракі.

На беразе ён знайшоў прыдатнае мес-
ца — невялікую прагаліну сярод кустоў
вербалозу, колькі хвілін пасядзеў на
цёплым пяску, а потым па-вайсковому
хутка распрануўся.

З нагруднай кішэні выцягнуў цыдулку,
перачытаў і паклаў пад акуратнае скла-
дзенае адзенне. Трохі падзівіўся на глян-
цавае неба, на цукровыя карпусы
бальніцы і рашуча кінуўся ў вірлівую
плынь...

У восем гадзін загадчык ціра выхо-
дзіў са сваёй аднапакаёўкі. У гэты час
ён быў паголены, сіняе галіфэ з чыр-
вонаю ніткаю канта было напрусаванае,
высокія хромавыя боты ззялі. Востры
пах таннага аджалону суправаджаў за-
гадчыка ціра, пакуль ён размеранаю ха-
дой крочыў праз гарадок на працу.

Пры сустрэчы са знаёмымі ён ускі-
ваў правую руку да скроні і дакранаў-
ся палёвай фуражкі. Пры знаёмстве на-

зываў сабе маёрам, хоць на справе быў
капітанам, камісаваным з войска па кан-
тузіі на вучэннях. Ён атрымоўваў пен-
сію і заўжды скардзіўся, што з ім —
кадравым афіцэрам — абшліся неспра-
ведліва і што ён, хоць зараз, можа вяр-
нуцца ў войска.

Заўсёды лаяў жанчын, і не дзіва —
першая жонка кінула яго, калі ён быў
лейтэнантам, а другая, калі яму далі
капітанскія пагоны. Жанчыны не змаглі
вытрымаць яго катэгарычны характар і
той спартанскі побыт, якім ён жыў. Жа-
псэзны ложка, суконная коўдра, харча-
ванне ў вайскавай сталюцы, добраах-
вотныя нарады, зімой і ўлетку адчыне-
ныя вокны і вайскова-казёжны дух. Ка-
пітан і цяпер жыў тым жыццём, якое
лічыў правільным і абавязковым для са-
праўднага афіцэра, толькі заместа служ-
бы быў цір у правінцыйным гарадку.

У левай руцэ капітан нёс чамаданчык
з бліскучымі, як начышчанымі, вугалка-
мі і такімі ж зіхоткімі замочкамі. У ча-
маданчыку, у кардонных пачках, былі
кулі, рыштунак, каб рамантаваць пнеў-

Уладзімір СЦЯПАН

„МАЁР“

матычныя стрэльбы, і палатняная тор-
бачка з дробяззю, каб адлічваць рэш-
ту.

Дашчаны будынак ціра месціўся ў ста-
рым парку, побач з піўным павільёнам
і дзіцячымі каруселямі. Цір выдаваў на-
вюткім і дагледжаным, і не дзіва, бо
загадчык ададваў яму ўвесь вольны час
і ўласныя грошы.

Нават каруселі, пабудаваныя мінулай
вясной, здагаліся занябжанымі побач з
па-вайсковому акуратнай, ярка-блакітнай
будынінай ціра.

Капітан абыходзіў цір, прыдзірліва
яго аглядаў і толькі потым адчыняў цяж-
кія дзверы і жалезныя шчыты на вок-
нах. Мяккай анучай праціраў стрэльбы,
прыкутыя тонкімі ланцужкамі да стойкі,
змазваў іх, раскладваў на тумбачцы
драбкамі па пяць і дзесяць маленькія
кулі, падпраўляў бляшаныя звяроў і чор-
ныя бомбачкі, падмятаў тапалёвы пух,
які невядома як трапляў у зачынены
цір, і выцягваў з-пад стойкі патэфон.
Гэты патэфон і скрыня нямецкіх кружэ-
лак былі адзінай раскошай, якую даз-
валяў сабе адстаўны капітан.

Накручвалася спружына, ставілася
кружэлка, апускалася іголка, і доўгае
памышканне запаўняў голас Марлен
Дзітрых. Пад гукі вальса загадчык ціра
выцягваў з жалезнае шафы сваю ўлю-
бённую стрэльбу, спрытна пераломваў
яе і праз усё памышканне, прытанцоў-
ваючы, спяшаўся да стойкі. А потым, з
рэзвароту, страляў.

Звонка расчыняліся дзверцы, і па
сталёбай струне слізгацёў чырвоны са-
малейкік. Гучна трэскаўся капсуль — за-
гадчык ціра задаволенна пагляджаў віш-
нёвы прыклад.

Паўз дзверы спяшалася на працу ру-
дэя касірка з дзіцячых каруселяў.

Капітан выбягаў на ганак. Касірка ша-
мацела чырвоным балонем плашча і ад-
варочвала белы твар з бурштывавымі
зрэнкамі вачэй. Капітан уцягваў густы
водар парфуму, ускідаў стрэльбу і на-
ціскаў курок. Да поўных ног жанчыны
шэрым камячком падаў мёртвы вер-
бей.

Касірка моршчыла поўныя вусны, ка-
пітан глядзеў на прывабную паставу і
цокаў языком.

Пачынаўся працоўны дзень.

Хворага з сёмай палаты хапіліся пад
час абеду, калі заўважылі незанятае
месца.

— Дзе маёр? — гумавым голасам пы-
таў Юзаф Іванавіч і па чарзе прыціскаў
хворых да шурпатае сцяны сталюкі.

— Не бачыў? Праўду кажаш! Навет
не ведаеш, хто такі маёр? — Варан рэзка
біў пад дых і халаў наступнага.

— Там маёр! Там! — закалаціўся дзя-
док і прыкрыў ніз жывата.

Санітары зывелі старога на пляцоўку,
дзе праходзіў шпацир, і пачалі размаў-
ляць лагоднымі галасамі.

Фота В. МАЦІЮКА.

— Я, гы-гы, сеў тут...— стары паказаў на траву.— А ён палез туды, гы-гы! — дзядок ашчэрнуў бяззубы рот і лісліва скрыўсіўся.

Варан прыўзняў разблытаную сетку, адпусціў яе, ударыў старога ў грудзі.

Юзаф Іванавіч падхапіў абмякляе цела і паставіў на ногі.

— Толькі пікні каму...— санітар падвёў два тоўстыя пальцы да вачэй старога.— Імгненна святло патушу!

Дзядок прысеў і пачаў калаціцца, але голасу не падаваў.

— Усе яны адзін да аднаго. Толькі выдуюць хворымі... Пастраляць іх, вар'ятаў.— прасіпеў Варан і палез пад сетку...

Першымі наведвальнікамі ціра звычайна былі падлеткі. Яны доўга тапталіся на ганку, а потым, баючыся, што Юрась Казюля прагоніць, здымалі кепкі і віталіся. Кружэлка спынялася, у прышрубаваных да стойкі бляшанкі сыпаліся свінцовымі кроплямі кулі. Мішэні дзеля падлеткаў ніколі не чапляліся.

— Падрыхтавацца! — гучаў камандзірскі голас.

Падлеткі пераломвалі стрэльбы, зараджалі, уладкоўваліся да стойкі.

— Па лісіцы... Залпам!.. Агоны! — апошняе слова разломвалася ў гуках стрэлаў.

Памаранчыкавая лісіца заставалася непакінанай на гарызантальнай паліцы.

— Мазілы, — задаволенна казаў загадчык ціра. — Зусім страляць няздатныя.

Падлеткі крыўдалі і перазараджалі стрэльбы.

— Падрыхтавацца... Агоны!
Як зачараваная, бляшаная лісіца застыла ў сваім скачку на паліцы.

— Падрыхтавацца... Агоны!..
— Падрыхтавацца... Агоны!..

Калі ў бляшанках не заставалася куль, а стрэльбы ляжалі на стойцы, Юрась Казюля ішоў да мішэняў-звяроў і спакойна выцягваў шрубок, які не даваў лісіцы падаць. Загадчык ціра смяяўся, а дзеці панура сунуліся да дзвярэй.

— Стаяць! — у бляшанкі з шоргатам шчодро сыпаліся кулі.

— Падрыхтавацца... Агоны!..
Падала бляшаная лісіца. Круціліся крылы млына. Куляліся стракатыя птушкі і звары, гучна ляскалі аб рэйку чорныя бомбачкі, слізгаючы чырвоны самалёцік.

Паліцы, яшчэ хвіліну таму наструненыя і ўпарадкаваныя, выглядалі зруйнаванымі, як разбураны цацачны горад.

Калі пачынаўся дождж, загадчык садзіўся да акенца і праз краты сачыў за каруселямі. Рудая касірка хуталася ў балоневы плашч, спыняла рухавік і бегла пад дах піўнога павільёна. У цір яна бльш не заходзіла.

А патэфон прываў... Сентыментальная песня плыла праз акно і дзверы ў парк. Касірка прыслухоўвалася і пазірала на блакітны будынак ціра, і калі заўважала ў акенцы твар адстаўнога капітана, то палахліва хавала бурштынавы позірк.

Пры канцы мінулай вясны, калі толькі распачалі скрыгатліваю працу каруселі, загадчык ціра прапанаваў касірку жыць з ім. Яна здзівілася і адмовілася. Юрась Казюля спакойна прыняў адмову, а калі праз тыдзень ішоў спорны дождж і касірка забегла схвацаць ў цір, ён прыціснуў яе да мулкай стойкі і пастрабаваў увагодаць сілай. На ўсю моц спявала нямецкая актрыса пра мужа на салдата, шапацеў па даху дождж, а касірка вырываўся з абдымкаў.

Яна выскачыла пад дождж у падранай сукенцы, з растрэпанай прычоскай і шалёнымі ад жаху вачыма. Яна кідалася па парку, прыкрывала грудзі і плакала...

Пасля таго выпадку яна мела пры сабе чырвоны плашч і абыходзіла дагледжаны цір.

Вопратку знайшлі хутка. Яна ляжала на белым пяску акуратным пакункам. Пад вопраткай была цыдулка з кароткім тэкстам: «Больш не магу трыццаць здэкаў. Бывайце назаўсёды. Маёр Юрась Казюля».

— Свалата! — выціснуў Юзаф Іванавіч і выцер татарскі твар.— Лепш бы ён у прыбяральні задавіўся ці вены перарэзаў... Цяпер клопату не абабрацца. А яшчэ маёрам сябе называў.

— Трэба бусаком ці сеткай. Тут глыбока! — спалохана шаптаў Варан.

— Распранайся і лезь! Што стаў? Можна, ён пад берагам! — віскліва, як цыркулярка на суку, закрываў Юзаф Іванавіч і пачаў расшліпваць халат.

Шукалі тапельца доўга. Прыехаў выкліканы з дому загадчык аддзялення. Ён хадзіў каля вады, крычаў на санітараў і гартаў гісторыю хваробы — тоўсты пачак сшытых лістоў.

Пасінеल्या, перапалоханыя санітары цягалі браднік, паролі пажарным бусаком у карчах і звалівалі віну адзін на аднаго.

Калі сцягнула, на беразе расклалі вогнішча, прыгналі дзве «хуткія дапамогі», якія фарамі асвятлялі раку.

— Прасціну сюды! — ломкім ад холоду голасам закрываў Юзаф Іванавіч.— Ён тут! Я на ім стаяў!

Да берага падцягнулі насілікі і кінулі ў ваду кавалек брызента.

Юзаф Іванавіч перакнуўся і знік у чорнай, як мазут, вадзе.

Усе наблізіліся да берага. Пад мокрым брызентам быў падраны аўтамабільны балон.

— Вар'ятаў...— плюнуў загадчык аддзялення, сеў у «хуткую» і з'ехаў.

Пошукі спынілі апоўначы.

На другі дзень прыехалі вадалазы. Яны доўга выгружаліся, доўга пераапрааналіся, доўга шукалі месца, дзе ўвайсці ў ваду.

Хутка яны вылезлі на бераг, скінулі рыштунак і леглі грэцца.

На пытанні санітараў вадалазы амаль не адказвалі — трымаліся з пачуццём прафесійнай годнасці.

— У фарватары шмет ямін... Магчыма, калі ён не ў карчах, то пльынь сцягнула ў возера...— казавіў маладзейшы з вадалазяў.

— Нікуды ён не дзенецца і праз тры дні ўсплыве, канечне, калі не ў карчах. Усплыве — гэта закон, — дадаў немалады вадалаз і пачаў расціраць татуіраваныя грудзі.— Мужыкі, дык гэтыя ўсплываюць дагары спінаю, а вось бабы пузам да неба, як тыя рыбіны... А чаму так?..

Хворых на шпацыр не выводзілі. Яны сядзелі на ложках у задушлівай гарачыні палат, набрынялай пахамі лекаў і поту, і дзівіліся на глянцавае неба праз закратаваныя вокны.

Стары Гы-га падышоў да ложка Юрася Казюлі, але сесці пабаяўся.

— Гы-гы! Маёр ужо там, — стары паказаў пальцам у аблушчаную столь.

Палец калаціўся, стары залез ім у рот і задаволенна падаўся ў свой кут...

Куфлі піва, аснежаныя пульхай пенай, нагадалі цыліндрычныя кавалкі залістага лёду.

Патрэскала і сіпела кружэлка — спяваў патэфон. Юрась Казюля чапляў на цвікі маркія лісты мішэняў. Трое камандзіровачных гучна спрачаліся. Загадчык ціра ўжо двойчы пасылаў падлеткаў па піва. Камандзіровачныя, захопленыя першай грашовай перамогай, выціралі расчыраваныя твары і падлічвалі грошы.

Загадчык ціра выдаваў пакрыўджаным і здзіўленым — прайграў шэсць рублёў. Ён перастаў пакрывацца, паслужліва падсыпаў кулі, раіў, якая стрэльба спрытнейшая, і хаваў парожнія пляшкі.

Ён неяк безнадзейна і адчайна ўзмахнуў рукой і кінуў на стойку пачак пакамечаных рублёў і траячак, а потым павагаўся і спрытна выхапіў з кішэнні два чырвоныя і пяцёрку.

— Давай на ўсе...— дрыжачым голасам звярнуўся да ўзбуджаных камандзіровачных.

Камандзіровачныя склалі свае грошы і паклалі на стойку асобным пачкам.

Мясцовыя, што назіралі за гэтай сцэнай, добра ведалі, чым усё скончыцца, але хваліліся. Яны не заміналі, а толькі падбурвалі незнаёмых мужчын і казалі, быццам сабе, што Юрась цяпер не ў форме, і дарма ён завёўся, і што ён прайграе, як у мінулую нядзелю.

Казюля быў лепшым стралком у гарадку, і яго яшчэ ніколі не перамагалі, так што вынік быў цалкам прадказальным.

Загадчык ціра выцягнуў з жалезнае шафы сваю лепшую стрэльбу з вішнёвым прыкладам і ўладкаваўся да стойкі.

Яго сапернік — малады мужчына з пляскатым азіяцкім тварам — наслініў далоні, прыгладзіў чорныя валасы і пералічыў кулі.

Умова была простая: з дзесяці стрэлаў выбіць як мага больш ачкоў. У каго больш, той і забірае грошы.

Прагучала дваццаць стрэлаў, і загадчык ціра заспяшаўся да мішэняў, а яго сапернік згроб усе грошы і схваў у кішэню.

Такога яшчэ не бывала. Мішэнь азіята мела ў сярэдзіне суцэльную рваную дзірку...

Камандзіровачныя паспешліва выйшлі. У цыры стаяла такая цішыня, што было чуваць, як патрэскае нагрэты шыферны дах.

Скаванасць парушыў Казюля. Ён схавіў стрэльбу і выскачыў наўзедгон.

Ён угаворваў азіята страляць ізноў, прапаноўваў паставіць на кон патэфон і гадзінік, але той усміхаўся і адмоўна круціў галавой.

Мясцовыя, якія выскачылі следом, і тыя, што тоўпіліся каля павільёна «Піва-сокі», паспрабавалі ўгаварыць камандзіровачных згадзіцца, а калі тыя ўсе ж вырашылі пайсці, распачалі бойку. Хоць Казюлю не любілі і не лічылі сваім, але яго пройгрыш нейкаму камандзіровачнаму прынялі за абразу.

Рудая касірка спыніла каруселі і лямантавала. Паблі і двух міліцыянераў, якія паспрабавалі спыніць бойку. Малады азіят выхапіў з кішэнні нож і параніў мясцовага хлопца...

Скандал змаглі замяць, але загадчык ціра прымусліў напісаць заяву на звальненне і здаць ключы. Заяву ён напісаў, а вось ключы забіралі з міліцыяй.

Касірка, як асоба не зацікаўленая, была сведкай злучэнства ў парку і паказа-ла на загадчыка ціра.

Юрась Казюля адразу захварэў і лёг у шпіталь на абследаванне. А праз месяц ён хадзіў па гарадку і абяцаў усіх пера-страляць, а ўлады вывесці на чыстую ваду і перасадзіць. Рудую касірку ён аб-зываў прастытуткай, якая дае ўсім і кож-наму. Сябе называў сумленным афіцэ-рам і спраўднім мужчынам.

Некалькі разоў яго забіралі ў мілі-цыю, але выпускалі. Яго палохалі і ўга-ворвалі, але нічога не дапамагала.

Нарэшце яго сілай паклалі ў бальніцу, адкуль ён збег, потым у другую, далей ад гарадка, а пасля чарговага з'яўлення завезлі ў абласную вар'ятню, аж за со-рак кіламетраў, у спадзяванні, што там яго канчаткова «вылечаць».

Магчыма, што пра подзвігі адстаўнога капітана расказвалі б доўга, ды пачаліся падзеі ў Чэхаславакіі, і людзі кінуліся ў крамы: купляць соль, цукар, газу і за-палкі. Муку цягнулі мяхамі, макаронны-скрынямі і на цір усе забыліся — чакалі вайны...

Роўна праз год, кароткай чэрвеньскай ноччу, былі загадчык ціра ў доўгім пла-шчы, басанож і з кністраю ў руках завітаў у парк, пад шаты старых тапо-ляў.

У парку было ціха. Тапалёвы пух на асфальтаваных сцежках выдаваў першым няпэўным снегам.

Казюля адшчоўкнуў накрывку каністры і пачаў паліваць аблушчаныя сцены ціра. Ён плёхаў бензін на дах, на дзверы, на дашчаны ўтравелы парогі, на вокны, заб-раныя ржавымі кратамі.

Нарэшце бензін скончыўся. Казюля адкінуў непатрэбную каністру; выцер аб траву рукі і стомлена прываліўся да шурпатага камяля таполі. Задаволеная ўсмішка перакрывіла яго няголены твар.

— Падрыхтавацца... Па лісіцы... Агоны!
— голасна сказаў ён і зыркнуў запалкай.

Здалёк пачулася музыка. Маленькі агеньчык адбіўся ў чорных зрэнках.

Польмыя ціха ахапіла будынак. Потым пачаў трэскацца і страляць шыфер, а на таполях закурчылася лісце. Неба над паркам зрабілася чорна-руберойдавае, і ў яго паляцелі зырккі іскры.

Казюля стаяў каля самага агню і кры-чаў у траскуе польмыя:

— Вось табе, вось табе, лісіца рудая!
Калі прыехалі пажарныя і збегліся лю-дзі, былі загадчык ціра бегаў вакол вогнішча і плакаў. Яго плашч разлятаў-ся, як крылы.

Казюлю хацелі паваліць, але ён выр-ваўся, схавіў дошку, на якой кіпела рас-плаўлена фарба, і пачаў страляць:

— Трах! Трах! — страляў адстаўны капі-тан у пажарных і міліцыянераў.

— Трах! Трах! — перазараджаў і пра-цягваў страляць у дзяцей і дарослых, якія збегліся на пажар.

Урэшце Казюлю павалілі, звязалі і па-садзілі ў міліцэйскую машыну...

Вялізныя таполі вакол ціра моцна аб-гарэлі, і іх дэвалюса спілаваць.

Парк зрабіўся пустым і нязвыклым.

Побач з каруселямі пабудавалі ма-ленькі будан і пафарбавалі ў ярка-сіні колер.

Рудая касірка яшчэ больш распаўне-ла, але ўсё адно не выглядае на свае сорак. Яна рассаджае дзяцей, націскае кноп-ку, і каруселі павольна пачынаюць кру-ціцца.

Жанчына сядзіць у сваім буданчыку і шкадуе, што каруселі, у адрозненне ад ціра, даводзіцца спыняць, калі пачы-наецца дождж.

А хворы, па мянушцы Маёр, топча пыльную шчаціну травы і пазірае на свет абыякава і спакойна. Зрэдку ён спыняецца, паварочваецца праз левае плячо і пачынае гучна спяваць, чым здзіўляе наглядчыкаў-санітараў: Юзафа Іванавіча і Антона. І колькі санітары не намагаюцца, так і не могуць зразумець, пра што спявае хворы. Спевы абрываюць-ца раптоўна, чалавек задзірае галаву і са здзіўленнем глядзіць на глянцавы блакіт неба.

Запрашэнне да размовы

Я тут нарадзіўся
Я тут вырас
У Менску
Хто я такі!
Лічу сябе беларусам
Калі я забудуся пра Беларусь
Яна скончыць існаваць ува мне
Калі ўсе беларусы пра яе забудуцца
Яна скончыць існаваць зусім
Рэтраградзіст!
Нацыяналіст!
Так і не
Як паглядзець
У гэты момант
У Менску
Нараджаюцца дзеці
Ці будуць яны беларусамі!
Ніхто не ведае
Цяжкае пытанне
Якое чанкае сумленнага адказу
Сумленнага чыну

Беларускае слова, цудоўнае слова
Як мне выказаць таску, пяшчоту маю
І лагодзіцца ў сэрцы Купалава мова
Сваю сціпную песню табе я пяю
Г. Мінск.

Анатоль КУДЛАСЕВІЧ

— Чаго ты шукаеш! Усё ў цябе ёсць:
Магчымасць, жанчына і дзеці...

— Так, так, але ведаеш, я толькі госць,
Часова жывучы на свеце.

— Ну што за бяда! — паглядзі навакол:
Усе мы гасцюем наездом!

— Усе, ды не ўсе: адзін гол, як сакол, —
У футрах другі, хоць і бездар.

— Не гэта асноўнае — дбай аб душы,
Вось тут ён, наш клопат галоўны.

— Даўно ўжо я дбаю, ты толькі скажы:
Ці многа надбае галодны!

— Чаго ж табе трэба пад небам жыцця,
Сумуеш якое халеры!

— Патрэбна нямаля, спачатку хаця б
Кахання, надзеі і веры.

Жаліва ісіцynu трымаць,
Трымаць і розумам і сэрцам,
І ведаць бездань, і прадонне знаць,
І адчуваць, што на зямлі Святое б'ецца
У вечнай бойцы за Любоў...
Хадзіць па краю, па мяжы,
І жыць...
Г. Мінск.

Сяргей МІНСКЕВІЧ

Нашы дзеці — дзеці Чарнобыля!
(3 газет)

Б'ецца жоўты прамень
У празрыстую шыбу,
Прагне, просіць сябе прапусціць
У пакой, у халодны і змрочны кутон,
Каб святым цудадзейным німба
Зіхаецца над жалезным ложкам,
Зіхаецца над памятай падушкай,
Дзе з-пад коўдры дзіцячыя жмурацца
вочкі.

Але плача фіранка.

Небасхіл запалаў на ўсходзе.
Ноч прайшла.
Золак шчодро па цёмнаму,
чорнаму піша

Зыркаю фарбай.
Нараджаецца дзень,
Як малютка-дзіця ачышчае
Асляпляльнай усмешкай нявіннай...

Нараджаецца дзень,
Што палухае, мучыць,
Што замінае лёгка ўздыхнуць,
Пакідаецца ў ночы,
Са святанкам — мажор і святло,
І паветра на поўныя грудзі!

Нараджаецца дзень!
О, жмціцё!
Я люблю новы дзень!
І, напэўна, болей таму,
Што ён толькі наперадзе.
Будзе.
Г. Мінск.

— Валерый Мікалаевіч, два месяцы таму, а менавіта пасля «Фестываля сяброў» (гастролляў Беларускага тэатра імя Вянгерні на купалаўскіх пляцоўках), «ЛіМ» выказаў думку пра тое, што адзіна са спектакляў, — паводле Фёдара Дастаеўскага «З нагоды мокрага снегу». — Варта было б мець у пастаянным рэпертуары Купалавага тэатра. І вось прэм'ера ягонай адбылася рыхтык напярэдадні Калядаў.

— У маіх бліжэйшых планах — «ідыёт» паводле таго самага Фёдара Дастаеўскага...

— Тутсама згадаю і нядаўні спектакль «Тры сястры...» Ці варта, абпіраючыся на Чэхава з Дастаеўскім, меркаваць пра нейкі якасны зрух у мастацкіх запатрабаваннях першай нацыянальнай трупы? Альбо прозвішчы сусветных класікаў на афішы — пэўная выпадковасць?

— Маю даўняю мараю было ўвасабленне «Нятачкі Нязнавай», — я і цяпер хацеў бы ажыццявіць пастаноўку, скажам, на тэлебачанні... Але разумю, да чаго ты хіліш: маўляў, ці надарыўся якасна новы зрух альбо нейкае назапашванне перад зрухам у сьвядомасці купалаўскага мастацкага кіраўніка?..

— Тэатр вымагае лідэрства, лідэрства — дыктату... Дастаеўскі, на маю думку, як ніхто адпавядае нашым накіраваным перспектывы нашай нацыянальнай сцэны. Ён надзвычай рухомы ўнутрана, эмацыйны, інтэлектуальны, яго нямыя граць мітусліва, штучна, гучна...

— Я пачаў з Антона Чэхава. Пачаў, цудоўна ўсведамляючы, наколькі тэатр ды спадары артысты не падрыцываны да яго. Спраба перка... Нас менш за ўсё цікавілі модныя эксперыменты з нагоды такога роду драматургіі. Мне хацелася — літаральна — спазнаць яе пэтыку, далікатна ўвайсці ў свет, у космас Чэхава — альбо, папросту, хоць дакрануцца да гэтага аўтара... Не ўкленчыць перад ім, але спазнаць унутраны сусвет герояў і адчуць далікатную музыку Чэхава... Не парушыць ягоны тон...

— Іншымі словамі, ісці ад аўтара, не навешваючы на матэрыял так званана «прачытанна» — абавязковай канцэпцыі (магчыма, штучнай), але, спазнаючы яго, даводзіць сваю — сучасную — рацыю?

— І — абавязкова — знайсці вобразную структуру спектакля. Упэўнены, што мы з мастаком Барысам Герлаванам для «Трох сяцёр» яе знайшлі. Сцэнаграфія ў прынцыпе нічога не вырашае і нічога не стварае за артыста, бо сцэна не перанасенная рэчамі ды прыстасаванымі, амаль незалежная — такім чынам у цэнтры — чалавек, людзі. Нагадаю, што доўгія гады купалаўскі тэатр аддаваў перавагу Астроўскаму перад Чэхавым. Гэта, як ты разумеш, было прынцыпова: танальнасць Астроўскага, ягонае ўменне патрапляць у характарнасць, выпісаць псіхалогію герояў, падрабязна апісваць побыт...

— Ды быццём прыз быт... Яе шмат гадоў спавядаў тэатр і гэта вызначала ягоны стыль, узровень запатрабаванняў, сістэму эстэтычных каардынатаў...

— Але. Нашы знаўцы старыя выбітна маглі падобнае ўвасабляць. На гэтым — на ўвасабленні быццём прыз быт — утварыліся самыя важкія легенды купалаўскага тэатра. І таленавітыя старыя, як маглі, працуючы ў жорсткай талітарнай сістэме, самі сабе сачынялі магчымыя ды немагчымыя свабоды ў межах, прапанаваных драматургам ды рэжысёрам. Чэхаў, як ты разумеш, у сістэму эстэтычных каардынатаў «паводле Астроўскага» ну ніяк не ўпісваўся. Некалі, дарэчы, у тэатры ладзіла была пастаноўка «Дзядзькі Вані», але да гледжача спектакль не дайшоў. Ведаеш, я б таксама адразу зняў «Тры сястры»,

каб убачыць, што спектакль «не пайшоў», не адбыўся ў прынцыпе. Ды на колькі працэнтаў там зроблена менавіта тое, што ўжо даўно трэба было б спазнаць і адрацаваць — каб пуснуцца да драматургічных вяршыняў, так бы мовіць, па-за Астроўскім. І таму я трымаю й буду трымаць гэты спектакль — як сістэму пастаянных праверак для артыстаў. Хоць глядзач на спектаклі і малалікі...

— Зрэшты, пакуль дазваляюць сродкі, чаму б не прапрэтынавацца?..

— Не іранізуй. Мае намеры больш сур'ёзныя. Трэба думаць не адно пра сённяшні дзень, бо купалаўскі тэатр пераробіць

Сучасны нацыянальны тэатр — прытулак мастацкага заняпаду альбо пахавальня адраджэнскай будзёрнасці творцаў! Адзінокая перспектыва ці натоўп праблемных пытанняў! Хутка ўжо дваццаць гадоў, як іх пачаў вырашаць,

ца на тэатр купца Япішкіна... са сваім рэзнам «тэатра сур'ёзнага». Праўда, гэта не значыць, што мы мусім займацца толькі так званай сур'ёзнай літаратурай. Я аддам перавагу любові — добрай літаратуры, перадусім — нацыянальнай, як рабіў заўсёды за дваццаць гадоў свайго галоўнага рэжысёрства ды мастацкага кіраўніцтва тэатрам. Сам дзіўлюся, як можна столькі «пратрымацца»...

— Спашлюся на лімаўскі астралагічны прагноз: Раеўскі ды купалаўскі тэатр амаль ідэальна стасуюцца адно з адным...

— Ды яшчэ знаходзімся ў падыходзячых раёнах горада?.. Добра, вернемся да Чэхава з Дастаеўскім як да пачатку, як да намагання звярнуцца да той літаратуры, якая вызначыла ўсё нашае стагоддзе і як ніякая іншая адказвае на пытанні канца стагоддзя!

— Да нас, удакладнім, прыпадае яшчэ змена тысячагоддзяў — эпох...

— Верагодна, гэтыя змены залежаць ад зорак, і нават я, чалавек зусім недасведчаны ў іх, моцна й востра адчуваю нейкі незямны ўплыў на ўласныя імкненні і ўчынкi. Мне хочацца нагадаць з Дастаеўскага: «Прыслухайцеся да стогнаў адкаванага чалавека нашага стагоддзя!» Чаму да стогнаў? Гэта — сваё гульняе слоў, сваё пераліванне з пустога ў парожняе, і тым не меней за ім — вязкая ды адвечная структура ўзаемадачыненняў людзей ды Бога, прыроды, Космасу, вытанчаных, у лепшым сэнсе слова здалікачаных, шляхетных, і людзей дастаткова шараговага светаўспрымання і самааснавання. У Расіі Дастаеўскага слой вытанчаных ад Бога быў найтанюткі; на Беларусі, асабліва дня сённяшняга — гэтыя людзі, баюся, нават у «слой» не згуртаваліся. Найчасцей за ўсё, паводле аналогіі з неядомымі грыбамі, інтэлігенцыя ў нас неспраўдная, імітаваная. Не зразумей толькі, што я яе вінавачу! Нашы «спрыяльныя ўмовы» для росквіту, мабыць, яшчэ не патрапілі паспрыяць інтэлекту альбо яшчэ не скла-

ліся, не ўтварыліся. Беларусам ад прыроды ўласціва нейкая дзівоўная ўнутраная паэзія, але надараюцца моманты, калі ад яе хочацца адхрысціцца як ад залежнасці, — беларускія шчодрацкі ды шчырасць — якасці, што ў дні сённяшнім, напэўна, наўрад ці адцяняцца як адны з найчалавечых...

— Разумею, што беларускія шчодрацкі ды шчырасць — якасці заўтрашняга дня, але як да яго дажыць?

— Ведаеш, я назіраю, што робіцца сёння з увядзеннем беларускай мовы: чарговая кампанія, якая праводзіцца ледзь не гвалтам! На адвечнае (на-

нагадаю з Блока (памры, лепш не скажаш) пра тое, што таму, хто апускаецца да народа, народ не даруе. Я не магу не падзяліць ягонае думкі... У тэатры я б заўсёды хацеў абпірацца на сістэму сусветных каштоўнасцей, — зрэшты, рэжысёраў сек у тэатры не самы доўгі. Але народ, нацыя адкрые іх, калі стане ўпоравень са сваімі правадарамі ад мастацтва. А пакуль мастацтва, будзем паслядоўнымі, народу не належыць, і ў самым хуткім часе не будзе належаць...

— Чалавек, чым імем ганараваны ваш тэатр, зазнаў на сабе ўсе трагічныя акалічнасці «народнае любові». Вы хочаце нагадаць паралель з Пушкіна?

Валерый РАЕŪСКІ: «...ТРЕБА РАДАВАЦА ТАМУ, ШТО ЁСЦЬ»

здымаць альбо ставіць рубам мастацкі кіраўнік Акадэмічнага тэатра імя Янкі Купалы Валерый РАЕŪСКІ. З ім гутарыць рэдактар аддзела «ЛіМ» Жана ЛАШКЕВІЧ.

прыклад, выданне класічнай дзіцячай літаратуры, утварэнне дзіцячых тэатраў, — на ўсё, што так ці іначай крапаецца інтэлекту ды мастацтва) амаль не зважаецца. І гэта — клопат пакаленняў пра пакаленні? Нарэшце, уціск ды гвалт не ўласцівы майму народу; а прыроду ламаць — агідна і няўдзячна, бо вынік можа расчараваць...

— Успрымаць, даваць веры, перановацца можна толькі любячы: «Я тысячу разоў дзівіўся з гэтай здольнасці чалавечай... пеціць у душы сваёй найвышэйшы ідэал побач з найвышэйшаю подласцю, і ўсё гэта зусім «шчыра»...»

— Ды гэта з Дастаеўскага! Першачарговая задача, якія ставіць сабе людзі, ідуць да ўлады, ды прымаючы другасную прычыну за падставовую, — адродзім ды пераадродзім!

— Вы хочаце сказаць, што нам наканава выбіраць між полюсамі Раскольнікава ды Смешнага чалавечка: «Стварэнне я дрыжачае, альбо права маю», ды «Галоўнае — любі іншых, як сябе...»

— Прынамсі, тэатру... З сярэдзіны ён залежыць толькі ад вызначальнага: ад прыходу альбо адыходу лідэра. І любы якасны зрух мусіць спачатку надарыцца з лідэрам, бо хто, як не ён, справакуе альбо заахоўваць гэтка ж зрухі ў трупі? Наша трупа — калекцыйная, створаная, сабраная па чалавеку! У лепшым сэнсе сямейнасць ды дабрабыт, якія заўсёды на вызначалі наш тэатр, зберагаюцца да сёння, мабыць, у чымсьці дзякуючы і мне, і майму разуменню трупы і яе задач; усе адкрыцці сезонаў я пачынаю зваротам «Родненкія мае!»

— Ну, гэта ізноў тэма Дастаеўскага...

— Хочам мы альбо не, якасна тэатр будзе жыць ды рабіць скачкамі, якая б задача перад ім не ставілася. Побач з вяршынямі літаратуры мусяць існаваць не-вяршыні, — з умоваю адказнай прафесійнасці. Тэатр мусіць дбаць перадусім пра сябе ды пра тое, каб на кожным кроку не падабацца гледжачу.

— Асабліва пра парад твораў — як ставіцца да «любові народнай»: не даражыць...

— Купала, які дзясцігоддзямі трантуецца «рэвалюцыйным рамантыкам», ужо смяецца з усеагульнай недалябачнасці, і наш рахунак глупства расце на вахач... А я ведаю, што менавіта вам належыць колішняе тэлевізійнае пастаноўна Купалы няўхваленага «агульнаю любовію» — Купалы дарэвалюцыйнага...

— Жаначка, тады цябе яшчэ за руку ў тэатр вадзілі, — гэта было ў 1969 годзе! Магчыма, тады гэта было лепшае ўвасабленне Купалавых вершаў, якое мы прыдумалі разам з найвыдатным беларускім літаратарам Міхасём Стральцовым. — «Па шчасце, па сонца». Без такой назвы перадача проста б не пусцілі ў эфір, бо прэтэнзія да яе з ідэалагічнага пункту гледжання было больш як трэба: гэта быў антысаветчык Купала, чыя «віна» была ў тым, што ён быў беларусам і не быў героем... Ну як патлумачыць, што Купала-чалавеку няможна штучна ствараць звыродлівыя прапанаваныя абставіны яшчэ й на тэатральнай (тэлевізійнай) пляцоўцы! Чалавек іх не вытрымае!

— «Бядотная краіна, якой патрабуюцца героі!»

— Але варта нагадаць абставіны з'яўлення рэплікі: згадай Брэхта, які вуснамі адступніка Галілея мовіў гэта на рэпліку вучня, — той абразліва кінуў настаўніку: «Краіне патрэбны героі!». А калі па вялікім рахунку, дык уся наша дзейнасць у тэатры — гэта адвечная туга не па геройстве — па дасканаласці. І яна пранізлівейшая ды гарчэйшая, чым таленавіцейшы творца... Найбольш яе спазнаў Шэкспір. Бо ягонае мысленне — абсалютна касмічнае і сумяшчае побытавы шэраг з найвышэйшым духоўным...

— Ваш сённяшні шэраг будзе адметна: Шэкспір — Пушкін — Дастаеўскі: «...Спасцігаючы галоўныя законы мастацтва, Дастаеўскі ішоў ад Шэкспіра ды праз Пушкіна». Гэта не маё назіранне, але менавіта яно мо-

жа падказаць, як вызначаць ва-шу дзейнасць у тэатры сённяшнім.

— Ну... з гэтымі людзьмі прыемна мець справу. Гогаля я таксама вельмі люблю, і маю намер не адно перачытваць яго, але і ўвасабляць ягонае касмічнае, нават містычнае ўспрыманне свету. Мне здаецца, што колішняга «Рэвізора» на купалаўскай сцэне прынцыпова не зразумелі крытыкі. Ды што там казаць, — нават мае папленнікі і сябры... не схацелі зразумець...

— Ну, тады я ўжо хадзіла ў купалаўскі тэатр самастойна... з лентай на вячэрнім аддзяленні філалагічнага факультэта БДУ. «Рэвізор» быў адным з самых улюбёных маіх спектакляў.

— А я збіраюся цяпер ставіць яго ў Польшчы. Буду адштурхвацца ад колішняга спектакля... Прызнаюся, што пэўным чынам я сам сабе нашкодзіў, бо Хлестакова ў тым спектаклі мусіць граць Аўгуст Мілаванаў, нягледзячы на свае гады...

— А граў Яўген Крыжаноўскі, якому, нават на мае тагачасныя ўражанні, асабліва не ставала адчування ды ўвасаблення маштабу ролі... Праз колькі часу мне пашчасціла паглядзець у Пецярбургскім БДТ (тады імя Горкага, цяпер імя Таўстаногова) спектакль «Смерць Талеркіна» Сухаво-Каблына ў рэжысуры Георгія Таўстаногова: увесь час мроіліся простыя паралелі з нашым «Рэвізорам»... А «Рэвізор» з'явіўся раней!

— Проста я не бачыў яшчэ спектакля паводле Гогаля, дзе б да гэтага аўтара намагаліся падабраць містычны ключык...

— Спектакль з такім «ключыкам» быў у Маскве, у тэатры-студыі «Чалавек», але... паводле Гогаля, так мовіць, адбітага ў люстэрках (нібыта ў сістэме люстэркаў нібыта колішняга «Рэвізора») — спектакль паводле «Панначкі» Ніны Садур...

— Ведаеш, мне ў гэтай «кампаніі класікаў» вельмі даспадобы яшчэ і Брэхт, бо менавіта ягоныя прынцыпы існавання артыста ў тэатры спарадзілі якасна новы тэатр! Ён быў неабходны свайму часу, бо ламаў тагачасную эстэтыку; ягоныя адкрыцці вызначылі тэатральныя адкрыцці на шмат гадоў...

— Але ці ж не Вахтангаў выправаў брэхтаўскія прынцыпы адцягнаў існавання акцёра і да т. п. першым? Згадайце хоць бы ўласны спектакль паводле Брэхта «Што той салдат, што гэты...»

— Вахтангаў... дурэў, блазнаваў... Брэхт быў больш прагматычны, але пэўны, дакладны. Да ўсяго, Брэхт пакінуў мета-далогію, — памятаю, як божчык Бяджыёў настойліва паўтараў: чытайце, чытайце Брэхта, гэта — цэлая школа мастацтва паводле Станіслаўскага... Станіслаўскі ж спыніўся, і творчы прарыў Брэхта ў новую эстэтыку цяжка пераацаніць, — мо Вахтангаў проста не хапіла часу?...

— Калі ўжо запыняцца на кімсьці, я аддам перавагу Бяджыёву, бо менавіта яму належыць думка: «Спектакль трэба альбо апець, альбо распнуць». Дык вось, калі мы дапылі да гэтай ягонай парадаксальнай думкі, як бы вы, абпіраючыся на яе, ацанілі, так бы мовіць, сезонныя шляхі купалаўскага тэатра? Нават маючы на ўвазе, што мусіць быць і трэцяе, і пятае, і яшчэ нейкае...

— Ты зразумей, што я пастаянна не магу не мець на ўвазе ў кожным сваім ўчынку альбо намеры, што я, перадусім, працую ў нацыянальным тэатры. І я шчаслівы, калі з'яўляецца п'еса, няхай не самая дасканалая. Напрыклад, У. Бутрамева «Страсці» на Аў-

дзею». Зразумей, што вартасці спектакля па ёй — у фрэскаваасці, у абсалютным спазнанні нацыянальнага характару, у пазіі ўзаемадачыннення персанажаў, — у маім, у нашым тэатральным аднаўленні таго, што было колісь разбурана, знішчана, але застаўся недзе ў генетычнай памяці, не дае спакою...

— Вы ўсё адно не патрапіце перананаць мяне, што кепская літаратура, дарэчы, спрэс імітаваная (ад пачуццяў персанажаў да рэплі, ад будовы дыялога да штучных характарыстык тых, хто ў яго вядзе), вартая ратавання праз наданне ёй тэатральнай неадназначнасці.

— А вось ты і памыляешся. У п'есе ёсць пазіія, ёсць...

— Імітаванне — ёсць, падробна — ёсць...

— Ды ёсць у ёй пазіія, я ж яе знайшоў! Менавіта на нейкім генетычным узроўні я адчуў гэтую пазію — яна і стала падмуркам, падставой для спектакля! Калі б ён, драматург, гэтай падставы для знаходкі пазіі не прыняў, спектакля б не было!

— Добра, але міжволі загадкавае постаць драматурга драматургаў Шэкспіра не даеце мне супакоіцца, — перадусім дзеля чакання адрыццяў.

— Трэба радавацца таму, што ёсць! Я ж сказаў, што ні на хвіліну не маю права забывацца на тое, што працягваю нацыянальным тэатры! Таму кожная бліскаўка з-пад пера нацыянальнага драматурга мусіць мець падставу для ўвасаблення на нацыянальнай сцэне, — гэта рэальнасць! Доўжы згадку з класічнага: калі на смецці зможа і прарасці зярнятка, дык чыя рука падыецца яго зламаць? Калі колас завязваецца ды наліецца?

— Ну, я тут магу назгадаваць самых розных рознасцяў, ад «талініцы нашага мастацтва — жорстнасці» (паводле Гельдэрода) да пошукаў Васільева і ягоных парадансальных фармулёвак, нарэшце, да шыноўнай вышывы Мільцініса пра тое, што нацыянальнае драматургіі... зусім не існуе!

— Калі ўжо на тое пайшло, дык будзем лічыць, што і «Радавыя» Аляксея Дударова займелі калі не адзінае вяртае, дык адно з самых адметных увасабленняў менавіта на кулаўскай сцэне, — напрыклад, спектакль у Пецярбурзе, у Таўстанова, я нават не змог дагледзець да канца, — пасля маіх уласных адкрыццяў у дударавым матэрыяле здавалася, што мэтр ідзе другасным шляхам. Мне трэба было знайсці ключ да пазіі Дударова, — і мы з Герлаванам ды артыстамі знайшлі гэты ключ, — і ў сцэнаграфіі, і ў псіхалогіі ўзаемадачынненняў. Але твая праўда, — аўтары не гадуецца штучна, нават калі правільна іх «пасеяць»...

— Рацыя, якую на сваім узроўні даводзіць Тэатр-лабараторыя нацыянальнай драматургіі «Вольная сцэна»...

— Не забывайся, што на Беларусі — лічаныя нацыянальныя тэатры, а сур'ёзна можна ставіцца пакуль толькі да двух-трох. І нашым крытыкам, калі доўжыць тэму, трэба мець перадусім вельмі далікатнае адчуванне пастаяннага партнёрства з тэатрам, — і яго можа даць толькі незалежнасць ды прафесійнасць. А гэтыя якасці з класічнага шэрагу набываць можна, дбаючы перадусім пра сябе... ды пра тое, як не спадабацца тэатру.

— Трэба радавацца таму, што ёсць...

ЛАЎРЭАТЫ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

ТАЛЕНТ — ГЭТА ЎЗНАГАРОДА

Мікола Селяшчук — гэта чалавек, з якім цікава, і мастак, чые творы не надакучваюць. Ужо колькі гадоў я знаёмы з ягонай творчасцю, але кожным разам з цікаўнасцю спыняюся каля карцін і графічных аркушаў на выставах, з задавальненнем гартую кнігі, аздобленыя гэтым майстрам.

Відаць, так мяркую не толькі я. Пра Селешчука шмат пісалі нашы крытыкі, адзначаючы высокі інтэлектуальны і тэхнічны ўзровень ягоных работ. Творы Селешчука прыхільна сустракаліся за мяжою, аб гэтым сведчыць вялікая калекцыя міжнародных ўзнагарод.

І мінулы год быў для Міколы Селешчука шчодрым на ўзнагароды. Міжнародны бія-

графічны цэнтр Кэмбрыджскага ўніверсітэта прысвоіў яму званне Чалавека года, а таксама званне Чалавека стагоддзя. Ён атрымаў Залаты медаль, заваяваны раней на Міжнароднай выставе ілюстрацыі ў Браціславе, адным з самых прэстыжных і прадстаўнічых конкурсаў свету. Урэшце, пад канец года Мікола Селяшчук удастоены звання лаўрэата Дзяржаўнай прэміі Рэспублікі Беларусь. Гэта радуе і мастака, і прыхільніка ягонага таленту. Але, наколькі я ведаю спадара Міколу, дык і пазбаўлены сусветнай вядомасці, ён працаваў бы з тым жа натхненнем. Талент — ужо сам па сабе ўзнагарода.

В. БОГУШ.

Мікола СЕЛЯШЧУК з узнагародамі міжнароднага конкурсу ў Браціславе.

Фота У. ШУБЫ.

НАСТАЛЬГІЯ... ПА ЭЛІТАРНАМУ

«Дзіцячы альбом» П. Чайкоўскага на музычнай сцэне

Гэты сезон пачаўся для дзіцячага музычнага тэатра-студыі «Казка» з рэпетыцый новага спектакля і менш чым за два месяцы ён быў падрыхтаваны да выпуску. Прэм'ера атрымала адметнай падзеяй. Гаворка пра «Дзіцячы альбом» П. Чайкоўскага, пастаўлены вядомым рэжысёрам з Санкт-Пецярбурга А. Пятровым (мастак І. Прэс). Ён — і аўтар лібрэта, асновай для якога з'явіліся творы У. Набокава, Л. Талстога і

аркестравай рэдакцыі — Л. Дзясцніцаў) і трактаваны ў нейкім сэнсе з пазіцыі опернага тэатра. Тут няма разгорнутых музычных тэм, бо аснова музычнай драматургіі — своеасаблівае сюіта лёгкіх і невялікіх па аб'ёме п'ес. Але яны паяднаныя лейтматывам, напрыклад, тэма дарогі аб'ядноўвае дзеянне ўсяго II акта. Можна меркаваць, што сам тонкі музычна-літаратурны спляў спарадзіў сінтэтычны

У ролях Хлопчыка і Письменніка — Святлана РАМАНОўСКАЯ і Анатоль КАСЦЕЦКІ.

Сцэна са спектакля «Дзіцячы альбом».

М. Гарына-Міхайлоўскага. Музычны кіраўнік і дырыжор спектакля — Г. Аляксандраў (ён жа мастацкі кіраўнік тэатра-студыі). Аднойчы ў пецярбургскім дзіцячым музычным тэатры «Зазеркалье» ён пабачыў пастаўку «Дзіцячага альбома», быў проста зачараваны і загарэўся жаданнем мець такі спектакль у небагатым пакуль рэпертуары свайго маладога калектыву. Вельмі прыцягальнай аказалася сама ідэя паяднання класічнага музычнага і літаратурнага матэрыялу адзінай тэмай, у выніку чаго ўзнік цэласны тэатральны твор. Вядомы зборнік фартэп'янных п'ес П. Чайкоўскага «Дзіцячы альбом» быў перакладзены для аркестра (аўтар

жанр, у якім спалучыліся рысы опернага спектакля, драмы і пантэмімы (у «Дзіцячым альбоме» вялікае значэнне надаецца пластыцы).

Спектакль А. Пятрова на музыку П. Чайкоўскага — гэта памяць-згадка пра дзіцяцтва, настальгія па страчанай шляхетнай культуры мінулай эпохі, разам з якой адышлі сапраўдныя паняцці духоўнасці, інтэлігентнасці, асабліва ўзаемаадносін у сям'і.

Сюжэтная канва пераплецена такім чынам: два персанажы (Хлопчык і Письменнік) увасабляюць на сцэне адну асобу: усё, што адбываецца з Хлопчыкам, жыве ў памяці Письменніка як згадкі пра сваё дзіцяцтва. Паспеху спектакля

спрыяе дакладнасць акцёрскага «пападання»: адразу ж адчуваецца выканальніцкая гармонія артыстаў С. Раманоўскай (Хлопчык) і А. Касцецкага (Письменнік). Ёсць у спектаклі моманты высокага эмацыянальнага напалу, калі два гэтыя персанажы ўспрымаюцца неадрыўнымі адно ад аднаго, як палавінкі адзінага цэлага, як грані адной душы. Тут можна гаварыць пра баланс акцёрскага майстэрства, знойдзены выканаўцамі, пра тую нябачную планку, якую нельга ніводнаму з іх ні падняць, ні апусціць, каб не парушыць гармонію. Акцёры арганічна і ў сугучнасці спасціглі глыбіню задумкі аўтараў незвычайнага спектакля.

Па ходзе дзеяння Письменнік быццам каменціруе ці тлумачыць тое, што адбываецца з Хлопчыкам. Гэта, так сказаць, вонкавае, спрошчанае ўражанне. На самай справе Письменнік быццам акумуляе ў сабе душэўную энергію, якая дапамагае яму ўяўляць вобразы зрабіць рэальнымі. Для акцёра гэтая роля складаная не толькі па псіхалагічнай насычанасці, але і па неабходнасці захоўваць вобраз у часта даволі працяглых паўзах: карціны ўспамінаў мяняюцца адна за другой, мяняюцца персанажы, а ён, Письменнік, быццам кожны раз удыхае ў іх жывую сілу. У гэтай ролі рэалізаваўся дар А. Касцецкага як драматычнага акцёра, ён дасягнуў сапраўднага псіхалагізму, чаго публіцы не даводзілася бачыць у спектаклях з ягоным удзелам на сцэне Тэатра музычнай камедыі. Артыст стварыў такі вобраз інтэлігента мінулага стагоддзя, якім уяўляеш яго, чытаючы рускую класічную літаратуру. І гэта пры тым, што дынамічнага дзеяння з удзелам Письменніка на сцэне не адбываецца, у асноўным вобраз раскрываецца праз маналогі, у якіх і заключаецца ўся моц эмацыянальнага ўздзеяння.

Эпізоды ўспамінаў Письменніка ідуць чарадой і нязменна — з удзелам Хлопчыка, поруч з якім Письменнік падаецца нібы саўдзельнікам. Але глядач ужо не можа ўспрымаць гэты персанажы адно без другога, Мнемзіна, багіня памяці, знітвала іх. Хлопчык у выкананні С. Раманоўскай як бы чэрпае сілу і энергію ў сваёй «дарослай палавінкі», і наадварот. Кожны адчувае душэўны імпульс і нерв другога.

Вельмі тонка і псіхалагічна дакладна даносіць С. Раманоўская да гледача ўсе нюансы глыбокіх перажыванняў свайго юнага героя, пераканальна перадае драматызм сітуацыі, якія зведваў Хлопчык. Адно толькі тое, што ён у дзіцяцтве страціў маму, было страшэнна балюча для дзіцячага сэрца, так балюча, што нават у сталым узросце той боль не сціхае. Або іншае, радаснае хваляванне Хлопчыка, калі ён з такім захапленнем, забыўшыся пра ўсё на свеце, танцаваў мазурку з дзяўчынкай, якая прыехала да іх на свята і

якая вельмі яму спадабалася... Трэба бачыць С. Раманоўскую ў гэтай сцэне! Не, яе Хлопчык не падб'ягае да Сонечкі, каб запрасіць на танец, ён ляціць да яе на крылах, і гэту акрыленасць дало яму новае пачуццё. Відаць, эмацыянальную сілу і запамінальнасць надае гэтай сцэне музыка П. Чайкоўскага.

Спектакль разлічаны на дзяцей таго ўзросту, калі яны ўжо могуць усвядоміць многія філасофска-этычныя праблемы, закаранутыя аўтарамі пастаўкі. А для малодшых гледачоў будучы цікавейшымі вясёлыя відовішчыя сцэны, якія таксама тут ёсць. Напрыклад, сцэна з музычнымі эксцэнтрыкамі. Артыстаў В. Міціну і В. Шабуно нават трохі нечакана бачыць у такім амплуа і таму — асабліва цікава. Тым больш, наконт акцёрскага майстэрства абодвух нельга не сказаць ухвальных слоў, мо толькі трохі не хапае ім у гэтым нумары лёгкасці і пластычнай завершанасці. Таксама цікава і відовішчыя сцэны «італьянскага тэатра», дзе з'яўляюцца хрэстаматычныя знаёмыя персанажы: Пульчынела, П'еро, Каламбіна і Арлекин у выкананні В. Бажэнава, А. Арцём'ева, А. Бундзелевай і А. Кузьміна. Цудоўная музыка быццам натхняе выканаўцаў, у ігры якіх дынамічна і жыва спалучыліся вакал і ўдалы пластычны малянак.

Не вельмі ўражавае сцэна калядання. У ёй ёсць усё: і гурт калядоўчыкаў, і калядныя песні, і фальклорныя маскі-персанажы Каза ды Мядзведзь, і нават Певень з Чортам. Не стае толькі ўсяму гэтаму сэнсавай завершанасці, дынамізму і жывога гумару. Бракуе гэтай сцэне, як ні дзіўна, — тэатралізаванасці. Праўда, сцэнка з Мядзведзем разыгрываецца, але вось Каза — галоўны калядны персанаж — у цэнтры дзеяння не трапляе, а Чорт наогул, я сказала б, не зусім адпаведны сваёй прыродзе, даволі статычны, пасіўны, хоць ролю яго выконвае артыст балета, якому наканавана быць рухавым.

Класічная вышыня абранага матэрыялу, яго гуманістычнага накіраванасць, высокая пастаўчаная культура і чысціня атмасферы спектакля вымагаюць адпаведнага ўзроўню ад выканаўцаў і ад публікі. «Дзіцячы альбом» не разлічаны на лёгкі поспех і на лёгкае ўспрыманне, у ім ёсць элементы элітарнасці. Зусім слушнае рашэнне — паказаць гэты спектакль не толькі раніцай, для дзіцячай аўдыторыі, а і вечарам, каб дзеці ды бацькі маглі паглядзець яго разам. Бо ў спектаклі вельмі тонка пазначана многія аспекты сямейных стасункаў і паказваецца іх культура, ненадакучліва падаецца думка пра агульначалавечы каштоўнасці, закрываюцца самыя трапяткія струны ў душы і дарослага і дзіцяці.

Зоя ЛЫСЕНКА.
Фота В. АЛЯШКЕВІЧА
І УЛ. КРУКА.

ВЯРТАННЕ ДА КУПАЛЫ

ВІНШУЕМ!

ВЕРНАСЦЬ ПРЫЗВАННЮ

(Пачатак на стар. 6—7).

Ад гэтага яшчэ адна «страшная» тэма яго паэзіі — тэма ажыўшых мерцаючых, жахлівых «двойнікоў», устаўшых з магілы. Гэта ўжо вельмі нагадае «страшны свет» А. Блока, асабліва яго слаўтыя «Скокі смерці». Пераклічка з Блокам у Купалы тут ледзь не сьвядомая. У Купалы: «Так цяжка жыць паміж жывымі!», «...Ідуць набошчыкі жывыя», «Хрусьцяць надломаныя косці...».

У Блока: «Как тяжко мертвецу среди людей...», «Живым, живым казаться должен он!», «То кости лязгают о кости».

Мучыўшыя Блока двойнікі / «Вдруг вижу из ночи туманной», // «Шатаюсь, подхожу ко мне...» / праследуюць і беларускага паэта:

Ідзе за мной услед касцісты, бледны труп. — Як цень, — за мной, пры мне, куды я ні ступлю; Ці я устану, ці ў пасцелі мёртва сплю — Са мной заўсёды ён, заўсёды гэты жывы слуп.

Было б, безумоўна, аднакаваасцю знітоўваць з сімвалізмам толькі «цёмнае» ў Купалы. Як і ўсе дзечы беларускага Адраджэння, ён у сваёй творчасці абраў свой, самастойны шлях, і на гэтым шляху ўбіраў тое лепшае, што сачыў і адчуваў у суседзяў. Калі зноў-такі не зашораць вочы камуністычнай ідэалогіяй, цяжка ўбачыць у найвядомейшай купалаўскай ідэі «Вялікага Сходу» толькі «заклік да рэвалюцыі». Гэта пазбаўляе сімвал шматмернасці, робіць яго пляскатай алегорыяй, тэрафэтам. Наша крытыка доўгі час рабіла прафесійных рэвалюцыянераў з купалаўскіх «незнаёмых» (паэма «На папасе», драма «Раскіданае гняздо»). «Рэвалюцыйныя» словы Незнаёмага з «Раскіданага гнязда» («Склікаецца сход вялікі, і ўсе браты і сёстры павінны на гэты сход з'явіцца» можна з такім жа поспехам інтэрпрэтаваць і як заклік да «Устаноўчага Сходу». Ясна, што ў гэтым вобразе закладзены не толькі вузкія палітычныя, але і этычныя, і філасофскія зместы. Невыпадкава тэма «Вялікага Сходу» працягвае гучаць у поўную сілу і ў «паслярэвалюцыйнага», «савецкага» Купалы (вершы «Свайму народу», «На сход», «Час»). Нам здаецца магчымым зблізіць гэту купалаўскую тэму з сімвалістычнай ідэяй саборнасці (А. Белы, Вяч. Іванаў), згодна якой людзі — «браты і сёстры» — пазбавяцца сацыяльнага і духоўнага ўціску, аб'яднаўшыся ў адну вялікую сям'ю пад шатамі храму «новай веры». Сапраўды, «саборнасць» вельмі добра стасуецца з гуманістычнымі імкненнямі беларускага паэта («Вызнаеш брата з рукамі крывавымі, // З сэрцамі гадзінаў поймаеш людзей», з яго духоўным пафасам:

К розам агністым, к прыволю нябеснаму, Вырваўшы з ціны жыццёвай душу. Мчыся, не дайся цярпенню балеснаму, Горда пакінь земляную глушу!

Нарэшце, трэба сказаць колькі слоў аб паэтыцы Купалы. Багацце вершаваных форм, памераў, інтанацыйная разнастайнасць, «музычнае» афармленне паэтычнай фразы, актыўнае выкарыстанне паўтараў, асанансаў, алітэрацый — усё гэта сведчыць аб поўным валоданні арсеналам сучасных паэту літаратурных плыняў. Гэта заўважана даследчыкамі, але, на наш погляд, інтэрпрэтацыя не заўсёды дакладна. Так, І. Багдановіч слухна гаворыць аб распаўсюджанасці ў паэтычнай мове Купалы «незначальных слоў» тыпу «нейкі», «штось», «хтось», «нехта». І заўважае, што «ўжыванне такіх слоў стварае ўражанне таямнічасці, няпэўнасці, шматзначнасці, недэкавалоранасці паэтычнага выказвання». Але згода з агульнай канцэпцыяй кнігі, І. Багдановіч «Янка Купала і рамантызм» гэтая асаблівасць купалаўскай паэтыкі зводзіць да рамантычнай плыні. Між тым багацце «незначальных слоў» — прэрагатыва менавіта сімвалізму, і яшчэ ў 20-я гады К. Чукоўскі падкрэсліваў гэту з'яву як найхарактэрную асаблівасць паэтыкі ранняга Блока. Даследчыца таксама заўважае актыўнае выкарыстанне Купалам паэтычных паўтараў, «але чамусьці лічыць, што асабліва прыхільна да гэтага прыёму ставіўся ў рускай паэзіі В. Брусаў. Але прызнаны майстрам паўтараў быў К. Бальмонт, і гэта не патрабуе доказаў — дастаткова адкрыць любы з яго зборнікаў. Купала ідзе побач з Бальмонтам яшчэ і там, дзе яго захапляе музычная стыхія, дзе гук апаэтызавае сэнс (гл., напрыклад, верш «Паліліся мае слёзы...»). Тут ёсць пэўная небяспека наогул ахвяраваць ідэю на карысць формы, што, дарэчы, у Баль-

монта і бывае («Чуждым чарам чорнай челн...»). Купала ўсё ж, у адрозненне ад рускага сімваліста, больш трымаецца залатой сярэдзіны.

Можна быць, адно з галоўных «злачынстваў» ідэалагізаванага літаратурнага ведаўства было тое, што яно па кастках разбірае палітычную паэзію Купалы і раўнадушна праходзіла міма праўдзівых лірычных шэдэўраў, такіх, як «Вячэрняя малітва»:

...Малітва вячэрняя ў той час выходзе, Ахвярна іладзецца на спячых далі, І пасмай няўгледнай да зорак на ўсходзе Плысь і мяняецца ў вясельныя крышталі.

О, будзь вечна слаўнай, вячэрняя ціша З планетнай зарніцай і месцам бледным! Хай песня спакою душу уналыша І вынесе чыстай над шумам пабедным!

Вось дзе сапраўды раскрываецца душа паэта, дзе гучаць ноты прыміранасці з сабою і светам, настроі радасці і разам з тым смутку. Ідзі верша маюць дасканаласць мастацкае вырашэнне. Плаўны, закахаваны рытм, падкрэслены ў прадапошнім радку другой строфы асанансам на «у» — усё гэта стварае крыху таямнічую атмасферу спакою і чакання чагосьці светлага.

Такім чынам, аказваецца, што «дарэвалюцыйны» Янка Купала мае мала агульнага з той міфічнай асобай сялянскага дэмакрата, якую на працягу дзесяцігоддзяў старанна малявала савецкае літаратурнаведаўства. Зразумела, ніхто не збіраецца адбіраць у беларускага паэта такія вызначальныя якасці яго творчасці, як знітаваныя з нацыянальным фальклорам, «уладарнасць» над народнай песняй і душой. І разам з тым Купала — паэт сусветнага маштабу, які ва ўмовах паскоранага развіцця беларускай літаратуры актыўна ўспрымаў і перапрацоўваў дасягненні сучаснага яму мастацтва.

МІФ ЧАЦВЕРТЫ — АБ РОСКВІЦЕ ПАЭТЫЧНАГА ДАРАВАННЯ КУПАЛЫ У ПАСЛЯКАСТРЫЧНІЦКІ ЧАС.

Здавалася б, у нашы дні нежыццяздольнасць гэтага паэтулату відэавочная і абв'яргаць яго няма патрэбы. Тым не менш ідэалагічная інерцыя аказалася даволі трывалай і мае месца ў сучасных даследаваннях. У цытаванай ужо кнізе І. Багдановіч «Янка Купала і рамантызм» (1989) ёсць нават раздзел «Паэтычны свет, аб'юльены рэвалюцыяй». Таленавітыя ж даследчыкі 60—80-х гадоў вымушаны былі з нейкай штучнай экзальтацыяй ухваляць усю паслярэвалюцыйную купалаўскую спадчыну.

Можна згадзіцца з тым, што некаторыя творы паэта савецкага часу маюць свае вартасці. Гэта датычыцца вершаў 18—20-х гадоў (сярод іх такі шэдэўр, як «Паязджане»), паэмы «Безназоўнае». Іх высокі ідэйна-мастацкі ўзровень тлумачыцца перш за ўсё тым, што ў той час Купала яшчэ меў пэўныя ілюзіі адносна палітыкі новай улады і адраджэнскіх настрояў у беларускім грамадстве. Цікавая сітуацыя склалася з такімі творами, як «...О такі Я — пралетар!» Падобна на тое, што тут беларускі паэт распрацаваў своеасаблівы прыём «палітычнага наёмку». Лірычны герой становіцца праўдзівым «інтэрнацыяналістам», які, праўда, «не збыў яшчэ ўсіх бед», бо яму «сняцца сны аб Беларусі». Прыхаваная нацыянальная ідэя гучыць даволі выразна. Такія наёмкі месцяцца і ў «Безназоўным», яны раскіданы па тканіне паэмы і ствараюць уражанне дзіўных збоў з аптымістычнага тону: «Вось як пачалася ў нас ціха // Тое ўсё ліха...»; «Сяляне і сялянкі // Цацанкі-абцанкі // Збываюцца для вас...», «Спраўляюцца заручыны // Вясельніцы засмучанай // З вясёлым жаніхом». У 30-х гадах Купала ўжо не мог сабе дазволіць такога. Праўда, нейкія водгаласы можна ўлавіць у паэмах «Тарасова доля» (дзе «Вольная Украіна» прыдбала шчасце, якое «У народзе на свабодзе // З Крамля гаспадарыць»), «Над ракой Арэсай» (за выпадковую шкоду камунараў «Ужо не паглядзяць // Гладка па галоўцы»).

Аднак адбываецца непапраўнае — пачынаючы з 20-х гадоў, паэзія Купалы губляе ідэйна-мастацкую арганічнасць. Ужо ў «Безназоўным», якое лічылася ледзь не вяршыняй творчасці паэта савецкага часу, можна сустрэць такія радкі:

Мы ўсталі песняй-казкаю
Пад жудаснай павязкаю
Мінулы чорныя дзён
І ў даль ідзем, хоць ляснае
Зьяр'е ў нутах ілліскае
На дальшыя кілакі сон.

Голая рыторыка, пад якою мог бы падпісацца любы другарадна «маладняковец». З'яўляюцца ўзоры сумна вядомай «каляндарнай паэзіі» («Май», «Свя-

точныя вершы», «Дзень Канстытуцыі», паэма «З угодкавых настройаў»), аб якой добра сказаў армянскі пісьменнік С. Паруйр: «Прыстасоўваць паэзію да календара — усё роўна што выконваць хэрал Баха на стадыёне ці Тайную Вячэрну выстаўляць у лазні». Асабліва крыўдна за Купалу — тонкага і глыбокага лірыка, якому найбольш было ўласціва пачуццё чалавечнасці і годнасці асобы, — калі чытаеш яго заклікі да такой помсты «ворагам народа» «каб было скрозь відна, // Як ідзе расправа».

Зразумела, што гэта была не віна, а бяда вялікага паэта: пад цяжарам ідэалагічнага прэсу яго творчасць непазбежна губляла свае мастацкія якасці і нават страчвала пачуццё густу: «Скачы, ўнуча, скачы, дзед, // Ад пабедаў да пабед!» Чаго каштаваў Купалу яго разлад з самім сабой, можна здагадацца, паглядзеўшы на фатаграфіі 30-х гадоў: стомлены, хваравіты позірк, сумная ўсмешка... Трагічны перыяд у жыцці Песняра, які трагічна і скончыўся. Перыяд, які, думаецца, яшчэ будзе мець уважальнае ў мастацкай і навуковай літаратуры.

Трэба адзначыць, што гэты артыкул ні ў якой ступені не прэтэндуе на адкрыццё якога-небудзь «новага падыходу» да спадчыны вялікага беларускага паэта. Аўтар добра ўсведамляе, што ў 50—60-я гады хоць і з цяжкасцю, але прабіваўся новая дарога ў купалазнаўстве. Даследчыкі гэтай «новай хвалі» — І. Навуменка, Р. Бярозкін, А. Лойка, У. Калеснік і іншыя — дзе наёмкам, дзе алегорыяй, а дзе і прамым тэкстам адмаўлялі жыццяздольнасць сацыялагічных догм і гаварылі аб агульначалавечым, нацыянальным, філасофскім пачатку ў паэзіі Купалы. Вялікая і патрэбная справа павінна быць падоўжана і даведзена да канца.

У наш складаны і супярэчлівы час як ніколі патрэбны вызначальныя духоўныя і эстэтычныя крытэрыі ў адцыні і сучаснасці, і спадчыны. Наколькі наспела неабходнасць у выпрацоўцы гэтых «стрыжняў» нацыянальнай сьвядомасці, сведчыць шэраг артыкулаў у перыёдыцы апошніх гадоў, сведчыць лімаўская дыскусія па праблемах сучаснага літаратурнаведаўства. Яна не з тых, што скоры «выдыхаюцца», і не з тых, у якіх магчыма расставіць усе кропкі над «і», бо размова вядзецца аб справах і праблемах кардынальных. Зразумела, што спадчына класіка Адраджэння, і найперш Купалы, непазбежна аказваецца ў цэнтры ўвагі. Значна адразу, што не выклікаюць асаблівага энтузіязму тыя артыкулы, аўтары якіх стаяць за «самакаштоўнасць» нацыянальнай літаратуры. Алегорыя выклікаюць у іх нават простыя параўнанні нашых пісьменнікаў з «іншымі» — Дастаеўскім, Пушкіным ці Лермантавым. Між тым можна б было толькі вітаць той факт, калі б на Захадзе і ў Амерыцы пра Купалу, Коласа, Чорнага выходзілі манаграфіі і пісалі дысертацыі, якія пра названых рускіх мастакоў. Можна, мусіць, напісаць яшчэ дзесяць кніг аб уплыве на Купалу беларускага фальклору — матэрыялу хопіці! — але ці выйдзем мы тым самым на нейкую новую ступень спасціжэння нашай спадчыны? Думаецца, не. Бяда якраз у тым, што і сёння Купала ўспрымаецца некаторымі як «сэрмяжны» паэт, прыдатны толькі, так бы мовіць, для ўнутранага скарыстання. Вось таму Ю. Залоска ўжо заяўляе, што «для беларускага інтэлектуальнага жыцця Янка Купала мусіць быць мінулым, а не будучым» і заклікае ў сучасных духоўных пошуках «адштурхоўвацца» ад Купалы (гл. «ЛіМ» за 21 жніўня).

Бяда яшчэ і ў тым, што нас абмінулі дасягненні славянскай кампаратывістыкі. Невыпадкава некаторыя літаратурнаведы да гэтай пары разумеюць яе як «тэорыю ўплываў» (гл. артыкул Г. Праневіча «Збыты шлях» у «ЛіМ» за 28 жніўня). Але ж менавіта супраць гэтай адыёзнай тэорыі змагаліся ў Расіі Д. Маркаў, Г. Неўпакоева, Б. Рэізаў, на Украіне А. Бялецкі, Г. Вервес. Усе яны падкрэслівалі самастойнасць узаемадзеяння літаратуры, іх здольнасць перапрацоўваць засвоены матэрыял згодна з уласнымі мэтамі.

Купала, як у свой час Пушкін, успрымаў, перапрацоўваў, пераплаўляў і гэтым самым ствараў «залаты век» беларускай паэзіі, падымаў яе да сусветных вяршынь. Да гэтага вялікага, не абмежаванага ніякімі палітычнымі захадамі Купалы мы мусім сёння вярнуцца, вярнуцца на новым узроўні. Без уключанасці ў агульнаеўрапейскі культурны кантэкст мы так і застанемся «тутэйшымі» менавіта ў тым сэнсе, у якім разумеў гэтае слова Купала («...Па-свойму я мяркую аб усім...»), без вялікіх запатрабаванняў і памяненняў.

26 студзеня спаўняецца 75 гадоў Івану Новікаву — пісьменніку, заслужанаму дзяржаўнаму лаўрэату Літаратурнай і Дзяржаўнай прэміі, аўтару праўдзівых, таленавітых твораў аб мінулай вайне. Сярод іх — і трылогія «Мінскі фронт». Яе склалі мастацка-дакументальныя апавесці «Руіны страляюць ва ўпор», «Дарогі скрываваўся ў Мінску» і «Да святання блізка». Са старонак гэтага панарамнага мастацкага палатна ўпершыню была скарэа праўда пра мінскае падполле, названы імёны дзесяткаў сумленных барацьбітоў з фашызмам, а асобным з іх вернута добрае імя. Гэтыя ж героі ажылі і на экране — разам з І. Чыгрынавым, І. Новікаў напісаў сцэнарый шматсерыйнага тэлефільма «Руіны страляюць...»

След пракладае першы — так проста і разам з тым дакладна сказаў пра Івана Рыгоравіча, калі яму споўнілася 60 гадоў, Уладзімір Гніламедаў. Сказаў нагоды канкрэтнага выпадку, але адначасова, як аказалася, глянуў і наперад, бо і твары, якія былі напісаны І. Новікавым пасля, засведчылі, што ён у літаратуры не ішоў сцяжынамі торанымі, якімі ўжо ступалі іншыя. Найлепшае пацвярджэнне таму — раман «Ачышчэнне», у цэнтры якога складаны, вельмі няпросты лёс Ніны Ягораўны Касач, тая страшная праўда вайны, якую да нядаўняга часу так пільна хавалі партыйныя ідэолагі. А нядаўня аповесць І. Новікава «Рыжыя Галка»? Хіба яна не з гэтага шэрагу твораў, якія смела ўзняюць цалікі ў нашым жыцці?

75, безумоўна, не пяцьдзесят і нават не шэсцьдзесят. Хочаш таго ці не, а мусіш займацца і пэўным падсумаваннем. Што ж, у Івана Рыгоравіча набыты важкі. Галоўнае ў тым, што напісане ім перапрацоўкі не патрабуе. Зроблена яно сумленна, па самым высокім творчым рахунку.

З днём нараджэння вас, дарагі Іван Рыгоравіч! Здраўоўя вам і новых твораў!

НАШ КАЛЯНДАР

70 гадоў споўнілася з дня нараджэння народнага артыста Беларусі Арнадзя АСТРАМЕЦНАГА, колішняга саліста рэспубліканскай філармоніі. У гісторыі музычнай культуры пачынаў яркую старонку як цымбаліст-віртуоз, прапагандыст творчасці беларускіх кампазітараў. Эмігрыраваў.

Ларысе АЛЕКСЮТОВІЧ — 80. Адна са старэйшых прапагандыстаў народнай харэаграфіі, якую пачынала спасцігаць у танцавальным ансамблі свайго знакамітага бацькі — Кастуся Алексютовіча. Займалася пастаноўкай беларускіх танцаў у народных ансамблях, распрацоўвала метадычныя дапаможнікі па нацыянальнай харэаграфічнай культуры. Апошнім часам выступае з крытычнымі артыкуламі ў рэспубліканскім друку.

ГАСТРОЛІ

«Тоска» вандруе

Па тэхнічных, як той казаў, прычынах не адбыліся ўвосень абвешчаныя гастролі беларускай опернай групы са спянтанем «Тоска» ў Іспанію ды Партугалію. Прычым, цяпер мы сцішваем галас і вельмі-вельмі каротка паведамляем: на тым тыдні шматлікія ўдзельнікі «Тоскі» разам з аркестрам ДАВТа Беларусі выправіліся, нарэшце, у бок Іспаніі. Пра тое сведчыць і абвешта тэатра, які выбачаецца, што балетныя спектаклі будуць пазней час ісці пад фанэграму, бо аркестр... Каб не сурочыць — больш ні слова. Пачынаем вяртанне. С. В.

МУЗЫКА

«Віртуозы Масквы» запрасілі

Тры дні, тры гарады, тры канцэрты — такая самая кароткая справаздача пра нядаўнюю паездку ў Іспанію нашага юнага вялікаліста Колі Гімалетдзінава. Летась ён разам са сваёй равенскай харкаўскай піяністкай Ленай Калеснічэнка браў удзел у тысячным канцэрце славагэта намернага аркестра «Віртуозы Масквы». Цяпер па запрашэнні мастацкага кіраўніка аркестра У. Співакова таленавітыя дзеці прыехалі ў Іспанію, дзе працуюць «Віртуозы...» Які паведамліў педагог Рэспубліканскага ліцэя пры Беларускай акадэміі музыкі У. Перлін, які суправаджаў у гэтай паездцы свайго вучня М. Гімалетдзінава, адбыліся два канцэрты з «Віртуозамі Масквы» і адзін сольны, у якім Лена ды Колі ігралі па цэлым аддзяленні. Гастролі прайшлі паспяхова. С. МІЛЯДО.

3 народных крыніц

Ансамбль народнай музыкі «Паазер'е» з Пастаў. Фота Яўгенія КАЗЮЛІ, БЕЛІНФАРМ.

Прайшло ўсяго два гады, як група выкладчыкаў Пастаўскай музычнай школы аб'ядналася ў ансамбль народнай музыкі «Паазер'е», а вядомасць калектыву сягнула далёка за межы раёна. Мелодыі краю гучалі ў Віцебску і Магілёве, двойчы ансамбль выязджаў у Рэспубліку Польшча, а нядаўна стаў дыпламантам Міжнароднага конкурсу народнай музыкі, песні і танца ў Дагестане.

Цяпер «Паазер'е» рыхтуе праграму для гастролі ў Кітай.

«Кантабіле» чакаюць у ФРГ

Двойчы прайшлі летась гастролі ў Германію вядомага беларускага ансамбля старадаўняй музыкі «Кантабіле». Што ж аб'ядноўвае гэтыя дзве паездкі? Першае, і самае галоўнае, — дабрачыннасць мэты, 16 тысяч даймчарак у маі і 25 тысяч у снежні артысты ансамбля зарабілі і ахвяравалі для набывання дэфіцытных прыбораў, абсталявання, дапаможных матэрыялаў у рамках арганізаванай у Германіі дапамогі чарнобыльцам. Другое — насычанасць гастрольнага плана: з 25 лістапада па 18 снежня адбылося 16 канцэртаў пры амаль штодзённых пераездах. Трэціе — няўменны поспех і сімпатый патрабавальнай, спешчай «зоркамі» нямецкай публікі. Але «Кантабіле» не было б сённяшнім

«Кантабіле», калі б дазваляла сабе паўтор прайдзенага. Таму калі ў маі артысты стараліся ў першую чаргу прадэманстраваць сваё майстэрства валодання рознымі стылямі і жанрамі, то ў снежні мэта была больш грунтоўная: пазнаёміць Германію з дасюль ёй невядомай прафесійнай музыкай Беларусі XVII—XIX стст. Слухачы дзівюцца нямецкіх жэмель — Гесэн і Вадэн-Вюртэмберг — змаглі пераканацца, што беларуская музычная культура была і павінна заставацца часткай агульнаеўрапейскай культуры. Саюз музычных дзялаў Беларусі і Хрысціянскай службы свету Германіі — арганізатары дабрачыннага гастролі «Кантабіле» — плануецца прадаўжэнне гэтай працы ў 1993 годзе.

ВЕЧАРЫ, СУСТРЭЧЫ

Песні Надзеі

Гасцёўня Уладзіслава Галубка, створаная пры Музеі гісторыі тэатральнай і музычнай культуры Беларусі, наладзіла нядаўна вечарыну, прысвечаную творчасці Надзеі Мінуліч, салісткі Беларускай дзяржаўнай філармоніі. Яна пачала свой творчы шлях у ансамблі «Верасы» пад кіраўніцтвам В. Раічынкі. Шмат гастралювала, сустракала цікавых знакамых людзей. Потым нарадзілася дачка і... Надзея страціла галас. Дактары рабілі ўсё: нарэшце пачаліся заняткі з настаўнікамі-вакалістамі, і цуд адбыўся — яна заспявала. Але гэта ўжо было не той галас, што раней... Пачалася новая

старонка яе творчага жыцця. Цяпер Надзея бярэ гітару, губны гармонік, дудачку і выходзіць на сцэну ў новай ролі эстраднай спявачкі. Выконвае беларускія народныя песні, песні У. Будніка, В. Сярых, дый тыя, што піша сама: «Суму па табе» (словы А. Ставара), «Дзявоцкая песня» (сл. А. Вяцінкіна), «Песня пра вераб'я» (сл. Н. Гілевіча) і інш. Пра гэта ўсё згадвалася і на вечары ў гасцёўні, дзе Н. Мінуліч выконвала свае лубімыя песні. Супрацоўнікам музея была падрыхтавана фотавыстаўка, якая адлюстравала творчы шлях артысткі. Н. МЯЦЕЖ.

ЛІТЭРАТУРА

Аўтарцы «Курганнай кветкі»...

«Люблю наш край — старонку гэта, дзе я радзілася, расла, дзе першы раз пазнала шчасця, слязу нядолі праліла...». Гучаць цымбалы Т. Чанцова, а народная артыстка Беларусі Л. Давідовіч пранікнёна чытае верш Канстанцыі Буйло, які, бадай, на слыху ў кожнага, хто любіць беларускую паэзію... Так пачалася ў Доме літаратара вечарына, прысвечаная 100-годдзю з дня нараджэння выдатнай паэтэсы, чыя зборнік «Курганная кветка» ў свой час блаславіў у друку сам Янка Купала. Аб жыцці і творчасці Канстанцыі Антонаўны гаварылі вядучыя веча Р. Баравікова, Э. Агняцэў, намеснік старшын

Саюза пісьменнікаў Беларусі А. Пісьмянкоў, С. Грахоўскі. Успамінамі аб сустрэчах з К. Буйло падзяліліся журналістка Д. Чаркасава, супрацоўнік Літаратурнага музея Янкі Купалы Я. Раманоўская. Сын паэтэсы Я. Калечыц прачытаў яе творы ў перакладзе на рускую мову. У канцэртнай праграме прынялі удзел кампазітар і спявачка Л. Юсупава, якая выканала свае песні на вершы К. Буйло, кампазітар В. Сярых з дзіцячым ансамблем «Званочкі», фальклорны гурт «Ліцвіны», бард У. Палунаў, Прагучаў галас і самай Канстанцыі Антонаўны.

П. ГАРДЗІЕНКА.

Мікола Аўрамчык — у студэнтаў

Чалавек — гэта цэлы свет. Можна сказаць, што пад такім дэвізам прайшла на факультэце беларускай філалогіі і культуры Мінскага дзяржаўнага педагогічнага інстытута імя Горнага сустрэча з Міколам Аўрамчыкам. Паэт падзяліўся сакрэтамі творчай лабараторыі, раскажаў пра гісторыю напісання сваіх лепшых твораў, прачытаў вершы, адказаў на шматлікія пытанні. Л. ШЛІНСКАЯ.

Памяці Андрэя Ушакова

У Айнаўскай сярэдняй школе Чавускага раёна прайшла вечарына, прысвечаная 80-годдзю з дня нараджэння паэта-земляка Андрэя Ушакова. Адкрыла яе намеснік дырэктара па выхавальчай рабоце З. Шчарбакова. Перад прысутнымі выступіла пляменніца паэта Т. Ліскавец, з чытаннем твораў — члены раённага літаб'яднання «Маладзік над Проніяй» пры райгазеце «Іскра» В. Крыжэвіч і М. Салаўцоў. Быў паказаны літмантаж аб жыцці і творчасці А. Ушакова, арганізавана кніжная выстаўка, праведзены конкурс-выстаўка малюнкаў школьнікаў: «Беларусь мая сінявокая». Прыняты зварот да райвыканкома аб прысваенні новай, нядаўна пабудаванай школе імя знакамітага земляка. М. КРАСАВІЦКІ.

БЕЛАРУСКАЕ ЗАМЕЖЖА

Матэрыялы цікавыя, разнастайныя...

Восьмы нумар часопіса «Полацк» за мінулы год (на жаль, і ён пачаў пазіцыю) — гэта шэраг матэрыялаў, што зацікавяць кожнага, каму дорага нацыянальнае Адраджэнне. Змешчаны артыкулы «Асноўныя этапы гісторыі Праваслаўнай царквы ў Беларусі» Ю. Штыхава і «Свята 1000-годдзя Праваслаўя ў Беларусі» В. Дышыневіч. Раздзел «Наша гісторыя» аб'яднаў артыкул М. Белемука «Тапаграфія знаходак манет і аздобаў», працяг «Кароткага нарыса па гісторыі дзяржавы і права ў Беларусі» Я. Юхо і артыкул П. Урбана «Да пытання этнічнай прыналежнасці старажытных ліцвінаў». У раздзеле «Памяць зямлі» — працяг успамінаў Яўгена Ціхановіча, лістоў і вершаў У. Караткевіча (з няўменным факсімільным аўтарскім арыштурам), песня «Вясна» (словы Я. Коласа, музыка М. Равенскага), згадкі П. Самычыча «Гісторыя адной п'яніцы». Змястоўны раздзел — працяг «Уласнаручных паказанняў Езавітава...».

ВЫСТАВА

«Калядныя фарбы» Віцебска

Напрыканцы 1992 года ў Арт-цэнтры Марна Шагала ў Віцебску адкрылася мастацкая выстава «Калядныя фарбы». Мастацтвазнаўцы цэнтры запрасілі да ўдзелу ў ёй мастакоў нетрадыцыйнага кірунку. Пераважна большасць удзельнікаў выставы віцебляне: А. Ізайтка, Л. Мядзвецкі, М. Прускоў, А. Салаўёў, І. Літвінаў. Значную частку экспазіцыі складаюць габелены: С. Статноўская, Г. Фалей, Н. Лісоўская, Т. Козік (Наваполацк). І

запіс гутаркі, што адбылася падчас сустрэчы К. Мерляна, В. Трыгубовіч са старшынёй КДБ Беларусі Э. Шыршоўскай, яго намеснікам В. Дзмітрыевым («Архіў КДБ адкрыты для ўсіх»). У раздзеле «Роднае слова» — пераклады М. Сяднёвым твораў І. Паўля, вершы В. Супруна. Есць «Згукі Бацькаўшчыны», «3 жыцця зміграцыі». «Полацк» развітваецца з М. Тачовым артыкулам С. Белай «Адраджэнец Грамады».

невядакова, бо менавіта Віцебск сёння з'яўляецца нароўні з Мінскам цэнтрам беларускага габелена (мастакоў па тэатры рыхтуе Віцебскі тэхналагічны інстытут). Сёлет у будынку цэнтры пачнуцца рамонтныя работы. Аднак цэнтр не спыняе сваю дзейнасць. 25 сакавіка музіцы адбыцца прэм'ера галерэі Аляксандра Пушкіна. Ужо знойдзена памяшканне, вядучыя падрыхтоўчыя работы. А. К.

ДРУК

Падрабязна пра эміграцыю

У жніўні 1991 года Таццяна Антонава, тады супрацоўніца газеты «Голас Радзімы», пабывала ў Злучаных Штатах Амерыкі, мела магчымасць паглыць у нашых землякоў сустрэчы з Наталляй Арсеневай, Міхасём Кавыльём, Зорай і Вітаўтам Кіпелямі, Янкам Запруднікам і іншымі вліліся ў шэраг нарысаў, апублікаваных на старонках «ГР». Нарысы тыя і леглі ў аснову кнігі Т. Антонавай «У зямлю Радзімы», якая выйшла ў «Бібліятэцы «Голасу Радзімы».

«Пралеска», № 12

Часопіс, як звычайна, друкуе шэраг матэрыялаў, якіх, бадай, зацікавяць многіх. Чытачоў «Пралескі» з Новым годам віншуюць В. Вітка, Я. Ларчанка, А. Давідовіч, А. Сачанка, В. Зубоўскі — змешчана факсімільна іх лістоў. Друкуюцца гутарка з першым намеснікам Старшыні Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь В. Кузняцковым «Жадаю ўпэўненасці ў будучым», інтэрв'ю з загадчыкам кафедры ўзроставай і педагогічнай псіхалогіі Інстытута павышэння кваліфікацыі і падрыхтоўкі кіруючых кадраў і спецыялістаў адукацыі Т. Сянько «Ад слоў — да справы!», чарговы выпуск «Азбукоўніка», «Пра тату і маму» — другое выступленне А. Бадака ў рубрыцы «Маленькі чалавек у вялікім свеце». Пра выдвецца справы расказвае дырэктар «Народнай асветы» І. Лапцёнак («Усянка адраджэнне ідзе праз цемру»). Публікуецца шэраг іншых матэрыялаў. На развороте — малюныцы календар на 1993 год і напамінак, што цяпер «Пралеска» будзе распаўсюджвацца толькі па падпісцы.

«Пачатковая школа», № 11

Да 100-годдзя з дня нараджэння Якуба Коласа прымеркавана публікацыя дакументальных апавяданняў Б. Зубоўскага «Чаму Загібелка лепш Парыжа» і «Шажматы», а таксама аповяд «Зорна паэта» А. Старажавай пра жонку песняра Марыю Дзмітрыеву. Пад рубрыкай «Сыны Беларусі» — скаронаны пераклад А. Старажавай нарыса С. Бунчына «3 сляда Дастоева» (да 171-ай гадавіны з дня нараджэння Ф. Дастаеўскага) і верш В. Зубіна «Раздарыла сыноў сваіх...» Змешчаны сцэнарыі правядзення навагодняга ранішніка (хаба ўжо перад Новым, 1994-ым годам ён спатрэбіцца) і распрацоўка «Каб Калядачак цэлы годочак», што таксама запазнілася...

НОВЫЯ ВЫДААННІ

Часопіс можна заказаць

Дацэнт Віцебскага педінстытута М. Панькоў, выступіўшы на тэарэтычнай канферэнцыі (даклад пра віцебскі перыяд жыцця м. Бахціна) падчас пазалеташняга фестывалю імя І. Салерцінскага, падзяліўся неверагоднай задумай. Выпусціць альманах, прысвечаны спадчыне ды самой эпосе выдатнага філосафа, літаратуразнаўцы, культуролага. Прагучала і назва: «Дыялог. Карнавал. Храмотоп», складзеная з ключавых паняццяў бахцінскага вучэння. І, уявіце, праз год (год нялёгка, калі распадалася звыкласць, а новае радала радка) «Дыялог. Карнавал. Храмотоп» выйшаў. Прычым М. Панькоў як сузаснавальнік і галоўны рэдактар «змахнуўся» ажно на выданне часопіса. Наладзіўшы перапіску з бахцінаўцамі розных краін, знайшоў аднадумцаў і дзелавых партнёраў; спонсарамі сталі віцебская фірма «Сузо-р'е» ды філія страхавой кампаніі «Аско». У рэдкалегію ўвайшлі К. Томпсан (Канада), Э. Шукман (Вялікабрытанія), Х. Гюнтэр (ФРГ), К. Эмерсан (ЗША), іншыя вучоныя Захаду і Расіі. Першы нумар часопіса скіла арыгінальныя матэрыялы: «Дыялог Дняйска і Бахціна на тэму аб лёгкім чытанні» С. Харужага, расказ В. Кожынава пра лёс Бахціна, лі-

сты з сямейнага архіва і інш. Падрыхтаваны ўжо другі нумар. І сплыне за мяжу ўсёш тыраж (3 тыс.), як не парупіцца няконт яго распаўсю. Джыванна нашы філосафы, гісторыкі, мастацтвазнаўцы. Мо беларусія навукоўцы павернуцца да планеты Бахціна і скажуць самабытнае сваё слова? Ну, хоць бы супаставіўшы вучэнне пра народна-навуковую культуру з мыслярскімі традыцыямі ды светапоглядам нашых суайчынікаў. Часопіс, які каштуе 35—40 руб., можна заказаць, напісаўшы на адрас: 210036, Віцебск, Маскоўскі праспект, д. 33, пакой 606. С. В.

«Першацвет» — на радасць

Мы паведамлялі ўжо, што пачаў выходзіць часопіс маладых літаратараў Беларусі «Першацвет». Першы нумар яго гаворыць за тое, што першы блін — не каміонка. Багата ў нумары паэзіі. Інакш быць не можа, бо ўзрост аўтараў «Першацвэта» самы такі, каб пісаць вершы. Выступаюць тут Кацярына Мішкова, Анатоль Брусевіч, Ігар Карповіч (ён друкуе паэму «Сустрэча перад расстаннем»), Людміла Барадзейка, Мікола Віч, Святлана Якубоўская. Няма і пачынаючых прэзіякаў. Намацаваюцца уласную сцяжыну ў літаратуры Уладзімір Шніп, Лемашонак, Аляксей Давыдаў, Аляксей Пашкевіч, Аляксей Ветах (усе яны — аўтары апавяданняў), Уладзімір жа Клімовіч прапанаваў трагедыю-прыпавесць «Беркуты». Раздзел «Крытыка» — гэта артыкул Сержуна Мінесвіча «У крытыцы аксіём не бывае» і рэцэнзіі Тані Старасценкі (на зборнік вершаў М. Кусянкова «Дуброва») і Юліі Аляксееўнай (на аповесць Я. Хвалей «Пацукі, або Талымні-ы дзённік»). У «Гасцёўні» часопіса — Ніна Маціш з новымі вершамі, у «Жароўні» — Георгій Юрчанка з пародзіямі на Людмілу Рублеўскую і Віктара Шніпа. Тут жа і шарж А. Гармазы на гэтую паэтычную сямейку. У раздзеле «Повязь» Аляксей Пашкевіч у артыкуле «Падняцця ізноў...» разважае пра забытыя

вершы Уладзіміра Клішэвіча. Апублікаваны і некаторыя творы гэтага паэта. Пажаданні ж новаму выданню ў артыкуле «Першацвет — не радасць» выказвае Алег Лойка: «У нялёгкай, складанай час памінуўся ты ўзыходзіць, «Першацветце». Але гэта яшчэ адзін доказ, што і асфальт травіна прабівае, першацветце прабівае! Прабівае, калі яна — нявінкая Адраджэнні, калі яна не можа не прабіцца, бо кветцы цвісці, бо кветкі неўміручыя, як народ, дэбро, прада, паэзія. Без кветак няма надзеі на лён. З надзеяй я гляджу на «Першацвет», сэрцам вітаючы вас, юныя творцы, творы ляхі няхай жа багатым першацветам закрэсуецца лях брукіх крыніц паэзіі і літаратуры беларускай!».

ЭКСПЕРИМЕНТ

(Пачатан на стар. 3).

40-я, у 50-я, нават у 70-я гады. Тое, што сёння любі і вельмі проста, нават не прыкмеціўшы, і зробіць, і скажа. І, вядома, не таму, што ён больш храбры за тых людзей: час і акалічнасці іншыя, зусім другія.

Так, зваліліся цяжкасці побытавага характару, але тыя, хто помніць яшчэ, які цяжар скінулі з плеч, новы груз успрымаюць усё адно як палёгка, і ўжо ж не ім плакаць, да нудзіцца. Калі людзі без такой памяці бязмежна і «беспраглядна» драматызуюць цяперашнюю сітуацыю і свае перажыванні — іх лёгка разумее і ім спачуваеш. Але, далібог, не магу спачуваць ані Юрыю Власаву з Станіславам Гаварухіным, ані нават Эльдару Разанаву (назваю знарок чалавека асабліва мне прыемнага), які хоць і не падыгрывае чыраонакарычневым, але нейк ужо не па-Разанаву павіскавае. Я не пра неабходную крытыку непісьменных дзеяў цяперашніх рэфарматараў, а тым больш нахабнай страсты многіх новых начальнікаў да тых атрыбутаў улады, прывілеяў, якія адабраў і ў наменклатуршчыкаў. Не пра тое гаворка, а менавіта пра скульненне: ох, усё цяпер горш, чым было! Чым было, анічога горш быць не можа. Паводле вызначэння. Як не можа быць анічога горш за ядзерную катастрофу, да якой, да слова, ужо амаль дацягнулі, падштурхнулі свет былыя гаспадары краіны.

Адно хіба старым, а таму бездапаможным людзям, ды тым з маладых, што мала ведаюць, лгга дараваць падобныя супастаўленні таго, што было і што сталася. Адзінае, што тут можна зрабіць, — расказаць, не лянуючыся, таму, хто маладзейшы, дзе мы былі, ад чаго адышлі або адыходзім гэтак няпроста.

Вось такая, напрыклад, гісторыя, фарба. Крамлёўскі крывасмок усхацеў крыві яшчэ аднаго народа, на гэты раз габрэйскага. Проста знішчыць, як тое вырабляў яго дублёр-двойнік, настаўнік — вучань Адольф, для Іосіфа — дужа прымітыўна, не сагрэе крыві. Не, яму трэба, каб самі габрэі, цвет нацыянальнай інтэлігенцыі заточвалі ягоную сякеру, намывалі вярхоўку, самі праклалі б маршрут на Калыму дзеля ўласнага народа. Узаяліся за Маршака, за Эрэнбурга, за іншых пісьменнікаў, актараў, дэпутатаў, лаўрэатаў. Але добра юшкі без дробнай рыбікі не зварганіш. Загадана было прыйсці і выступіць на сходзе пісьменніку без гучнага імя, і ён прыйшоў. І выступіў. Гаварыў, гаварыў, гораца, старанна, але ніхто аніводнага слова не разабраў, не зразумеў. Чалавек «забыў» дома ўстаўныя пашчэнікі, які з яго прамоўца! Змаўчаць не мог, але і не сказаў. Нават як бы паздэкаваўся з арганізатарам мерапрыемства. Гэтка васьмеласць шамкання, «пазіцыя». Але хто кіне ў яго камені? Колькі вельмі паважаных пісьменнікаў, пэстаў, павіваючы Пастэрнака, не шамкалі, а па-партыйнаму на поўны голас тапілі сабрата.

Усё гэта сумна ведаць, помніць, але як без гэтага мы можам ацаніць тое, што адбывалася і цяпер адбываецца?

3.

Справа Андрэя Сіняўскага і Юлія Даниеля (вясна — лета 1956 г.) узнікла дужа дарэчы для несталініскага рэжыму Брэжнева — Андропова. Але ёсць версія і нават доказы, што падкінулі яе Лубянцы... вынаходлівыя цэрзушнікі. Наце вам, вядома, вядома, пашуміце — менш часу і паведаў будзе палым тымкамі у парушэнні «правоў чалавек» на Захадзе! І няхай нашы левыя ўспом-

няць, што такое сталінізм, а то нарта ўжо ўверылі ў «набоўлены сацыялізм».

Першы на «след ЦРУ» паказаў Яўгеній Еўтушэнка ў «Літаратурнай газетэ». Але дужа ўсё прыгожа выглядала ў ягоным выкладзе: не нехта там, а сам Роберт Кенэдзі паведаміў пра гэта, і як — паклікаў Жэню ў лезены пакой, уключыў вяду і пад шум яе паведаміў, хто выдаў таямніцу двух пісьменнікаў кадраў.

Я асабіста не паверыў. І, калі ўпершыню сустрэўся з Андрэем Данатавічам і яго жонкай Марыяй Васільеўнай (у Барселоне), смеючыся, пераказаў ім гэту версію. Але тут ужо мог весяліцца Еўтушэнка. Сіняўскія пацвердзілі: так, яны таксама лічаць, што без ЦРУ не абшлось. Навошта ім гэта было: заткнуць рот нашай прапагандзе на Захадзе і г. д. Гэтка васьм справы! — міжволі ўгадаеш, паўторыш рэфрэн Курта Ванегута (у рамане «Бойня № 5»).

Але, думаецца, нашы спецслужбы і без наводкі заходніх калег шукалі выпадак, нагоду, каб добра паганяць «гэтых інтэлігентаў». А то ўжо нарта распустіліся пры балбатлівым Мікіце. Пара настала адвучыць іх ад бясконца «калектывак» у абарону сваіх братоў — баламутаў. І нагадаць, што традыцыі савецкай дэмакратыі зусім іншыя — калектыўныя адабрэнні, падтрымка рашэнняў і дзеянняў партыі і ўрада. Самы быў час дзеля адраджэння, замацавання менавіта гэтай формы грамадскай актыўнасці. Апошняя значная акцыя такога роду — «усенароднае асуджэнне» Барыса Пастэрнака — была арганізавана, калі ўсё яшчэ моцныя былі старыя пачуцці страху і паслушэнства, ды і сапраўднага ўроку інтэлігенцыі тады не атрымала. Аніяк не супакоіцца, усё яшчэ пішучы несанкцыянаваныя «калектыўкі» — супраць намечанай рэабілітацыі Сталіна і да т. п.

Адным словам, патрэбен быў моцны ўрок усім, а заадно — праверыць, хто ёсць хто і на што здольна, да чаго гатовая ці не гатовая гэта расперэзаная стыхія «інжынераў» з пэндзлем і пяром.

Нехта спытае: ну, а табе таксама «Роберт Кенэдзі» гэта ўсё паведаміў? Не, нават не генерал Калугін. Версія чыста гіпатэтычная, што абавіраецца адно на памяць пра падзею. Адчувальны пачуцці, факты, здагадкі, якія асэнсоўваеш на адлегласці.

Так, гэта быў яшчэ адзін эксперымент над краінай-вivarыем, які ўласна ніколі не перапыняўся ў нас, савецкіх. Ва ўмовах вялікага, пастаяннага сацыяльнага эксперыментавання над намі, людзі самі, мы самі — кожны над сабой — таксама, не па ўласнай ахвочце, ставілі вопыты. Ну, а як я сябе павяду, што зраблю і чаго не зраблю? Яны так, з гэтага боку зайшлі, куды знясе мяне, якім сюрпрызам сам сябе здзіліў!.. Эксперыментатарам тут выступае сумленне. Так, той орган, які продкі змяшчалі ў селязёнку. (І ў нас засталася: «селязёнка чую!») Ну, а мы... Мы проста гаворым: гэта калі брыдка!..

Каб не было Сіняўскага і Даниеля з іх публікацыямі на Захадзе, сабакаводы з Лубянкі вынайшлі б нешта іншае. Але прыдумалі б абавязкова. Зноўку надыходзіла іх пара, трэба было пад нешта пашырацца, расці, адольваючы комплексы выкрываўчых хрушчоўскіх з'ездаў. А тут такая нагода, ну, як не пастарацца і не выціснуць з яе штаты, фінансы, званні, узнагароды?

І ўзяліся. А мы ўсё яшчэ жылі інерцыяй «адлігі». Верылі: ну, не выкрыта столькі, такое, што ўжо не закрыецца! А ў іх свае былі разлікі, планы, як

«пераступіць праз пакаленне XX з'езда». Хто не перабяжыць да іх, не згодзіцца жыць зноўку з заплішчанымі вачыма і заціснутым носам, тых проста адсунуць на абочыну, пераступіць, як праз бярвяно. Зато новыя пакаленні будуць чытаць і чуць толькі тое, што трэба. Помню, як уразіла мяне, калі недзе ў 79-м у бальніцы мой сусед па палаце, начытаны, разумны дзяцюк, на пытанне: ці ведае ён, колькі людзей знішчыў Сталін, — падумаўшы і, па-мойму, падоўшы на ўскры выпадак вядомай яму лічбу, палнуў: чалавек з шасцідзесят! Тухачэўскага, Блюхера...

Брава, Васіль Філімонавіч, прарада — вы, а мы — моцна схібілі! Ажно сапраўды лгга пераступіць, як праз бярвяно, праз вопыт цэлых пакаленняў. У таталітарнай дзяржаве гэткае зусім магчыма. Я — пра майго земляка Васіля Філімонавіча Шаўру, што столькі год «бессменно» пасвіў савецкую культуру і ідэалогію — пасля Мінска ў Маскве. Ці не яго гэта (на пару з Суславым і якім-небудзь Сеўруком) прыдумка — ператварыць усё жыццё краіны ў сучэльны ланцуг падрыхтовак, правядзення святаў-датаў: ад 50-годдзя Кастрычніка да «дня чэкістаў». Напраўду: «Опять подошли «незабвенные даты», и нет среди них ни одной не проклятой» (Ганна Ахматава). У алкашоў гэта называецца: каб не праходзіў пах. Каб жонка не магла далетрыць, калі чалавек «прыняў» — стары гэта пах ці зноў, толькі што прыкляўся. Вось гэтак мы бесперапынна «пахлі», а Васіль Філімонавіч усё падліваў, усё падліваў. Толькі паклёпнікі, непараўныя антыпатрыёты могуць у дні ўрачыстасцей крытыкаваць, чарніць. Успамінаецца, як сакратары СП Маркаў, Варанкоў угаворвалі пісьменнікаў не падтрымліваць салжаніцкі пратэст супраць панавання цензуры, пры гэтым спасылаючыся на Старую плошчу: васьм міне юбілей Кастрычніка, і тады лгга будзе «варнуцца да пытання». Абцяў Васіль Філімонавіч цвёрда!

Павінен прызнаць, што мой статус у Маскоўскім універсітэце быў цалкам спрыяльным. І менавіта таму, што я не быў масквічом. На філфаку ўсім сапраўлялі якраз наезджыя, «варыгі» — нам, дэкана М. М. Зазуля з Украіны і заг. кафедры савецкай літаратуры А. І. Метчанка з Куйбышава. Абодва — закліканыя дзеля ўмацавання кадры МДУ моцнымі партыйцамі, ідэалагічна (і іншае) вытрыманымі. Вядома, і сярод масквічоў такіх ствала — той жа дэкан філфака А. Г. Сакалоў. Але «варыгі», яны заўжды больш жорсткія і «прычыноўныя», менш павязаныя з гэтай маскоўскай «інтэлігенцай прорвай», вечна заражанай насмаркам лібералізму. І хоць Зазуля, напрыклад, нават не быў кандыдацкай ступені, любому доктору навук можна было баяцца скарачэння, звальнення, адно не яму. Непатапляльны і вечны Зазуля. Ну, а Аляксей Іванавіч Метчанка меў трывалыя пазіцыі і ў літаратурным свеце — адзін з экспертаў Старой плошчы па сапраўднаму сацрэалізму, па партыйнасці і народнасці літаратуры. «Высокія сувязі» ў яго наладзіліся ў вайну, калі міністарская і цэкоўская Масква перамысцілася ў Куйбышаў. А ў многіх дзеці, а педінстытут адзін, ну, а Метчанка быў дэканам. Не забылі, успомнілі, калі спатрэбіўся для МДУ свой і надзейны чалавек, правераны вайной. (Праўда, не на фронце, ну ды гэта як паглядзець).

А я таксама не масквіч, з Беларусі. Вельмі нават маглі гэтыя двое палічыць мяне сваім. Гэта не важна, што рэпутацыя як бы не тая, блытаецца не з тымі. У цяжкую хві-

ліну можна заклікаць да прывіночнага гонару, да комплексу «не-масквіч» — правяраны спосаб. Па тым, як яны смяротна пакрыўдзіліся, калі я не апраўдаў іх надзей, не адгукнуўся на заклік — можна ўявіць, што такія разлікі мелі месца.

Да пары да часу жыццё і праца мая ў МДУ ішла бязвольна. Хоць ужо скончыўся тэрмін маёй вучобы на Вышэйшых сцэнарных курсах, і мае паўстаўкі на філфаку МДУ наўрад ці давалі мне права на прапіску ў Маскве, нават часова, але вярта Міхаілу Мікіцічу (Зазулю) падняць тэлефонную трубку — ніякіх праблем. А я ўсё не ехаў у Мінск, затрымліваўся, змяняўла мяне жыццё вялікага горада, які нават у нашых умовах даваў куды больш калі не волі, дык разнастайнасці. Усё цягнуў з ад'ездам. Мне нават прапапоўвалі аформіць перасяленне ў Маскву, дзівоснай, таямнічай улады нам, дэкана на гэта, упушчаны, сталася б.

Кажу ўсё гэта, каб было больш зразумела, з якой паліцы ў адначасе мне давялося зваліцца.

Раптоўны званок у маёй (здымаў) кватэры ў Мядзведкава:

— Алякс Міхайлавіч, вас шукае дэканат, просіць прыехаць.

— Што там, Валянціна Ільініна?

— Ну... Вы, пэўна, здагадаецеся? Вам лепш не прыходзіць. Я скажу, што не знайшла.

Дзякуй, добрая душа Валянціна Ільініна! Разумела, чым усё гэта для мяне скончыцца. А я снеміў: нейкую акцыю ў сувязі з Сіняўскім распачалі. Ён жа вучыўся ў аспірантуру МДУ, раней чым пайсці на працу ў Інстытут сусветнай літаратуры. Быў ўжо на нашай кафедры гаворкі, што ўніверсітэту давя-ца «рэагаваць».

Там, дэбрыша Валянціна Ільініна, вы маеце рацыю, найлепш — не з'яўляцца там. Я і сам не вораг сабе. Як яны ўмеюць помсціць, добра вядома. Але не пайсці, згадзіцца, што мяне «не знайшлі» — як потым будзе сябе адчуваць? Вось мы ўсе папраналі «старых», што яны дазволілі сталінскай бандзе асудзіць краіну, загнаць усіх у Страх, у Каюрылівацкі. Але ж не адразу гэта адбылося, з нечага пачалося, і тады яшчэ нешта лгга было паправіць, змяніць сваю і нашу будучыню. Ці не такі момант зноўку падступае? Калі ў Мінску жыў, і мы пасля 56-га года, як умелі, «рухалі адлігу». А час ад часу ўзнікалі сімптомы новых прымаранкаў, і быў там адзін з «антывістаў 30-х гадоў» («беларускі Эльзберг»), якому ў шэрагу іншых «пасадчыкаў» ня мала даставалася. — У тая дні ён проста-такі ўядаўся ў маладых бунтароў вочамі сваімі: ну што, страшавае? ужо задрожалі паджылі? тое і яно, а вас жа яшчэ і саджаць не пачалі! Іншыя папрацаць лггчэй, як самі! Атрымаецца, што праў ён быў. Потым ужо нас будзе пытаць, мучыць наша сумленне: як гэта вы дазволілі?

— Дзякуй, Валечка, але я прыеду.

— Ну, глядзіце самі, — што яна магла яшчэ сказаць?

Было дужа цікава — паглядзець, як усё адбудзецца. Гэта таксама мяне прыцягвала. Нехта сказаў бы: як шчанюна пад кола!

Вос і дворны на Махавой, жоўты ад пафарбаваных сцен, невялікі, утульны, з студэнтамі, што гуляюць або сядзяць на лаўках, а калі студэнткі, то абавязкова кураць. У цэнтры Масквы, але надзіва спакойны і супакойвае. Не, я не раздумваў, як паводзіць сябе, як павяду, калі зайду ў дэканат. Я адно ведаў, што выйду адтуль ужо ў іншай якасці, і дворны гэты ўжо не будзе «маім», як зараз, пакуль я ўсё яшчэ «працую ў МДУ». Не раз сядзеў, уяўляючы, як гулялі тут... ну, хоць бы Агароў з Герцаманам, мелодзіма прабягавуць у тыя невялікія дзверы, што ўвесь час ляпаюць, Вісарыён Білінскі, які чакань неўзабаве выключэння «з прычыны слабых здольнасцей» (ці як там сфармулявалі?). Пад арнай насупраць выдаюць зарплату выкладчыкам, і а м. м. мусліц, цікава ў гэты момант глядзець на прывіноцыяла: я ўсё не прывыкнуў, што за гэта яшчэ і плацяць! Ленцы пачынаюцца недзе пад сярэдзіну зімы, а дагэтуль зрэдку семінары, кансультацыі, не здзівіўся б, калі б з аенца насы сказалі: «А вас няма ў ведамасці». Пазнаюць тут мяне нямногія, але мяне гэта падабаецца. Спадабалася нават, калі студэнткі не прапускілі мяне «без чаргі» — прымаючы за гэтага ж, які яны самі, хоць я ішоў у аўдыторыю як член прыёмнай камісіі. Ніяк не магу прымусяць сябе хоць бы гальштыр насіць!..

Калі ўзыходзіў па цёмнай, як у камунальцы, лэвіцы — ў для мяне гэтыя ж парадная, як у Эрмітажы, — пабачыў Валянціну Ільініну, што збягала звер-ху.

— Прышлі? — гукнула шкандучы. — Там ужо сшыліся, чакаюць Бондзі і вас з Турбіным

— А Білмухаметаў?

Гэта — непасрэды мой начальнік па «паднафедры», літаратурнаму СССР (яна ў складзе «метчанкаўскай»).

— Роберт у Фу паляцеў, — паведаміла Валянціна, — захва-рзу нехта ў яго.

Атрымалася ў яе: «фу-фу!» Вось бы імя «фу-фу» ў Мінск на гэтыя дні, а вы тут разбірайцеся.

Але ж васьм гэтак магла б, нават павіна была павядуць Валянціна Ільініна Смірнова, цяпер нябожчыца. Паводле слоў чалавека, які лепш за мяне ведаў атмасферу, што панавала на «савецкай» кафедры, яна нахліва баялася Метчанка. Да тае яе ўмеў чалавек, янога няўзлюбіць. «Снажу, што не знайшла вас», — рызыкавала ў жанчына. Дзе б яна, маці чатырох дзяцей, знайшла сабе такую працу, каб усё гэта ўсплыло? І яшчэ: сям'я Смірновых (муж яе слесар), яны што, не «шасцідзесятнікі»? Чаму мы толькі інтэлігенцыю маем на увазе?

Адчыніў дзверы дэканата, і адразу трапіў у абдымкі шчаслівай, па-гаспадарску шырокай, усмешкі Аляксея Георгіевіча, дэкана.

— О, заходзіце! Наці малады донтар навук, прафесар, — радасна прадставіў ён ч. в. дацэнта і яшчэ дагрузіў: — Вы ў нас пісьменнік. Вельмі дарэчы. Над стылем папрацуеце. Аляксей Іванавіч Метчанка ліст у «Известия» склаў, трэба абгаварыць. Вельмі пікантна, але Сіняўскі — наці быў аспірант. Стыль нам пашліфуеце.

Зрабіў ласку аўтару Аляксея Георгіевіча — Аляксей Іванавіч Метчанка і зусім сцягнеў з вулгаватага твару. Заўсёды нечага пакрыўджаны ў яго выраз. Але тут і зразумець можна чалавек: ён працаваў, пісаў за ўсіх, а яго «шліфаваць» збіраюцца, ды яшчэ ламацца будучы, як цнатлівая дзявочка — ох, гэты маскоўскія штурнікі! Сядзіць ён на канале адзін, а ўсё, што ўжо сабраўся, маскоўская прафесура — шчыгульным радмом на стулах насупраць і таксама не дужа вясёлыя. Добра, хоць у дэкана настрой святочны, адна на ўсіх, але затое якая прамы-ністая усмешка!

Каб не падацца яго чарам, адразу ж заўважыў:

— Так, але я не чытаў нічога з Сіняўскага. І самога ў вочы не бачыў.

Маўляў, вы чыталі, вучылі, выхоўвалі — вам і карты ў руці! Толькі нехта мог бы спытаць: тады навошта прыйшоў? Гэта амаль як у тым анекдотце з часоў, калі судзілі і саджалі за 15 хвілін спазнінчы. Бухгалтар спазніўся на працу, начальнік выклікаў яго, запатрабаваў тлумачэнне. А я, маўляў, ішоў і пабачыў аб'яву, запрашаюць слесара на працу. Але ж вы не слесар? Так, я не слесар, а бухгалтар, я і пайшоў туды, каб ім пра гэта сказаць.

Не чытаў я в ашага Сіняўскага, што ж я буду падпісваць, ацэньваць? Дзеля таго і завітаў, каб сказаць... (Ну, і паглядзець на вас, на сабе ў гэтай сітуацыі — цікава ж!).

— А гэта не складана паправіць! — адрэагаваў дэкан Аляксей Георгіевіч і паклаў свае тонкія, як у пешчанай жанчыны, белыя пальцы на таўшчэнны стос шчыльных лістоў, відаць, фотакопію кнігі.

— А дзе тут можна сесці з гэтым? — спытаў я. Было гэта, мабыць, такой нечаканай для гаспадара кабінета, што нават усмешка яго знікла, разгублена паказаў на круглы столік ля дзвярэй. І чамусьці паглядзеў сабе за спіну, хоць там анічога, адно аенца.

Аднак жа, цяжэразны адргохуў раман Абрам Тэрца, на колькі ж гэта гадзін чытанія? «Любімаў»... Пра што ўсё-ткі ён, з чаго таўшці шум узняўся? Дасціпны «зэн ад крытыкі» Грыша Бярозкін няма сказаў: «Адмабілізаваныя дзівізіі пасля Германіі і Японіі былі кінуты на Ахматава і Зощанку». Цяпер намагаюцца ўсё дзяржава — на Сіняўскага і Даниеля. Ужо дзеля гэтага вярта прыйсці суды, каб пачытаць гэтыя выбуховыя старонкі. Учываюся, але не магу не ўслухаўвацца і ў напружаную цішу, што запанавала ў кабінете. Як бы павісла, ну, проста-такі вачыма бачнае, пытанне: «Ён што, на самай справе засеў чытаць раман, а ўсе будучы сядзець і чакаць?»

Вось яно, чым іх Абрам Тэрца даняў! «З тонка завостранага аловачка гэтага адваката (пра Леніна) мора крыві сцяць, пралецца». (Нешта такое, цытуе па памяці). Падіржана — гэта мясціна, і на наступнай старонкі, яшчэ і яшчэ. Уважліва нехта чытаў і мяне падказвае. Ну, Абрам, ну, Тэрці!

Спрабую чытаць тэкст запар — не атрымліваецца. «Цягі» малавата. Разумна, але хутчэй разумова, чым па-мастацку.

Не дужа ўтульна чуюся. Не разгублены, а ўжо злосны твар дэкана, зусім не пакрыўджаныя вочы, аблічча заг. кафедры таму прычына. Сядзіць тут і вельмі шаноўныя людзі, да таго ж жанчыны (добра, хоць Бондзі не з'явіўся!) у якое бязглуздае становішча іх стаўлю? Знайшоў сабе хату-чытальню! Амаль абрадаваўся, калі раптам загаварыў дэкан і нават заўсмехаўся

зноўку, вяртаючы да сябе ініцыятыву: — Таварышы, а дзе ж Уладзімір Мікалаевіч Турбін? Ужо ж можна было б і прыехаць. Як быццам не мяне ўсе чакаюць, а вась — Турбіна. На абраматыраўскі тэкст накладваецца голас дэкана, які ўжо размаўляе з жанкаю таго, каго расшукваюць:

— Ён што, хворы? І не можа падыйсці да тэлефона? Ай, я, я! Бачыце, таварышы, налега наш хворы, а мы тут нічога не ведаем. І што ж у яго? Ангіна. Ай-яй-яй! Таварышы, трэба наведваць хворага. Нельга так (Кліча сакратарку). Вось, адвезце артыкул Турбіну, ён хворы, трэба пайсці насустрэчу чалавеку. Падпісаць — вась тут. Тут бы зарагаціць усім, разыграна, сцэнка пастаўлена на дражню. Але смеху не чуто, як у пустаці, на пусты зал працуе артыст. І ўсё роўна ён сапраўды артыст, наш Аляксей Георгіевіч! Яму б на працу ацэна з маймі землякомі Іванам Васільевічам, які — помніце? — пакаляўшы чужы ключ у кішэнню, захоплена дапамагаў шукаць яго пад сталом. Так што не жаўце, што час невясёлы быў — глядзячы для каго!

А пакуль прыязуць (ці не прыязуць) «руку» калегі пад геўным лістом, складзеным Аляксеем Іванавічам ад нашага імя, можна спайнона пачытаць Абрама Тэрца. Чакаюць як бы не мяне, атмасфера крыху разраўдалася, Аляксей Георгіевіч нават распачаў нейкую дзелавую гаворку, у нас тут нешта накітавал пашыранага вучонага савета.

А наогул дык добра смяецца той, хто смяецца апошнім? Як толькі я скажу тое, што скажу, і выйду з гэтага кабинета, ужо мне будзе не да смеху. Так што няма чаго спяшчацца, нават калі табе і ніякім разыгрываць свой спенталі. З удзелам павананых людзей, якія ў тваю трупу не наймаіліся. Добра, пацярпіце крыху і вы. Дрэнна ўсё ж будзе не вам, другому.

Колькі ж мінула часу, калі я сеў за гэты столік — больш за гадзіну? Ліст-артыкул прывезлі, Аляксей Георгіевіч схопіў яго і зірнуў на апошнюю старонку — ну, вась, усё ў парадку! Аднінуўся на спілку ступа, супаюна паглядзеў на нас: пачатак пакладзены, далей пойдзе як па масле. А я, адклаўшы раман (усё, што падрэслена, з ахвотай пасмакаваў), дачытваю артыкул. Цікавая думка: сапраўдзізм — аніяні не рэалізм, а самы сапраўдны класіцызм. Нарматыўная літаратура з выразным падзелам персанажаў на Праўдзіных і Снацініных...

У мой бок паірае дэкан. Дзеяцца, гатоў дараваць мне, хоць іншы на яго месцы за таякія штучкі...

— Ну, я прачытаў, — кажу, — колькі паспеў.

— І што?

— Раман дрэнны, адчуваецца, што літаратуразнаўца пісаў. — Ну вась.

— Але гэта не азначае, што чалавек за гэта саджаць. Тады не з яго трэба пачынаць. А вась артыкул — цікавы.

Дэкан усё яшчэ пакідае мне шлях да адступлення — маўчыць запытальна. Хочацца пагаманіць, паламацца, ён гэта радзее. Усе мы тут людзі інтэлігентныя.

— Суда не было яшчэ, — кажу, — якое ж права мы маем апраўдваць прысуд? Яшчэ нават не даказана, што Абрам Тэрца — гэта сапраўды Сіняўскі.

І наогул, хіба з нас мала аднаго 37-га года?

— Сапраўды, Аляксей Георгіевіч, — загучаў раптам жаночы голас (Матывілева? Івашова?), — няхай Аляксей Іванавіч, ён аўтар ліста, няхай ён падпіша...

Да чаго ж гучна, звонка і проста-такі грозна можа апусціцца на глянцавы стол таякая жаночая рука, далонь:

— Ён (пазірні дэкана ў мой кут) як хоча! Ён тут чалавек часовы. А мы абавязаны берагчы гонар Маскоўскага ўніверсітэта.

Ну вась, абдылося. Стала лёгка і весела. Усё зладу. Так, але я пайду з гэтага кабинета, а ён — з пачуццямі помсты, вунь якія вочы! — паставіць, упіша і маё прозвішча. Потым даводзь, што без твае згоды. Хто пацвердзіць, што гэта так, калі другія падпішучы? А «жывымі» іх адсюль не выпусцяць, гэта бачна.

Я не ўставаў, не ішоў, і дэкан, мабыць, усё яшчэ дапускаў, што гэта не канчаткова, што апамятаюся. Павінен жа разумець чалавек, чым гэта пагражае яму.

— Дык, спадзяюся, падпісу майго не будзе? — як мага гучней я сіятаў.

— Не будзе!

Маўляў, цяпер нават каб дужа захацеў, папрасіў, — не будзе твайго імя побач з нашымі.

— Дзякуй.

Вось і ўсё. Я выйшаў з дэканата. Вядома, разумеючы, што іду з Маскоўскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Міхайлы Ламаносава, дзе мне, што казаць, падбалася працаваць.

Тое, што пачалося і адбывалася ў наступныя дні, тыдні, хоць і чаналася, было прадназначальным, але давалася нялёгка, згаджацца не хацелася, што з табою моцць абыходзіцца вась так, быццам і не было аніякае «адлігі». І яшчэ жыло ў нас — не ведаю, як назваць, але тое, што ад вайны заставалася, — нават у 40-я гады, пры Сталіне мы цешылі сябе ўпэўненасцю, што з намі, франтавікамі, партызанамі, «павінны», «абавязаны» лічыцца.

...Рэзкі званок у маю знятую кватэру, адчыняю — міліцыянер. Прышоў пацікавіцца прапіскай. Чатыры гады ім там у міліцыі да мяне аніякае справы не было, а тут адразу таякая цікаўнасць. Часовая прапіска ў вас заканчваецца. Бачу сам. Раней у кабінете нам дэкана Зазулі пытанне гэта вырашалася проста. Але гэта было тады.

...Наконт раскладу «сеткі» сваіх кансультацый, ззаменаў вырашыў высветліць у Міхайла Мікітавіча, лёгка пастукаўшы, адчыніў дзверы нам, дэкана, і чуў — Зазуля пра мяне з кімсьці па тэлефоне гаворыць. Па тым, як змяніўся твар яго, як па-птушынаму крануў у трубку і хутка панлаў яе, а мне з натугаю заўсміхаўся, няцяжка было снеміць, што толькі што палкоўнікі і майры маё прозвішча сіланялі. (Званяў Міхайла Мікітавіч не ведаў нічога, але што яго не малое, ведалі ўсе).

...Ніколі на мае лекцыі аніякіх камісій не засылалі, а тут зайшоў у аўдыторыю, — сядзяць, ажно трое, мае студэнты выразна азіраюцца на іх, папазджаючы мяне.

У тым жа дворыку на Махавой падышоў да мяне незнаёмы хлопце:

— Студэнты пытаюць, што нам рабіць? Што вы параіце? Выбачай, дружа, што нічога пэўнага не адказаў, пайшоў ад пытання. Больш таго, нядобра падумаў, а ці не падаслалі цябе яны? Як у вайну было: незнаёмая баба зайшла да нас у дом і маме нашай стала па-змоўніцку нашэптаць пра «камандзіра Міцьку», які просіць, каб Ганна Мітрафануна тэрмінова пераслала абяцаныя медыкаменты. Гэта рабілася, але мама ці сама іх наслала, ці перадавала праз спецыяльных сувязных. А тут нейкая незнаёмая баба! «Ды я зараз у намендатуру іду, у паліцыю!» — крыкнула мая мама, ды так, што цётку быццам ветрам здзьмула з нашага дома. Таякія вась справы!

Раніцою прачынаўся ў сваёй кватэры ад таго, што чую: «Мярзотнікі! Мярзотнікі! Мярзотнікі!» Ажно гэта мой голас. Асаблівае гэта пачуццё, стан, калі зразумеў: дзяржава, якая заўсёды малывалася чымсьці абстрактным, далёкім, ва ўпор увазілася ў цябе цяжкім позіркам, яна ўжо цябе вылучыла з масы людзей, у табе ўгледзела свайго прамога ворага. І адгэтуль не пакіне без заўсёднае свае ўвагі, ясна, што і раней быў у полі яе зроку, але мы ўмелі нейкі фіксіравацца на гэтым. І не так мярзотна на душы было. Ну, і хрэн з вамі, жыў без вашага МДУ, пра жыў і далей! Але некаму трэба выказаць гэта, я павінен, не паўтараць жа ў паўне: мярзотнікі, мярзотнікі!

Чаму мне дзеля гэтага абавязова рэктар спатрабіўся, не магу і цяпер растлумачыць. Але помню сябе ў цёмным і цесным ад казённага антыкварыяту кабінета, а за сталом зняможаны гадамі чалавек, які не разумее, што яму гавораць, чаго на яго крычаць:

— Чаму я павінен падпісваць нейчы артыкул! Што, нам мала 37-га года? І гэта Маскоўскі ўніверсітэт? МДУ!

Па-мойму, ён так і не раскрываў рот, каб адказаць. І я малайцом: знайшоў дзе шукаць падтрымку! І вась менавіта гэты чалавек (чаго я не ведаў) вырочыў Дувакіна Віктара Дзмітрыевіча, прафесар Дувакін, дабрэйшы, ціхмяны член «метчанаўскай» нафеды, які ўсё жыццё пасляхова займаўся Маякоўскім, раптам выступіў на судзе над Сіняўскім і Даніелем і проста ў твар казёбістам-судзіям, казёбісцікам «грамадскім абвінавачаным» сказаў: «Я быў сведкам, як Андрэя (Сіняўскі) з брыдлага кандаўці вырас у прыгожага лебедзя». Прыгожага лебедзя! — гэта пра каго ж і каму казалася? Можна ўявіць усё іх рылі! Віктар Дзмітрыевіч выратаваў, як у былыя часы прынята было казаць, гонар прафесуры МДУ. А яго самога — Іван Рыгоравіч Пятроўскі выратаваў, той самы вязгучны стары-рэктар, ад якога і пайшоў, абураны яго спалохам і нейкай нетутэйшасцю. Таякія вась справы! — як любіў паўтараць герой-апаўдальнік Курта Ванегута, Рэктар выявіў дзівоўную энергію, дамогчыся стварэння спецыяльнай нафеды для Дувакіна («рэдагавання тэксту») — так, гэта было нешта накітавал ссыліць далей ад студэнтаў, але ўсё роўна праца нават свой штат, зарплата, і чалавек застаўся ў МДУ.

Нейкая карысць ад паходу да Пятроўскага, рэктара была і для мяне: я раптам зразумеў, што трэба тэрмінова ад'язджаць, пакуль яны мяне не даціснулі, найперш псіхалагічна. Навошта даваць ім магчымасць, задавальненне — проста вышпурнуць мяне. Зайшоў да Зазулі, папрасіў лістак паперы і напісаў заяву: прашу звольніць! Як жа ён узрадаваўся, як яшчэ на шыю не кінуўся!

У 1990 г. у Барселоне, дзе ўпершыню адбылося такое адкрытае братанне «перабудовшчыкаў» з «антысаветчыкамі» (вясёлая была сустрэча), я падзякаваў Андрэю Данатавічу Сіняўскаму: ён спачатку не скеміў — за што? Слухаў, чакаючы нейкага жарту. І хоць нібыта жартоўчы, але дзякаваў за нешта сур'ёзнае, для мяне

нават вельмі важнае, значнае. Не, не за тое, што каля года сядзеў без працы. Родныя сцены Мінска не дужа мне памагалі, нават наадварот: «хвосты», які я прыцягнуў за сабой з Масквы, для мясцовага ЦК і КДБ быў куды больш страшны, як для маскоўскіх службаў. Нават Дувакіна падзвіж прыпісалі мне: маўляў, ад імя Беларусі, нахабнік, выступіў на судзе! (Дзіўна, але ўжо са знакам станоўчым, «прыгожы лебедзь» Дувакіна аддадзены мне нават у фільме Аркады Рудэрмана «Сустрэчы іск» — заўважыў я гэта са спазненнем і ўжо не мог рэжысёра паправіць).

Было такое распараджэнне: не прапісваць у Мінску, «няхай адмываецца там, дзе нагрэшыў!» На што я адказаў тагачаснаму сакратару па ідэалогіі: а я і не выпісваўся! Не пазбавіў сябе вась ад такога маленькага задавальнення. Ну, затое з працай яны арганізавалі ўсё, як след: сядзеў я з сваім «доктарствам», нікім не запатрабаваны, доўга. Спрабаваў прапрацаваць праз кінастудыю, але ў іх усё было добра схоплена.

Не пра гэта, аднак, хацеў я Сіняўскаму паведаміць, не за тое дзякаваў. А зусім шчыра — за тое, што, развітаўшыся з МДУ, з прэстыжным маскоўскім «прафесарствам», выйшаў на ідэю, справы, можа, галоўныя ў маймі жыцці. Што б я «стварыў», напісаў у сваім Мядзведкаве: анемічныя «грамадскія» аповесці, а так з'явіліся: «Я з вогнянай вёскі», «Хатынская аповесць», «Карнікі», «Блакадная кніга»: Пра нашу калектыўную «Вогненную вёску» Пётр Машэраў, нарэшце змрыўшыся з меімі «былымі памылкамі», прамовіў з пафасам, яму ўласцівым: яна павінна была, не магла не з'явіцца! Яму я не сказаў тады, а таксама мог бы: дзякуй скажыце Сіняўскаму! І яшчэ: менавіта таму, што я «не падпісаў» тое самае пісьмо, за якое мяне ў Мінск не пускалі, гэтыя кнігі і былі напісаны. Не ўсё вырашаецца ў ЦК, сёе-тое і на небе.

А рэктар (ужо Беларускага ўніверсітэта) А. М. Сеўчанка, які хацеў, але якому не дазволілі Адамовіча ўзяць на працу, дакараў мяне па-бацькоўску.

— Вы што, не ведалі, не разумелі, дзе такія пісьмы пішучы? У Цэнтральным Камітэце. Што ж вы? А ў нас тут, калі я паабяцаў, што нічога, што мы вас перавыхаваем, адказалі: «Глядзі, каб ён вас не перавыхаваў. Набраўся там, у Маскве!»

Што ў Маскве, што ў Мінску, усюды мы былі для роднай партыі падвопытна-выхаванцы. Адно не ведалі яны, што гісторыя ставіць вопыт і над імі, над іх Сістэмай, і што справа ідзе да выніку.

Ну, а ліст у «Известия», валокул якога разбушаваліся такія бурныя падаеі, страсці і вунь на якіх узроўнях, пасля таго, як подпісы былі сабраны, усё нібыта зроблена, што трэба... яго не сталі друкаваць. Дзіўна? Ды не, мабыць, галоўная мэта была дасягнута, задача выканана. Прасвятлілі, як рэнтгенам, тых, хто «працаваў з моладдзю», «на ідэалагічным фронце», «на васьвасцці» правярылі інтэлігенцыю, ад кагосьці пазбавіліся, кагосьці павязалі агульным сорамам, усіх прынізілі, «паставілі на месца». І перайшлі, як любіў выказвацца аўтар «Кароткага курсу», да чарговых задач.

Не, што ні кажы, а шасцідзесятнікі карысны, нават удзячны матэрыял пры вывучэнні важнейшых падзей ХХ стагоддзя. Калі сапраўды Галоўная падзея гэтага стагоддзя — сацыяльная Кастрычніцкая рэвалюцыя, то яшчэ важней і значней — працэс і вынік: крах Бюракратычнай Утопіі, крывавага эксперыментавання. Эксперымент заканчваецца.

А нам, гэтулькі дзесяцігоддзяў падвопытным, самы раз пісаць «навуковыя справаздачы», самім. Што я і паспрабаваў зрабіць.

3 ПОШТЫ «ЛіМа»

РАЗВАГА З НАГОДЫ

Здарылася ўсё імкліва, хаатычна, але, мусіць, заканамерна. Яшчэ ўчора цяжка было нават уявіць, што ў канвульсіях сканае КПСС-КПБ, што кануць у Лету бальшавіцкія правадзіры, якія настойліва вялі нас у камуністычны рай.

Памятаю 19 жніўня 1991 года. Пянадзелак Качаўся мой адпачынак, і я збіраўся на працу. Уключыўшы на момант тэлевізар (павінна было ісці «Утро»), я зразумеў, што штосьці адбылося незвычайнае... А пасля заява сумнава-домага Лук'янава, а пасля — «ГКЧП». Усё! Гэта новы дзяржаўны пераварот. Неадрольна свідруе думка: наступіць новы дэспатызм, «накіроўваючая і рухаючая» не даруе нам таго вальнадумства, якое крыху разняволілася ў апошнія часы.

Жывучы ў далёкай глыбінцы, чэрпаючы інфармацыю ад ідэолагаў марксізму-ленінізму, трэба быць трохкі мудрым, каб умець адрозніць, як кажуць, «зёрна ад плевел». Сваім калегам па працы я сказаў: «Гэта дзяржаўны пераварот», і як у ваду глядзеў. Па-рознаму аднесліся мае калегі да гэтай майёй заявы: адны, «а нам усё равна», другія, здалося, нават узрадаваліся: маўляў, трэба «жалежная рука», трэба парадак, дысцыпліна (а хто ж супраць гэтага?), і я выразна адчуў сіберныя подыхі сталінскіх часоў, на пік якіх прыпала і мая маладосць — вучоба ў БДУ.

Гэта быў духоўны тлум. Гэта быў усяленскі духоўны здэк. І вась вам — зноў!.. Дзякуй табе, ясны Божа, — пранесла Пакуль... Хоць, праўда, мала што змянілася, можа, за недахопам часу, але ж хоць адчуваеш сябе больш-менш вольным: не гняць цябе бальшавіцкі дурман.

Дык вась, у 110-я ўгодкі вялікіх сыноў Беларусі Купалы ды Коласа прыгадаўся мне адзін цікавы, на маю думку, эпізод.

Было гэта ў той далёкі ўжо 1956 год. Абараніўшы дыпломную работу, я наведваў бацькоўскі дом у Смольні, дзе давялося мне апошні раз сустрэцца са сваім дзядзькам Костусем, як называлі яго мы, блізкія. Ён прыхаваў наведваць майго бацьку Юзіна. Меўся яшчэ вынапаць некалькі куцынаў ядлоўцу, каб пасадзіць іх на сваёй сядзібе ў Мінску. Было гэта дзесьці ў спрэданне мая, стаяла дружная вясна. Усё было цудоўна.

Ян водзіцца ў такіх выпадках, бацька ўзяўся частваць знакамітага брата: з'явілася пляшка першана. Коласавы спадарожнікі прыхапілі бутэлку «Столічнай». (Коласа суправаджалі Даніла — старэйшы сын і Максім Лужанін).

Паспрабаваўшы Юзінавай «вытворчасці», Колас заўважыў, што за якасць гэтага пітва ён даў бы Сталінскую прэмію.

Максім Лужанін сціпла напаміну:

— Дзядзька Януб, цяпер жа няма Сталінскіх прэмій.

Колас жартаўліва зазначыў:

— За самагонку — даў бы! Слова за слова — і гутарка перанінула на развенчаны культ Сталіна, і я хоць і адчуваў сябе некалькі «прыціснутым» у такой шанюнай кампаніі, але заўважыў, што і ў дзядзьку Костуся ёсць даволі напеваў былому правадзіру.

Колас раздражнёна кінуў:

— Ты, Віця, не разумееш! Час быў такі...

Але, я разумею... Ды трохкі счакайшы, Колас пусціўся разважач (ужо, як мне здалося, на поўным сур'ёзе) аб мудрасці, як ён казаў, «камуністычнай партыі». Гэтыя разважанні я запаміну дасканала:

— Камуністычная партыя — гэта вась як крынічка. Паабал пае твань, а пасярэдзіне — струя, — бяжыць, варушыць, не дае застацца. Гэта жывая сіла.

І вась тут я яго не зразумеў. Падумалася, наколькі ж трэба быць наіўным, каб так далёка адысці ад жыцця і не заўважач, што робіцца наўкол. Не бачыць. Ці не жадаць. Знаходзячыся сярод буйной партыйнай наменклатуры, нават сябручы з першым беларускім сакратаром, будучы сапраўды вялікім і пэтам і дзяржаўным дзеячам, Колас адышоў ад таго, што носіць імя Народ. Падумалася тады... З болем. Цяпер — са шкадаваннем...

Можна зразумець і Купала і Коласа і дараваць гэтым вялікім людзям іх вымучаныя і сэрца словы пахвалы правадзіру і яго злачыннай партыі: хоць целася жыць! Хоць у рабстве! Гэта натуральна, бо толькі, мабыць, пэўныя эпохі здольны спарадзіць дзекабрыстаў і нарадавольцаў, тых людзей, хто не баіцца ўсякіх тыраній і «не паступаецца прыныцапаць» ў гуманным значэнні гэтых слоў. Не кожны інтэлігент знайшоў у сабе сілы стаць Салжаныціным альбо Сахаравым, каб выступіць супраць мярзотнай сістэмы. Але сумленне ў кожнага павінна быць светлым.

Прыкра чытаць цяпер шматлікія творы тых пэтаў, хто спяваў «Алілуя» «роднай камуністычнай партыі», а цяпер кляне і кляміць яе. Што гэта? Дзе наш гонар? Чаму ж не ўзяць прыклад з Багушэвіча ці Гаруна? Прыклад пастаняства і чалавечай, грамадзянскай прыныцавасці! Ці ж ганарова быць флюгерам? І, можа, таму наша сучасная беларуская літаратура так мала папулярная ў народзе, калі не лічыць спецыялістаў, скажам, настаўнікаў-моваведцаў, якія маюць справу з ёю, як бы мовіць, «па абавязку».

Сістэматычна чытаючы «ЛіМ», часам абуралася зачыкленасцю на ганьбаванні таго, што яшчэ пяць гадоў назад выклікала замілаванне. І галоўнае — ні кроплі пакаяння, нібы гэта, як бы сказаць, «у перадаку рэчаў»... А гэта ж і вы, мастакі слова, у многім вінаваты, што ў вочы лгалі народу аб тым, што было глыбока ганебным! Не менш прыкра назіраць, як нядаўнія «ваюнічыя атэісты» сягоння цалуюць крыж і носяцца з харугвамі вакол адноўленых цэркваў, якія яны яшчэ ўчора разбуралі, мацуючы і гуртуючы цесную шарэнгі камуністычнай партыі.

Сумна ўсё гэта, шанюныя спедары-таварышы!..

В. МІЦКЕВІЧ.

Г. П. Крывічы.

АД РЭДАКЦЫІ. Можна, і не варта было б каменціраваць чытацкі ліст, але ў ім В. Міцкевіч занрануў досыць сур'ёзныя пытанні. Прынамсі, ад малаганаровай ролі флюгераў, якімі ўсё ж, заўважым, творчыя людзі становіліся не па сваёй ахвоце. Вось толькі ці трэба быць пастаянным у сваіх памылках і дзеля «пастаняства» і сёння ўхваліць тое, ад чаго адвярнула сама гісторыя?

Мой шлях да Беларусі

Сповідзь

«Так цяжка шлях нам церабіць
Да Беларусі».

НІЛ ГІЛЕВІЧ.

Скончыўся 1992 год. А мне на памяці во-
сень 1981-га. Аўтобус Мінск — Вільня бя-
жыць па шашы ад Радзавіч да Маладэч-
на. За акном дождж. Не вельмі многа па-
сажыраў. Побач са мной мужчына на вы-
гляд гадоў шасцідзесяці, барадаты. Цяпер
цяжка сказаць, з чаго пачалася гамонка.
Спадарожнік пацікавіўся, кім я працую. Я
адказаў, што па спецыяльнасці радыёінжы-
нер, а працую ў сувязі. Спадарожнік заўва-
жыў, што ў нейкім сэнсе мы калегі, бо ён
энергетык. А завуць яго Лявон, Лявон
Антонавіч Луцкевіч. У той час я мала што
ведаў пра БНР, Антона і Івана Луцкевічаў.
Я адразу не ацаніў той сустрэчы. Але ме-
навіта з таго дня лёс пачаў выводзіць мяне
на цяжкі шлях да Адраджэння, шлях з
многімі бяссоннымі ночамі, развагамі і рас-
чараваннямі. Але я рады таму, што гэты
шлях адкрыў мне вочы на гісторыю маёй
краіны, на яе мінулае, дапамог адчуць ся-
бе сапраўды чалавекам, а не машынай сі-
стэмай. Хоць яшчэ вельмі многа трэба пра-
чытаць, перадумаць, перажыць...

З Лявонам Луцкевічам мы пачалі перапіс-
вацца. Зноў сустрэліся на святкаванні 100-
годдзя з дня нараджэння Я. Купалы ў Вязын-
цы. З таго свята запомніліся сустрэчы з
Пётрам Садоўскім, Аляксеем Марачкіным,
студэнтамі БДУ. У тым жа дні пазнаёміўся з
Верай Андрэеўнай Нежанкоўскай (жонкай
Браніслава Тарашкевіча) і яе дачкой Ірынай.
Мне было трохі дзіўна і незразумела, чаму
ўсе, даведаўшыся, што я тэхнар, звярталі
ўвагу на маё веданне беларускай мовы.
Пасля я зразумеў. Маё пакаленне было на
пераломе. І вельмі многія зламаліся, пра-
даліся, прадалі матчыну мову.

Нарадзіўся я ў сялянскай сям'і ў вёсцы
Порычы Валожынскага раёна. З дзяцінства
ўсё вакол было беларускім. Я і сёння
ўдзячны сваім першым настаўнікам Тацця-
не Мікалаеўне Быкоўскай і Аляксею Ва-
сільевічу Трапашку, якія навучылі чытаць-
пісаць па-беларуску. Скончыў я сярэдняю
школу № 1 г. Валожына. Школа наша была
беларускай, усе прадметы мы вывучалі на
беларускай мове, акрамя, вядома, рускай
мовы і літаратуры. Хоць у ёй былі «А» клас-
ы — рускія. Туды бралі ў асноўным гарад-
скіх, а мы, вясковыя, ішлі ў «Б» і «В». У
Валожыне ў тым часе была і школа № 2,
цалкам руская.

На ўступных экзаменах у МРТИ ў 1970 г-
дзе нам прапанавалі здаваць на той мове,
на якой хто вучыўся. На гэтым беларускасць
скончылася, бо ўсё ў інстытуце было па-
расейску. Пасля заканчэння інстытута я пра-
цаваў у Маладэчне, Валожыне і з 1978 го-
да ў Радзавічах. Усюды ўсё справаводства
вялося па-расейску. Святавалі і расей-
скія святы. Хадзілі на дэманстрацыі пад
чырвонымі сцягамі, крычалі «Слава КПСС!»,
«Слава советскому народу — строителю ком-
мунизма!». А пасля дэманстрацыі складвалі
ў кучу сцягі і лозунгі і ішлі «святкаваць».
Наменклатура ў асобных залах, працаўнікі —
у сталойку, а то і проста за вугал. Але з
кожным разам збіраў народ становілася
цяжэй і цяжэй. Ужо дрэнна дапамагалі пя-
цёркі і дзесяткі, якія выдавалі тым, хто
прыйдзе на дэманстрацыю. Згасала вера ў
светлае будучае. Людзі чакалі змен. Многія
паверылі Гарбачова. Але хутка пераканалі-
ся, што камуністы ёсць камуністы. Той зман
народа, які ішоў з 17-га, працягваўся. Пер-
шымі паспрабавалі прарваць кола лжы пры-
балты. Колькі ж броду выліла на іх наша
прапаганда! Але «Саюз нерушимый» пахіс-
нуўся і, дзякую Богу, разваліўся. Ды, як і
ўсё вялікае, ён не знік, як міраж. Яшчэ вель-
мі доўга ўсе народы будуць вылазіць з пад
яго абломкаў. Хутчэй выбяруцца тыя, у ка-
го ёсць нацыянальная свядомасць. Лічу,

што яна ёсць у тых самых прыбалтаў. А ў
нас? Калі браць насельніцтва рэспублікі —
няма. Ёсць яна ў соцен тысяч, абуджэцца
прыкладна ў столькіх жа. А астатнія... Астат-
нія глядзяць у бок Масквы: што скажа, што
зробіць старэйшы брат. Сітуацыя ў нашай
рэспубліцы нагадвае мне сям'ю, дзе дзеці
жылі разам з бацькамі, прычым усім кіра-
валі бацькі. І вось бацькі памерлі. І дзеці
разгубіліся, не ведаюць, як жыць далей.
Яны чакаюць, калі ж з'явіцца той, хто буд-
дзе кіраваць. І хто б ні прыйшоў — яны
падпарадкоўваюцца, бо інакш не ўмеюць. Але
ж у кожнай сям'і не ўсе дзеці роўныя. Ёсць
такія, хто кажа: «Я павяду гаспадарку!».
Толькі іх адзікі, і большасць іх заціокае,
затоптае: сядзі — не высойвайся. Вось і
наша рэспубліка чакае, што скажа дзядзька
з Масквы, што параіць. А дзядзька не спя-
шаецца. Ён ведае, што чым да большай га-
лечы будзе даведзена наша сям'я, тым леп-
шым дабрадзеем ён здасца. Ёсць жа ўжо
двухсотгадовы вопыт у гэтай справе. Асаб-
ліва паспяховы русіфікацыя Беларусі пайш-
ла пры бальшавіках. Разганяўшы БНР, не-
калькі разоў перакроіўшы карту Беларусі,
знішчыўшы беларускага селяніна і нацыя-
нальную інтэлігенцыю, займаючы амаль усе
кіруючыя пасады на працягу не аднаго дзе-
сятка гадоў, дзядзька з Масквы выхаваў
такога беларуса, якога хацеў. Дзе наша на-
цыянальная свядомасць? Яна пахавана ў
Курапатах, у Сібіры, на Поўначы, на палях
другой сусветнай. А дзе яна прарастала
з-пад намагальных пліт, з невядомых магіл,
яе старанна касілі. Толькі ж прыйшоў, я лічу,
час, калі чым больш старуюцца яе скасіць,
тым лепш яна расце. Маю свядомасць абуд-
зілі сустрэчы з Лявонам Луцкевічам. Кво-
ля парасткі ўзгадаліся сустрэчамі з Ва-
сілём Быкавым, Зянонам Пазняком, Міха-
сём Ткачовым, Рыгорам Барадуліным, Міко-
лаем Ермаловічам, Нілам Гілевічам і многімі
іншымі рупліўцамі беларускага Адраджэн-
ня. Асабліва хочацца сказаць пра спадара
Васіля Быкава. Мне асабіста прыйшлося чуць
два яго выступы: на ўстаноўчай канферэн-
цыі згуртавання «Бацькаўшчына» і на II
з'ездзе БНФ. Вось гэта Беларусь! Я раю ўсім
пачытаць яго зборнік прамой і артыкулаў
«На крыжах». Я толькі прашу Бога за яго
здароўе.

Не адразу зразумеў я і прыняў Белару-
скі народны фронт. Вельмі ўжо добра па-
працавала афіцыйная прапаганда супраць
фронта, вельмі чарніла яго лідараў: З. Паз-
няка, М. Ткачова, Ю. Хадыку... Якіх толькі
сродкаў ні выкарыстоўвалі.

Многа мне дала апошня перадавыбарная
кампанія. Будучы кандыдатам у народныя
дэпутаты Рэспублікі Беларусь (тады БССР),
мне давалася сустрэцца з тысячамі людзей,
у асноўным вясковыя. Я яшчэ раз перака-
наўся, як бедна жыў наш народ. Калі жан-
кі-пенсіянеры просяць, каб хоць раз у ты-
дзень у вёску прывозілі хлеб...

Па нашай выбарчай акрузе перамог Ніл
Гілевіч. У мяне з ім з першых сустрэч уста-
ляваліся добрыя адносіны, якія мы захоў-
ваем і сёння.

Сустрэчы з людзьмі канчаткова перакана-
лі мяне, што толькі незалежная Беларусь
можа ўстаць з калені і стаць у шэраг еўра-
пейскіх краін. Паўсюдна ў вёсках добра
ўспрымаецца беларускасць. Але, на жаль,
у вёсцы гаспадар брыгадзір. Скажа галаса-
ваць — мусіш галасаваць. А інакш не атры-
маеш каня ўзараць агарод, прывезці дроў,
не атрымаеш тых жа дроў, сена, саломы.
Таму ўся наменклатура прайшла ў дэпутаты
па вясковых акругах на выбарах. І няхай
яны не аспрэчваюць, усё я бачыў сваімі ва-
чамі.

Нягледзячы на ўсе хітрыкі і падманы,
Вярхоўны Савет не стаў чыста партыйным
сходам. У ВС з'явілася апазыцыя. Яна дабі-
лася прыняцця Дэкларацыі 27 ліпеня, дабі-
лася прыняцця многіх законаў, не вельмі

патрэбных наменклатуры... Здавалася б, но-
вы ВС павінен быў сваю дзейнасць разгар-
нуць пад знакам прынятага былым ВС За-
конам аб мовах. Тым больш, што амаль усе
кандыдаты ў дэпутаты абяцалі на сходах:
«Толькі выберыце нас і праз два-тры меся-
цы мы заговорим па-беларуску!». Не зага-
варылі. А накінуліся на рупліўцаў белару-
скасці, сёння стаяць у першых радах ба-
рацьбітоў за дзяржаўнае двухмоўе, з тры-
буны Вярхоўнага Савета абражаюць бел-
чырвона-белы сцяг. Гледзячы на іх, стараю-
цца і на месцах. Летам 1990-га міліцыянер
сказаў мне, паказваючы на значок з выявай
бел-чырвона-белага сцяга на маіх грудзях:
«Сюды я не прамакнуся!». Думаю, што і
сёння ён такі ж...

Вярхоўны Савет Рэспублікі Беларусь
адмагнуўся ад закона аб рэфэрэндуме, які
сам прымаў. Мяне вельмі здзіўляюць высту-
пы народных дэпутатаў аб фальсіфікацыі і
прымусах у час збору подпісаў. Я сам быў
членам ініцыятыўнай групы і добра ведаю,
што калі б не трэба было запісваць нумара
пашпарта, то подпісаў было б значна больш.
Над людзьмі яшчэ пануе страх. Многія ка-
залі: «Пойдзем галасаваць за адстаўку Вяр-
хоўнага Савета, але тайна, бо баімся». Страх,
узгаданы рэпрэсіямі бальшавікоў-камуні-
стаў, яшчэ доўга будзе змрочным ценем
вісець над нашым народам, і гэта трэба
заўсёды ўлічваць.

Хто павінен стаць на чале Адраджэння?
Лідары ёсць — гэта БНФ. За ім, побач з ім
павінны пайсці ўсе дэмакратычна настро-
еныя грамадзяне Беларусі. Я не кажу — пар-
тыі і рухі таму, што, адчуваючы блізікі ка-
нец, многія камуністы раптоўна перафар-
баваліся і ўліліся ў рады гэтых партыяў і
аб'яднанняў. Многія іх, камуністаў, стала там
і пасля жніўня 1991-га... Хацелася б нагадаць
словы М. Танка: «Народ можа дараваць
пісьменнікам многае, але не можа дараваць
маўчання ў час, калі рашаецца яго лёс». За-
думаецца ўсе, не толькі пісьменнікі. Народ
гэтак жа не даруе маўчання і пазтам, і ма-
стакам, і артыстам, і кампазітарам, і гра-
мадскім дзеячам. Лёс народа вырашаецца
сёння. І кожны павінен вырашыць: хто я,
дзе я, з кім я?

Вялікую ролю ў абуджэнні беларусаў па-
вінны адыграць радыё і тэлебачанне. І ка-
лі на радыё ёсць такія добрыя праграмы,
як «Спадчына», «Жывое слова», «Дудка бе-
ларуская», «Дабрыня», «Фальклор», «Ля
духоўных вытокаў», «Радыёкантакт», то тэле-
бачанне круціць альбо «парнуху», альбо за-
межжа. Я разумею, што тэлепраграму зра-
біць значна цяжэй, чым радыё. Але чамусь-
ці знікла «Ліра». Па радыё, па тэлебачан-
ні рэдка пачуеш Сержука Сокалава-Воюша
ці Кацю Камоцкую, усё радзей гучыць Дан-
чык...

На прылаўках кіёскаў, на вакзалах, у пая-
здах і аўтобусах прадаецца мноства літарату-
ры. А асартымент бедны. Зноў жа —
секс, дэтэктывы, анекдоты. Цяжка знайсці
кнігі В. Ластоўскага, У. Ігнатоўскага,
М. Ермаловіча, М. Ткачова, З. Пазняка,
А. Трусава, А. Сідарэвіча, Г. Кахановіцкага...
Не ўбачыш значкоў за дзяржаўнымі сімба-
ламі Беларусі, акрамя кіёска «Нашага сло-
ва».

Паглядзеў я сынаву кнігу для чытання ў
4-м класе школ з беларускай мовай наву-
чання «Роднае слова». Два вялікія раздзелы
прысвечаны мякка кажучы, спрэчным
падзелам: «Святло Кастрычніка» і «Наш да-
рагі Ільіч». Вучні вучаць верш пра сцяг рэс-
публікі, які адвергнуты і народам і Вярхоў-
ным Саветам. Чаму выдаць нейкі дэтэктыў
можна вельмі аператыўна і прыгожа, а для
дзяцей падручнікі перавыдаюцца з году ў
год тым самым? Такім чынам моладзь адры-
ваецца ад рэчаіснасці, жыве па законах мі-
нулага, чытае пра вялікую Краіну Саветаў.
У школах, якія, на маю думку, павінны
быць асяродкам беларускасці, жыве расей-
скі дух.

Мае дзеці не саромеюцца размаўляць па-
беларуску не толькі дома. Два гады назад
летам мы былі са старэйшым сынам у Сма-
ленску. Там звярталі на нас увагу, называлі
беларусамі. І я ганаруся гэтым. Так, я беларус,
і, спадзяюся, мае дзеці будуць беларусамі.
Няхай вакол нас
Рывуць вятры, грывяць грамы,
Пыл засціць вочы нам.
І усё ж мы дойдзем, дойдзем мы
Да Беларусі.

Мікалай ЛІННІК,
радыёінжынер.

г. п. Радзавічы.

«ЛІМ» Паведамляе

ЮБІЛЕЙ ГАРЭЦКАГА: КРОК ЗА КРОКАМ

Сакратарыят Нацы-
янальнай камісіі па
справах ЮНЕСКА пад-
рыхтаваў зводны ка-
ляндар, прысвечаны
100-годдзю з дня на-
раджэння Максіма Га-
рэцкага. Юбілей па-
сутнасці ператвараец-
ца ў свята нацыяналь-
най культуры, адсюль
і такая ўвага да яго.

У Нацыянальнай біб-
ліятэцы Беларусі, а
таксама ў іншых біб-
ліятэках ладзяцца вы-
стаўкі твораў класіка
нацыянальнай літарату-
ры, кнігі і даследаван-
няў, прысвечаных яго
жыццю і творчасці. У
навуковых установах
рэспублікі пройдуць
канферэнцыі, семі-
нары «Гарэцкі — пісь-
меннік, вучоны, пе-
дагог, грамадскі дзе-
яч». Для школьнікаў
праводзяцца ранішнікі,
віктарыны, конкурсы
сачыненняў «Гісторыя
Беларусі ў творах
М. Гарэцкага».

Шырока адзначаюць
юбілей сродкі масавай
інфармацыі. Малавядо-
мыя, а то і невядомыя
матэрыялы будуць
змяшчаны ў другім ну-
мары часопіса «Поль-
мя». У планах тэлеба-
чання — спецыяльныя
выпускі літаратурнага
тэлечасопіса «Вобраз»
і літаратурна-мастацка-
га відэаканала «Голас».
Радыё юбілей адзначае
пастаноўкамі па творах
пісьменніка, перадача-
мі, што закранаюць
розныя аспекты яго
жыцця і творчасці. Ра-
дыёстанцыя «Бела-
русь» такія перадачы
адрасуе суайчыннікам
за мяжой.

Навукоўцы рыту-
юць юбілейную канфе-
рэнцыю.

Апафеозам урачыс-
тых мерапрыемстваў
стане вечар, які прой-
дзе ў Горках у дзень
нараджэння пісьменні-
ка — 18 лютага.

ЛІМ

Заснавальнікі:

САЮЗ ПІСЬМЕННИКАУ БЕЛАРУСІ
І МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ
РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

Выходзіць раз на тыдзень па пятніцах
Друкарня «Беларускі Дом друку».

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захаравя, 19.

Тэлефоны: прыёмная рэдакцыі — 33-24-61; намеснік галоўнага рэ-
дактара — 33-25-25; адказны сакратар — 33-19-85; аддзел публіцыс-
тыкі: Міхась ЗАМСКІ — 33-25-25; аддзел пісьмаў і грамадскай
думкі: Марыя ГІЛЕВІЧ — 33-19-85; аддзел літаратурнага жыцця:
Алесь МАРЦІНОВІЧ — 33-24-62; аддзел крытыкі і бібліяграфіі:
Галіна КАРЖАНЕУСКАЯ — 33-22-04; аддзел літаратуры: Юрась
СВІРКА — 33-24-04; аддзел музыкі: Святлана БЕРАСЦЕНЬ — 33-21-53;
аддзел тэатра, кіно і тэлебачання: Жана ЛАШКЕВІЧ — 33-21-53;
аддзел выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў: Пётра ВАСІЛЕУСКІ —
33-24-62; аддзел навін: Юрась ЗАЛОСКА — 33-19-85; аддзел маста-
цкага афармлення: Уладзімір ТАБУШАУ — 33-44-04; фотанарэспандэнт
Уладзімір ПАНАДА — 33-24-62; бухгалтэрыя — 26-86-40.

Пра перадачу прашьба спасылкі на «ЛІМ». Рупліваў рэдакцыя
не вяртае і не рэдагуе. Названне рэдакцыі можа не супадаць з дум-
камі і меркаваннямі аўтараў публікацый.

Нумар падпісаны ў друку 21.1.93 у 18.10

Галоўны рэдактар Мікола ГІЛЬ

РЭДАКЦЫЙНАЯ РАДА:

Святлана БЕРАСЦЕНЬ, Андрэй ГАНЧАРОВ
(нам. галоўнага рэдактара), Юрась ЗАЛОСКА,
Міхась ЗАМСКІ, Галіна КАРЖАНЕУСКАЯ, Барыс
ПЯТРОВІЧ (адказны сакратар), Юрась СВІРКА.

Індэкс 63856 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
Тыраж 15.000. М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12